

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İTALYAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ITALO SVEVO’NUN LA COSCIENZA DI ZENO
ROMANINDAKİ ZENO COSINI KARAKTERİNİN
PSİKANALİTİK OKUMASI**

Seçil DEMİRÖZER

2501100140

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Esin GÖREN

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;

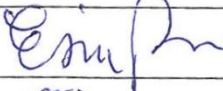
Adı ve Soyadı : SEÇİL DEMİRÖZER Numarası : 2501100140

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : BATI DİLLERİ VE
EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI Danışmanı : PROF.DR.ESİN GÖREN

Tez Savunma Tarihi : 09.09.2019 Saati : 10.00

Tez Başlığı : "ITALO SVEVO'NUN LA COSCIENZA DI ZENO ROMANINDAKİ ZENO COSİNİ
KARAKTERİNİN PSİKANALİTİK OKUMASI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.ESİN GÖREN		Kabul
PROF.DR.SADRIYE GÜNEŞ		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ FATMA ZEYNEP BİLGE		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.BARBARA ÇELEBİ		
DOÇ.DR.MARIE HÈLÈNE SAUNER LEROY		

ÖZ

ITALO SVEVO’NUN LA COSCIENZA DI ZENO ROMANINDAKİ ZENO COSİNİ KARAKTERİNİN PSİKANALİTİK OKUMASI

Seçil DEMİRÖZER

Çalışmanın amacı on dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarında İtalyan edebiyatında çığır açıcı öneme sahip Italo Svevo’nun **La coscienza di Zeno** (Zeno’nun Bilinci) adlı romanının başkışısı Zeno Cosini’nin psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında çözümlenmesidir. Bu doğrultuda ilk olarak birinci bölümde, psikanalitik edebiyat kuramı, başlıca kuramcıların yaklaşımlarıyla detaylı bir şekilde incelenmiştir. Üç ana bölümden oluşan bu çalışmada incelenen roman karakterlerinin ruhsal çözümlemelerini yapabilmek adına öncelikle bu kuramın etimolojik kökeni, yıllar içerisindeki tarihsel gelişimi ve başlıca özellikleri ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise; Italo Svevo’nun Avrupa’daki konumundan bahsedilmiş, yazarın düşünce ve yazın hayatına yön veren kişilerle olan ilişkisine yer verilmiştir. Modernizmin sonuçlarından olan yabancılaşma ve yalnızlaşmanın, kurgularını ve karakterlerini modern dünyanın karmaşasında yaratan Svevo döneminin İtalya’sını nasıl etkilediğini aydınlatabilmek için o yıllara artsüremli bir bakış gerçekleştirilmiştir. İnceleme konumuzu oluşturan metni açımlayabilmemiz için Italo Svevo’nun neden psikanalize ilgi duymaya başladığı ve bu ilginin yazın dünyasına nasıl yansıdığı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde; yaşamı sürekli sorgulayan ve kendisini modern dünya çemberinin dışında kalmış hisseden Zeno Cosini karakteri ilk iki bölümde verilen bilgiler ışığında ve psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Italo Svevo, Zeno’nun Bilinci, Psikanaliz, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, Edebiyat ve Psikoloji, Narsisizm, Mazoşizm, Haset, Üçgen Arzu Modeli

ABSTRACT

THE PSYCHOANALYTICAL ANALYSIS OF THE CHARACTER “ZENO COSINI” IN THE NOVEL “LA COSCIENZA DI ZENO” BY ITALO SVEVO

Seçil DEMİRÖZER

The aim of the study is to analyse the main character Zeno Cosini in the novel called **La coscienza di Zeno** (Zeno's Consciousness) written by Italo Svevo, who has a ground breaking importance in Italian literature in the late nineteenth century and early twentieth century, in the context of psychoanalytic literary theory. Accordingly, the psychoanalytic literary theory has been examined in detail with the approaches of major theorists in the first part. In this study, which consists of three main parts, the etymological origin of this theory, its historical development over the years and its main features have been put forward in order to make the psychological analysis of the character examined. In the second part; Italo Svevo's position in Europe has been mentioned and the author's relationship with the people who lead his thinking and writing life has been examined. In order to throw some light upon how the alienation and loneliness, which is the result of modernism, influenced Italy of the Svevo period, who created his fictions and characters in the chaos of the modern world, a diachronic look was made into those years. So as to be able to explain the text that constitutes our subject of study, it has been tried to clarify why Italo Svevo became interested in psychoanalysis and how this interest was reflected in his works of literature. In the last part, the character of Zeno Cosini, who constantly questions life and feels outside the circle of the modern world, has been examined in the light of the information given in the first two parts and in the context of psychoanalytic literary theory.

Keywords: Italo Svevo, Zeno's Conscience, Psychoanalysis, Psychoanalytic Literary Theory, Literature and Psychology, Narcissism, Masochism, Jealousy, Theory of Triangular Desire

ÖNSÖZ

Sigmund Freud'un temellerini attığı psikanalitik kuram o dönemin psikoloji literatürünün ezberini bozarak birçok farklı disiplini etkilemiş ve sanat/edebiyat dünyasında da kendisine geniş bir yer edinmiştir. Freud'un öğretileri, insanı daha iyi anlama ve davranışlarımızın sebebinin altında yatan gizemli dünyayı çözme açısından aydın ve sanatçının ilgisini çekmiştir. Eleştirmenler, Freud'un ve psikoloji dünyasında araştırmalar yapmış diğer kişilerin bilinçaltıyla ilgili buluşlarını edebiyat eserlerini yorumlamak ve yazarların kurguladıkları anlatı kişilerinin çözümlemesini yapabilmek için kullanmışlardır.

Çalışmamızın inceleme konusu olan **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) yazarı Italo Svevo, yirminci yüzyılda gelenekselci edebiyat anlayışından uzaklaşarak İtalyan edebiyatına getirdiği yenilikler sayesinde ülkesinde ve Avrupa'da ayrıcalıklı bir konum edinmiştir. Svevo'nun dünya görüşü kendi zamanının gerçekliğiyle birleşince ortaya felsefi, edebî, sosyolojik ve psikanalitik sonuçlar çıkmıştır. Yazarın psikanaliz yöntemine ve insan davranışlarını açıklamak için ortaya konulan buluşlara olan ilgisi eserlerinde psikanalitik edebiyat kuramının ilkeleri doğrultusunda çözümlenebilecek anlatı kişileri kurgulamasına neden olmuştur. Bu nedenle, çalışmamızda **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanının başkışısı Zeno Cosini karakteri üzerine psikanalitik bir okuma gerçekleştirilmiştir.

Uzun yıllardan sonra beni bu akademik çalışmayı tamamlamak için teşvik eden, benden umudunu kesmeyen, çalışmam boyunca hiçbir konuda desteğini ve yardımını esirgemeyen, yönlendirmeleriyle farklı bakış açıları oluşturmamı sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Esin Gören'e ve zor dönemlerimde beni hep cesaretlendiren, sevgisini hiç esirgemeyen sevgili Seray Dönmez'e teşekkür ederim.

Seçil Demirözer

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİL LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇALTI DUVARLARININ ÖTESİNE GEÇEN YAKLAŞIM

1.1. Psikanaliz Üzerine	3
1.1.1. Freud ve Psikanaliz	9
1.1.1.1. Kişilik Gelişimi Kuramları	12
1.1.1.1.1. Topoğrafik Kişilik Kuramı	13
1.1.1.1.2. Yapısal Kişilik Kuramı	15
1.1.1.1.3. Psikoseksüel Gelişim Kuramı	17
1.1.1.2. Savunma Mekanizmaları	19
1.1.2. Jung ve Psikanaliz	21
1.1.4.1. Bilinçdışı ve Arketipler	23
1.1.3. Melanie Klein ve Psikanaliz	29
1.1.3.1. Haset ve Şükran	30
1.1.4. Narsisist Kişilik Yapısı	32
1.2. Psikanalitik Edebiyat Kuramı	35
1.2.1. René Girard'ın Üçgen Arzu Modeli	42

İKİNCİ BÖLÜM

BİR YAZARIN İZİNDEN: ITALO SVEVO

2.1. İtalyan Edebiyatında Batıya Açılan Yeni Bir Pencere	52
2.1.1. İradesiz Anlatı Kişilerinin İlham Kaynağı:	
Arthur Schopenhauer	55
2.1.2. Svevo ve Freudyen Yaklaşım	58
2.1.3. Yaşamdan Elenenler: Charles Darwin Etkisi	61
2.2. Italo Svevo İtalya'sının Artsüremli İncelemesi	62
2.2.1. Risorgimento Dönemi Sonrası Yazın Dünyasındaki	
Gelişmeler	64
2.2.2. Svevo'nun Eserlerindeki İzlek Seçimi	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LA COSCIENZA DI ZENO'YA PSİKANALİTİK BİR BAKIŞ

3.1. İçinde Bulunduğu Kalabalıkta Yalnız ve Kendine Yabancı Bir	
Anlatı Kişisi	77
3.1.1. Haset Duygusunun Esareti Altında	79
3.1.2. Yaşamın Kısıyında Bir Kimlik	92
3.1.2.1. Varoluşsal Sancılar	96
3.1.2.2. Jung'un Anima, Gölge ve Anne Arketiplerinin	
Zeno'daki Yansımaları	100
3.2. Narsisist Ego ve Hastalık Hastası Olma Durumu	102
3.3. "Ben zayıf olmuştum, o güçlü": Babanın Ölümü	110
3.3.1. Utanç ve Suçluluk Eğilimi	114
3.3.2. Zeno'nun Oidipus Kompleksi İronisi	117
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	129

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1. : René Girard'ın üçgen arzu modeline göre Zeno - Ada - Guido ilişkisi

s. 87

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser/yer
A.g.e.	: Adı geçen eser
Bsk.	: Baskı Sayısı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
No.	: Numara
P.	: Sayfa
Pp.	: Sayfalar
S.	: Sayfa / Sayfalar
V.d.	: Ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, yirminci yüzyıl başlarında Italo Svevo tarafından kaleme alınan, o dönemin İtalyan yazınına getirdiği yenilikler sayesinde İtalya’da ve Avrupa’da büyük yankı bulan **La coscienza di Zeno**’nun (Zeno’nun Bilinci) başkışısı Zeno Cosini’nin psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında çözümlenmesidir. Freud’un ortaya koyduğu ve psikoloji dünyasında yeni kapılar açan psikanaliz yöntemi inceleme konumuz olan **La coscienza di Zeno** (Zeno’nun Bilinci) adlı romanın çıkış noktasını oluşturduğu için psikanalitik edebiyat kuramı çalışmamıza yön vermiştir. Bu doğrultuda, Zeno Cosini’nin bilinçdışı ya da bilinç düzeyinde sergilediği tüm davranışların nedenini ortaya koymak için onun iç dünyasına derinlemesine yaptığımız yolculuk neticesinde karakterin sevinçleri, üzüntüleri, kaygıları ve bilinçaltında yer alan gizli düşünceleri gün ışığına çıkarılmıştır.

İnsan bilincinin gizemli yapısı ve davranışlarının nedenleri tarih boyunca birçok disiplin tarafından inceleme altına alınmıştır. Italo Svevo’nun **La coscienza di Zeno** (Zeno’nun Bilinci) adlı romanı, başkışısı Zeno Cosini’nin bilinçaltını mercek altına aldığı için çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Karakteri derinlemesine analiz ettiğimizde bu romanı oluşturan duygu örüntülerinin okura sunulandan çok daha fazla olduğu görülmüş ve günlük hayatta yaşanan sorunlardan ziyade bunun arka planında yer alan yirminci yüzyıl insanını etkileyen varoluşsal sorunları bulmak hedeflenmiştir.

Bu yüzden, birinci bölümde ilk olarak, çalışmamızın ilerleyen bölümlerini daha iyi çözümleyebilmek adına psikanaliz yöntemi ve bu yöntem üzerine yapılmış araştırmalar ve eleştiriler genel bir çerçevede özetlenmiştir. Psikanaliz yönteminin kurucusu Sigmund Freud ve öğretileri hakkındaki alt başlığımıza geçmeden önce psikanaliz kavramının ülkemizde nasıl konumlandığı da irdelenmiştir. Zeno karakterinin kişilik özelliklerinin çözümlemesini yaparken kullandığımız bilinç, bilinçöncesi, bilinçaltı, id, ego ve süperegö gibi kavramları daha iyi anlayabilmemiz ve yetişkin hayatındaki davranışların kökenini bulmak için Freud’un geliştirdiği kişilik gelişimi kuramı üç alt başlıkta incelenmiştir. Freud’a göre, bilinçaltında yer alan düşüncelerin bilinç düzeyini aşarak ortaya çıktığı anda egonun kendini koruma

altına almak amacıyla başvurduğu savunma mekanizmaları bu bölümde ele alınmıştır. **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) metnini içinde gizlenmiş bir dizi arketip saklayan bir bulmaca olarak gördüğümüz için, bu bulmacayı çözebilmek adına Carl Gustav Jung'un ortaya koyduğu arketiplerden yararlanılmıştır. Zeno'nun narsisistik ve mazoşist kişilik yapısıyla ilintili davranışlar sergilemesi üzerine yaptığımız gözlemleri somutlaştırmak için Melanie Klein ve Otto Kernberg'in bu kişilik yapılanmaları üzerine ortaya koyduğu buluşlara yer verilmiştir. İlk bölümde ayrıca, psikanalitik edebiyat kuramının yazın dünyasındaki konumundan bahsedilmiştir. Zeno Cosini'nin ruhunda barındırdığı haset duygusunu anlamlandırabilmemiz için René Girard'ın üçgen arzu modeli incelenmiştir.

İkinci bölümde, çalışma konumuz **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) yazarı Italo Svevo üzerine yoğunlaşmıştır. Svevo'nun İtalya'da ve Avrupa'daki yazarlık konumundan bahsedilmiş ve çalışma metnimizi daha iyi anlamak adına yazın hayatına yön veren kişiler sayesinde düşünce dünyasında meydana gelen değişiklikler mercek altına alınmıştır. Aynı zamanda o dönemin sosyo-kültürel, ekonomik, tarihi, bilimsel, felsefi ve edebî gelişmeleri de **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) nasıl bir ortamda yazıldığını anlamak adına incelenmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise ilk iki bölümde verdiğimiz tüm bilgiler ışığında **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) başkışisi Zeno Cosini karakteri üzerine psikanalitik bir okuma gerçekleştirilmiştir. Başkışide görülen haset, kıskançlık, suçluluk, utanç, narsisizm, mazoşizm gibi duygular, takıntılar, varoluşsal sanrılar ve arketipsel yapılar psikanalitik kuram çerçevesinde derinlemesine incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇALTI DUVARLARININ ÖTESİNE GEÇEN YAKLAŞIM

Psikanaliz kelimesinin kulaklarımıza aşina olmaya başlamasından bu yana yüz yıldan fazla zaman geçti. Tüm dünyada koskoca bir asrı devirmiş olan bu kavram hakkında yapılmış araştırmalar, üzerine söylenmiş yorumlar, psikanalitik yöntemle okunmuş metinler, incelenmiş karakterler ve daha örneklerini çoğaltabileceğimiz birçok alan bulunmaktadır. Ülkemizde ise bu alanda yapılmış eleştiriler, araştırmalar ve yorumlamalar daha yenidir. Psikanalize dair farklı görüşlerin olması yapılan sonraki incelemeleri de etkilemiştir. Bu alanı mercek altına almak ve psikanalizi edebiyat metni okumasına dâhil etmek ve bu yöntem aracılığıyla bir çözümleme yapmak istiyorsak ilk olarak psikanaliz kelimesinin ne anlama geldiğini, nasıl, ne zaman, nerede, neden ve kim tarafından ortaya çıkarıldığına bakmamız doğru olacaktır.

1.1. Psikanaliz Üzerine

The Macmillan Dictionary of Psychology psikanaliz kelimesini şu şekilde açıklar:

1. Esas olarak, güdülerin libido tarafından saptanmış olduğu varsayımına dayalı olan ve bunların dışavurumlarının libidinal dürtüler ve toplumsal öğreti arasında bir çatışmanın var olduğu bilinçdışı güçlerle denetlenen, Freud tarafından insan kişiliğini, motivasyonunu, düşleri ve hataları açıklamak amacıyla ileri sürülmüş dinamik ve kapsamlı bir kuram.
2. Zihinsel bozuklukları tedavi etme yöntemi... Hastaların düşlerini, fantezilerini, serbest çağrışımlarını, hatalarını ve davranışlarını yorumlayarak onlara bilinçdışlarının işleyişine ilişkin içgörüler verme girişiminde bulunulmuştur. [...] ¹

Türk Dil Kurumu bize psikanaliz kelimesini en sade haliyle ruh bilimi diyerek açıklar. Yanına ek bilgi olarak ruhsal çözümleme yazar. ²

Ruhsal çözümlemede; hastanın kendine uzaktan bakabilmesi, farklı bakış açılarıyla içinde bulunduğu buhranlı durumdan uzaklaşabilmesi hedeflenir. Arjantin asıllı doktor Juan David Nasio, **Enseignement de 7 Concepts Cruciaux de la**

¹ Ian Craib, **Psikanaliz Nedir?**, Çev. Ali Kılıçoğlu, 3. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 13.

² **Türk Dil Kurumu Sözlükleri** (Çevrimiçi) <http://sozluk.gov.tr/>, 09 Temmuz 2019

Psychanalyse (Psikanalizin Yedi Temel Kavramı) adlı kitabının girişinde çevirmen psikolog Özge Erşen ile yaptığı söyleşi esnasında benzer bir noktanın üzerinde durur. Nasio, psikanalizin kişinin kendi içine girmesine yardımcı olduğunu savunur.

[...] psikanaliz bir içe bakış, kendinin gözlenmesi ve kendini kendi içinden hafifletme çabasıdır. Psikanaliz entelektüel ve duygusal bir spor gibidir. Çünkü kişinin kendi içine girmesi sadece entelektüel ve bilişsel bir içebakış değildir. Bu, sadece Sokrates’ın Delphes Tapınağı’nda bulunan “kendini tanı” cümlesi değildir. Aynı zamanda, kendini tanıma duygusunu/heyecanını “yaşa”dır. Eğer kendini tanıyorsan ve kendini tanıma duygusunu/heyecanını yaşıyorsan, o zaman daha az ıstırap çekmen için bir şans vardır. Hep ıstırap çekeriz. İstirapsız yaşam olmaz. Yaşam ve ıstırap beraber giderler. Ama burada analiz, kişinin daha az ıstırap çekebilmesine ve ıstırapı daha iyi yönetebilmesine olanak tanır.³

Nasio, söyleşinin devamında psikanaliz yönteminin, kişinin kendini sevmesini öğrenmekten geçtiğini belirtir. Analiz olumlu bir şekilde sonlandığında bireyin kendi hakkında sahip olduğu olumsuz düşüncelerin değişmesi hedeflenir. Kendi üzerinde geri dönmeyi ve bu dönüşte içinde yükselen ve onu aşan bir gücü keşfetmesi sağlanır. Kısacası, psikanaliz bireye yeni bir bakış açısı kazandırarak, bireyin olumsuz düşüncelerden uzaklaşmasına ve çektiği acıları hafifletmesine yardımcı olur.⁴ Psikanaliz ruhsal bir tedavi yöntemidir. Dolayısıyla psikanaliz, bireyin kendini gerçekleştirmesini engelleyen içsel çatışmalarını, korkularını, saplantılarını, kaygılarını ve yaşam uyumsuzluklarını ortadan kaldırmayı hedefler. Bireyin sadece rahatlaması değil, kişiliğinin düzelmesi ve gelişmesi de amaçlanır.

Psikanaliz, kişiliğin bilimsel bir şekilde gözlemlenmesi ve incelenmesi yöntemidir. Özellikle istekler, güdüler, dürtüler ve düşler gibi kişiliğimizin dinamik yönlerini tanımaya yarayan bir araştırma tekniğidir. Bireyin kişilik gelişmesi esnasında erken çocukluk dönemlerinde yaşadığı sıkıntılar, huzursuzluklar ve duygusal travmaları tanıma ve inceleme açısından araştırmacılara büyük olanaklar sunar.⁵

³ Juan David Nasio, **Psikanalizin Yedi Temel Kavramı**, Ed. Ülkü Doğanay, Çev. Özge Erşen - Murat Erşen, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 12.

⁴ **A.e.**, s. 11.

⁵ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, 4. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 18.

Une Psychanalyse Pourquoi? (Neden Psikanaliz?) adlı eserin yazarı Fransız Psikanalist Roger Perron “İnsanın hemen her şeyi kendi içinde yaşatmasını sağlayan bu harika olanakla (temsiller yaratma ve onlarla oynamaya yarayan araç olarak dilin vereceği müthiş ivmeyle) tüm psişik yaşam gelişeceği için büyüleyici bir kazanımdır, bu.”⁶ diyerek psikanaliz üzerine görüşlerini bildirir.

Ülkemizde 80’li yılların sonlarında ismini daha çok duyuran psikanaliz kavramını Sinan Kadir Çelik şu cümleleriyle açıklar:

80’ler ve 90’lar Türkiye’inde psikanalize, daha doğrusu psikolojiye yönelik genel ilginin nedeninin, daha önce bilinmeyi keşfetme, hakikate ulaşma arzusu, salt bir merak olduğunu söylemek epey zordur. Türkiye’de bilinçdışının keşfi, bu coğrafyaya özgü bir şekilde gerçekleşmiş gibidir. Bir anlamda daha çok bir hezimetten, kendilerine çarpan yeni dünyanın ne olduğunu bir türlü anlayamamaktan dolayı bütünüyle kuşkuda olanların “farkına varma rejimi”nde “kendi”lerini arayışlarının adıdır psikanaliz.⁷

Psikanaliz kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte farklı düşünce ve tartışmalar da bu kavramın beraberinde günümüze değin gelmiştir. Tartışmaların ilk ortaya çıktığı zamana dönecek olursak, o dönemin sosyo-kültürel durumunu da göz önünde bulundurmamız gerekir. On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında artık her türlü olgu rasyonel bir şekilde açıklanmaya ve neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmaktaydı. Tefrika İkiz o dönemin psikanalizle ilintilendirilmesini şu şekilde özetler:

Tam da insanlığın bakışlarını salt ileriye doğru yönlendirdiği, insanın üst fonksiyonlarıyla (akıl, zekâ hep yukarılarda konumlanmazlar mı? Baş bu konumun merkezi değil midir?) ilgilendiği bir dönemde, psikanaliz, pipiden, kakadan, meme ve süten ve cinsel organlardan, yani aşağılardan bir yerlerden sözü açarak ve bakışlarını ileriye doğru yöneltmek yerine, aksine geçmişe bakarak bugünü anlamaya çalışıyor. Akıla, zekâyâ güvenmek yerine, rüya, dil sürçmesi, unutkanlık ve sakarlıklar gibi bilimin ilgilenmediği arkaik söylemlerle ilgilenen psikanaliz, bu

⁶ Cengiz Güleç, **Freud**, Yay. Haz. Cengiz Güleç, Murat Batmankaya, 2. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 49.

⁷ Sinan Kadir Çelik, “Psikanalizin 90’lar Türkiye’sinin “Edebiyat Alanı”ndaki Serüveni Üzerine Bir Deneme” **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 35.

söylemlerde kişinin özne olduğu yerlerde, yani arzularında, hayali özdeşleşmelerinde ve tabii gizli çatışmalarında iz sürüyor.⁸

Yukarıda yaptığımız alıntıda da yer alan geçmişe bakarak bugünü anlama ifadesi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğimiz **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanın da bel kemiğini oluşturmaktadır. Doktoru, yıllardır sigara tiryakiliğine son veremeyen romanın başkışısı Zeno'dan, geçmiş günlerini yazıya dökmesini isteyecek ve böylelikle geçmiş yaşantılarının o güne nasıl yansıdığını anlamaya çalışacaktır. “Psikanalizin amacı bireyi gündelik hayatın çatışmalarından kurtarmak değil, dürtülerini bilinçlendirmek ve gerçekliğin beklentilerini kabul edebilmesini sağlamaktır.”⁹ Böylelikle inceleme metnimizin başkışısı olan Zeno'dan bilinçli bir şekilde beklentilerinin ne olduğunu anlaması ve davranışlarının sonuçlarının gerçekliğiyle yüzleşmesi istenecektir.

Psikanalizin ülkemizdeki konumuna bakacak olursak tartışmalı tutumlar görmek mümkündür. Psikanaliz ve kuramları yerine yeni ürünler ortaya konulması gerektiğini söyleyenlerin sayısı az değildir. Ama bu yeni ürünler de “nesne ilişkileri kuramı” gibi kaynağını Melanie Klein'den, yani psikanalizin annesinden, almış kavramlarla ilgilenir. “Psikanalizi kullanıp, aynı zamanda, onu, modası geçti diye elinin tersiyle itmek çifte değerlilik (ambivalence) yüklü bir tutumdur.”¹⁰ Biz bu tutumun aksi yönüne hareket etmeye gayret edeceğiz. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Freud'un ve diğer psikanaliz kuramcılarının öğretilerinden yola çıkarak inceleme nesnemizi oluşturan metindeki başkışısı üzerine yorumlar üreterek metni daha iyi kavramaya çalışacağız.

Psikanalizden bahsetmek, üzerine eleştiri ve yorumlama yapmak istiyorsak, ilk olarak bilinçaltı ve bilinçdışı gibi kavramların varlığını kabul etmemiz gerekir.

⁸ Tefika İkiz, Bella Habib, “Türkiye’de Psikanalizin Konumu Üzerine Bir Söyleşi” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 212.

⁹ Hilmi Tezgör, “Oğuz Atay’ın “Babam’a Mektup”una Psikanalitik Bir Yaklaşım”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 241.

¹⁰ Tefika İkiz, Bella Habib, “Türkiye’de Psikanalizin Konumu Üzerine Bir Söyleşi” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 213.

Bilinçaltının kabulü olmadan bu yöntemden bahsetmemiz mümkün değildir. Bu yönteme dair Oğuz Cebeci şöyle der:

Bilinçaltının yanı sıra, psikolojik gerekircilik prensibinin, yani zaman içinde birbirini izleyen iki psikolojik olay arasında bağlantı olduğunun ve düşünceler arasındaki çağrışım bağlantısının bilinçdışı bir amacının bulunduğu kabulü de, bu çerçevede içinde gereklidir. Bunun dışında, diğer bazı temel kavramların, yani psikanalizde danışandan terapisteye yönelen bir “aktarım” ilişkisinin ve buna bağlı olarak terapistte ortaya çıkan bir karşı-aktarım ilişkisinin varlığının, terapide danışanın direnç göstermesi olgusunun ve çatışma kavramlarının kabulü de, psikanalitik yaklaşımın ciddi biçimde ele alınabilmesi için zorunludur(Sloane, 204).¹¹

Psikanaliz yöntemini daha iyi anlamak istiyorsak psikoterapi kelimesine de bakmakta fayda vardır. Psikoterapi; kişinin içinde bulunduğu buhran dolayısıyla çektiği ruhsal bunalımlardan kurtarılması amacıyla uygulanan yöntem ve teknikleri kapsayan bir tedavi yöntemidir. “Psikoterapiler, daha olgun ve uygun bir ruhsal denge sağlamak amacı doğrultusunda zihinsel ve duygusal bozukluk gösteren kişilerde düşünce ve duygu alışverişi kurarak yürütülen bir tedavi yöntemi ve sanatıdır.”¹² Çalışmanın üçüncü bölümünde inceleyeceğimiz metnin başkışisi Zeno da psikoterapi seanslarına gitmeye başlar, çünkü yaşadığı ruhsal ıstırapları azaltmak ya da gidermek amacıyla bir tedavi görmek istemektedir.

Güleç’e göre psikoterapi; “Kişilerin ruhsal şikâyetleri, zihinsel ve duygusal yaşamlarında var olan dengesizlikleri ve insan ilişkilerindeki uyumsuzlukları gidermek amacıyla bir ruh sağlığı uzmanına başvurmalarıyla başlayan psikoterapi süreci, tedavi eden kişinin ruhsal donanımı, teknik bilgisi ve insani özellikleriyle birlikte yürüyen çok özel bir ilişki biçimidir.”¹³

Bireyler kişilik gelişimleri sırasında yaşanan ciddi yoksunluklar ya da engellemeler sonucu yetersiz bir kişilik yapısı ve kolay örselenebilir bir benlik gücüne sahip olabilir. Bu noktada duygusal çatışmaların çözülmesi, bu

¹¹ Oğuz Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, Yay. Haz. Ahmet Öz, 2. bsk., İstanbul, İthaki Yayınları, Mart 2009, s. 217 - 218.

¹² Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, s. 17.

¹³ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 115.

çatışmalardan doğan kaygı ve gerginliklerin azaltılması, ruhsal uyum düzeyi ve hayat kalitesini arttırmak için psikoterapi yöntemine başvurulur.¹⁴

Psikanalitik yaklaşımda, buhranlı zamanlarının üstesinden gelmesi için, kişinin ilk olarak bu konuda bilinçlendirilmesi hedeflenir. Sorunların ne olduğunun farkına varması ve farkı yollardan çözüm yolları bulunması bu yaklaşımın amaçları arasındadır.

[...] psikanalitik yaklaşımın amacı sadece öznenin kendisini bilmesini sağlamak değil, ama daha çok öznenin kendisini anlamasını sağlamaktır. Psikanalitik yaklaşım kendiliğinden, zaten, adını koymadan, belli bir varoluşçuluğu içermiş olur. Öte yandan “anlamak”, bilmenin tersine, bir bakıma yaşamı kolaylaştırmaktan çok güçleştiren bir şeydir. Bilmek muktedir olmaktır, yapabilmektir. Kendini anlamak ise basit bir aydınlanma anıdır. Eğer böyle bir deneyim epistemolojik açıdan bir doğruluk ölçütü olsaydı, bu bölüm açısından mesele kalmayacaktı. Ne çare, kendini anlamak sadece güç bir sınavla karşı karşıya bırakır psikanalitik özneyi; kendini kabul etmek. Bu güçlük de önceden kestirilemez tabii. İnsanın kendini anlaması, her şeyden önce kendini anlamlandıran bir varlık olarak kavraması anlamına gelir psikanalizde.¹⁵

Yapıların temelini oluşturan bir kavram olarak psikanaliz bir derinlik psikolojisidir. Psikanaliz, çağdaş eleştirel gerçeklik terimleriyle gözlem için ampirik olarak mevcut olmayan, ama yine de gözlemlenebilir etkileri bulunan bir analiz sunar. Bilinçdışı somut bir olgu değildir, ama etkilerini görebilir, duyabilir ve hissedebiliriz.¹⁶ Psikanaliz bize, gerçek üstü bir konum sunar, ama söz konusu olan, bu gerçek ötesi konuma rağmen, hayattır. “İnsan hayattır ve ölümdür, her zaman önümüzde olan ve sürekli sorularla dolu olan yaşamın sonu olarak ölümdür.”¹⁷ Bu açıdan psikoterapi seansı da anlamlandıran şey sonudur. Ölümün varlığıyla, yaşamın daha çok anlam kazanması gibi.

Çalışmamıza konu olan **La coscienza di Zeno** (Zeno’nun Bilinci) adlı roman da sonu itibariyle bize önemli mesajlar verir. Hayata, ölüme ve iç dünyamıza dair

¹⁴ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, s. 17.

¹⁵ Saffet Murat Tura, **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, Yay. Haz. Ceyhan Usanmaz, 4. bsk., İstanbul, Kanat Kitap, Kasım 2010, s. 49.

¹⁶ Ian Craib, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁷ Talat Parman, “Psikanalist Kimdir?” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 179.

birçok şeyi sorgulamamıza sebep olur. Üçüncü bölümde incelediğimiz Zeno'nun var olma sebepleri bizi kendi içimizde birtakım sorular sormaya teşvik edecektir.

1.1.1. Freud ve Psikanaliz

Psikanaliz yöntemini ilk olarak ortaya çıkaran kişi Sigmund Schlomo Freud'dur. 'Dünyayı uykusundan uyandıran', 'İnsanların ezberini bozan', 'Batı'nın Viktoryan cinsellik anlayışını ters yüz eden bu son kuşak aydınlanma düşünürü Freud gerçekten kimdi ve ne anlatmak istemişti?¹⁸

İlk olarak, Freud'un kendi yarattığı yöntem olan psikanaliz hakkında bir söyleşisinde şu şekilde bahseder:

Psikanaliz yaşamı basitleştirir. Analizden sonra yeni bir senteze ulaşırız. Psikanaliz, yolundan sapmış dürtülerin düğümünü çözer ve bunları ait oldukları makaralara sarmaya çalışır. Ya da başka bir mecazla anlatırsam, insanı kendi bilinçdışının labirentinden çıkacak ipucunu sağlar.¹⁹

“Geçen yüzyılın büyük düşünürlerinden biri olan Sigmund Freud tarafından on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru keşfedilen psikanaliz, bir tedavi tekniği ve araştırma yöntemi olarak günümüz psikoloji ve psikiyatri bilim dallarında olduğu kadar sosyal bilimlerde de büyük çığır açmış bir kavramdır.”²⁰ Kuramlarının kapıları açıldığı zaman içeride cinsellikle karşılaştığımız bir kavram yaratıcısının hâlâ tartışmalara yol açıyor olmasına günümüz şartlarında çok da şaşırlmaması gerekir. Cinselliğin hala birçok kesim tarafından tabu olarak görünüyor olması Freud ve Freud'un düşüncelerine olan yaklaşımı da olumsuz etkilemiştir. Freud ve düşüncelerine tamamen karşı olan kişilerin yanı sıra, günümüzde davranışçı yaklaşımı benimseyen psikologlar, araştırmacılar, eleştirmenler ve filozoflar tarafından da Freud'un çalışmaları sert eleştirilerin hedefi haline gelir. “Bir hekim ve psikiyatri uzmanı olmasına rağmen, yaşadığı çağda saygın tıp fakültelerinde

¹⁸ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 14.

¹⁹ Hilmi Tezgör, “Oğuz Atay'ın “Babam'a Mektup”una Psikanalitik Bir Yaklaşım”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 250.

²⁰ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC'si**, s. 18.

Freud'un kuramları ve terapi teknikleri itibar görmemiş, hatta küçümsenmiştir.”²¹ Kısacası, “tıpkı Marksizm gibi, Freud ve psikanaliz de yandaş ve karşıtlarıyla var olmaktadır.”²²

Freud 1900 yılından önce cinsellik üzerine araştırmalarını yayımladığı zaman Viyana'nın bilim ve sanat çevrelerinde büyük bir tepkiyle karşılaşmış, ciddiye bile alınmamıştır. Fakat “Freud'un yalnızca psikolojik içgörüsü ve sezgisiyle bulduğu “bilinçdışının bilimi” olarak adlandırılan psikanaliz kuramının güvenilirliği ve geçerliği daha sonraları çok sayıda klinik araştırmalar ile doğrulanmıştır.”²³

“Freud'un ruhsal-zihinsel bozuklukların tedavisi için geliştirdiği psikanaliz kuramı ve tekniği; neredeyse yüzyıllardır hem çok tehlikeli hem de geçersiz varsayımlardan kurulu olduğu iddiasıyla sıkça eleştirilmiştir.”²⁴ Fakat günümüzde psikanalistlerin ve psikologların Freud'un kurumlarına ve yorumlamalarına yer veriyor olması, onun çağındaki fizik bilime ait verilerden faydalanarak çeşitli savlar ortaya koyarak çalışmalar yapması, kendisine yöneltilen bu kadar ağır eleştirileri haksız kılmaktadır.

Freud, insan ruhunun derinliklerinden libido denilen şeyi keşfeder. Cinsellik onun için her zaman çok önemli bir konumda yer alır. “İşte Freud'un yadırganması, hatta hor görülmesi, genellikle de yanlış anlaşılması, bu düşünceden kaynaklanmaktadır.”²⁵ Ülkemizde tabulara takılmış olsa da Freud'un yirminci yüzyılı ve o yüzyılın birçok alanını etkilediği aşikârdır.

Psikanalizin kurucusu ve babası olarak psikiyatrinin boyutlarında önemli gelişmelere öncülük eden, psikiyatriye üçüncü boyutu ve derinliği kazandıran Freud'un tanınması ve öğretilerinin entelektüel çevre tarafından kabul edilmesi pek de kolay olmaz. Freud, Avrupa'da çalışmalarına başladığı ilk zamanlar ülkemizde adı pek duyulmayan bir kişidir. Sadece Batı kesimine ve kültürüne yakınlığıyla bilinen kişiler tarafından tanınmakta, tıp ve psikiyatri çevreleri tarafından düşünceleri

²¹ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 51.

²² Güven Turan, “Yüz Yıldır Psikanalizle Bir Divanda” **Cogito**, Ed.: Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 5.

²³ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC'si**, s. 179.

²⁴ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 51.

²⁵ **A.e.**, s. 20.

ve öğretileri benimsenmemektedir. Buna rağmen, çalışmaları kesinlikle reddedilmemiş ama sessizce bir kenarda bekletilmiştir. 1930’lu yıllardan sonra Freud ismi ülkemizde daha duyulur hale gelir. **Five Lectures on Psycho-Analysis** (Froydizm: Psikanalize dair 5 Ders) adlı yapıt Mustafa Şekip Tunç tarafından dilimize ilk kez çevrilir. Fakat bu çeviriden sonra bile Freud ve eserleri ülkemizde kendine hatırı sayılır bir yer edinemez. Ancak 1950’li yıllardan sonra durum değişmeye başlar, bu değişimde Freud’un Avrupa’da ve Amerika’daki etkisini arttırması ve ülkemizde o sıralarda eğitim gören psikiyatrların bu bilgileri edinerek ülkemize dönmeleri etkin rol oynamıştır. Bu suskunluğun nedenlerinden biri belki de psikanaliz yöntemi ve psikanaliz eğitiminin çok yoğun, özel ve zor bir sürece sahip olmasıdır.²⁶

Freud 1913 yılında yazdığı **Das Interesse an der Psychoanalyse** (Psikanalize İlgi) adlı kitabında psikanalizi tanımlarken şu ifadeleri kullanır: “Psikanaliz, kimi sinirlilik biçimlerinin (nevrozlar) psikolojik bir teknik kullanarak iyileştirmesini amaçlayan tıbbi bir yordamdır.”²⁷ Freud’un alıntıladığımız söyleminden hareketle psikanaliz için kişinin ıstıraplarını dindirmeyi, cevabını bir türlü bulamadığı çözümsüz sorularını farklı bakış açılarıyla çözümsüz olmaktan çıkardığı bir alan diyebiliriz.

Freud’a “Neden psikanaliz?” sorusu yöneltildiğinde ise bu sorunun yanıtını üç başlık altında verir: “Psikanaliz: 1) Başka türlü neredeyse ulaşılamayan ruhsal süreçleri ve olguları araştırma ve sorgulama yöntemidir. 2) Bu araştırmaya dayanan nevrotik rahatsızlıkları tedavi etme yöntemlerinden biridir. 3) Bu yolla edinmiş ve giderek yeni bir bilim dalı bünyesinde kaynaşan bir dizi psikolojik kavramdır.”²⁸

Freud’un psikanalitik kuramı anormal zihinsel süreçlerle ilgilenmesinin yanı sıra normal ruhsal etkinlikler ve yaşantılarla ilgili de araştırmalar yapar. Diğer bir deyişle, psikanaliz sadece ruhsal bozukluklarla ve nevrozların oluşumuyla ilgilenmez, normal ruhsal-zihinsel olguları da açıklayan öğretileri de kapsayan bir

²⁶ Sigmund Freud, **Psikanalize Giriş**, Çev. Günsel Koptagel İlal, 4. bsk., Güloğlu Yayınları, İstanbul, 1997, s. 323-324-325.

²⁷ Sigmund Freud, “Psikanalizin Yararı” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 33.

²⁸ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 125.

kuramdır.²⁹ Başlangıçta, sadece nevrotik hastaların zihinlerini inceleyen bir tedavi yöntemiyle kısa zaman içinde aklın genel işleyişi hakkında bilgilerin toplandığı bir alana dönüşür. Böylelikle Freud, erken çocukluk döneminde cinsel içgüdünün önemini ortaya koyan, günlük düşünce ve eylemlerimiz üzerinde büyük etkiye sahip bilinçdışı güçlere ilişkin bu kuramı yaratmayı başarır.³⁰

Freud'un varsayımsal olarak bilinçaltı, bilinçdışı ve içgüdüler üzerine kurduğu kuramlar hızlı bir gelişim göstermiş sonrasında rüyalar ve savunma mekanizmalarıyla ilintili görüşlerini açıklamıştır. Zihinsel gelişim süreçleri üzerine araştırmalar yaparken psikoseksüel gelişim ve libido teorileri yine eleştirilerin hedefi olmuş fakat yine de Freud'un öğretileri günümüzde değin gelmeyi başarmıştır.

Freud'un çalışmaları, kuramları, düşünceleri ve öğretileri çok geniş kapsamlı bir alandır. Biz çalışma metnimiz olan **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) çözümlerken kullandığımız bilinç, bilinçaltı, ego, süperegö gibi kavramları öncesinde daha iyi anlamak için Freud'un geliştirdiği kişilik gelişim süreçlerine üç başlık altında yer verdik. Bu gelişim evrelerinin başkışımız Zeno üzerindeki etkilerinden çalışmamızın son kısmında bahsettik.

1.1.1.1. Kişilik Gelişimi Kuramları

Freud'un bireyin davranışlarının altında yatan gizli nedenleri açığa çıkarmak ve kişiliğin nasıl ve hangi evrelerden geçerek oluştuğunu açıklamak için ortaya koyduğu kişilik gelişim kuramları, çalışmaları arasında en çok dikkat geçen ve gelişim evreleri hakkındaki düşüncelerinin hâlâ geçerliliği koruduğu öğretilerdir. Freud bu kuramları ortaya koyarken bilinçaltı süreçlerini, içgüdülerini ve cinselliği çıkış noktası belirleyerek kuramlarını bu kavramlar ekseninde oluşturur. Özellikle 0-6 yaş dönemine çok önem verir. Çünkü Freud'a göre; kişiliğin şekillenmesinde en büyük paya erken çocukluk dönemindeki yaşantılar sahiptir. Bu noktadan hareketle

²⁹ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC'si**, s. 179.

³⁰ Sigmund Freud, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın – Ayşe Tekşen, 2. bsk., İstanbul, Payel Yayınevi, Şubat 2013, s. 3.

Freud kişiliği açıklarken topoğrafik ve yapısal gelişim kuramını, kişiliğin gelişimi hakkında düşüncelerini ortaya koyarken psikoseksüel gelişim kuramını kullanır.³¹

Freud'un insan yapısına ilişkin kuramı şu şekilde özetlenebilir: İnsanda doğuştan gelen ve belirli uyarılara belirli davranış biçimleriyle karşılık verilmesine yol açan "içgüdüler" ve yine doğuştan gelmekle birlikte, ifadesini içgüdüde olduğu gibi tipik bir davranış kalıbından çok genel ve daha üst seviyeden bir heyecan halinde bulan "dürtüler" vardır. Cinselliğe ve saldırganlığa yönelik olduğunu söyleyebileceğimiz dürtülerin temel özellikleri şöyle sıralanabilir: Dürtüler iç içe geçmiş bir durumdadır; sınırlı miktarda olduğu kabul edilen bir ruhsal enerjiyi kullanırlar; belirli nesnelere bağlanmak suretiyle bu enerjinin boşalmasına yönelirler.³²

Kişilik kuramlarını açıklamadan önce alt başlıklarda kullandığımız kişilik, mizaç ve karakter kavramlarının ne anlama geldiğini öğrenmemiz gerekir. Kişilik; bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünüdür. Bireyi diğerlerinden ayırt edici özelliklere sahiptir. Mizaç ise; bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan değiştirmedikleri yönlerini ifade etmek için kullanılır. İçinde yaşadığımız çevrenin sosyal değerlerine uyum sağlayabilmek adına sonradan edindiğimiz özelliklerimiz ise karakterimizi şekillendirir. Yaşantılarla edindiğimiz ve değiştirebilme gücümüzün olduğu yönümüzdür. Mizaç ve karakter bir araya gelerek bizim kişiliğimizi oluşturur.³³

1.1.1.1.1. Topoğrafik Kişilik Kuramı

Freud'un geliştirdiği topoğrafik kişilik kuramına kısaca bilincimizin sınıflandırılması da diyebiliriz. Freud bu kuram üzerine çalışmalarını ortaya koyarken bilinç, bilinç öncesi (önbilinç) ve bilinçaltını (bilinçdışı) detaylı bir şekilde analiz eder ve bu kuramın bilişsel etkinliklerle ilgili olduğunu belirtir. "İnsan davranışlarının bilinçten öte, bilinçaltıyla ilişkili olduğunu savunur. Bu kuramla,

³¹ Murat Civelek, **Gelişim Psikolojisi**, (Çevrimiçi), <http://dushunce.az/files/documents/gelisim.psikolojisi.ozet.07.03.2014.pdf>, 12.07.2019

³² Cebeci, **a.g.e.**, s. 219.

³³ Murat Civelek, **Gelişim Psikolojisi**, (Çevrimiçi), <http://dushunce.az/files/documents/gelisim.psikolojisi.ozet.07.03.2014.pdf>, 12.07.2019

bireyin çeşitli bilişsel etkinliklerinin bilince uzaklıklarını saptamak amaçlanır. Bu malzemelerin belirli biliş bölgelerinde olduğu öne sürülür.”³⁴

Freud bu kuramını oluştururken insan zihninin yapısının, bir önceki bölümde bahsettiğimiz, dürtü gereksinimlerinin etkisinde olduğuna inanır. **Die Traumdeutung**’da (**Rüyaların Yorumu**) geliştirdiği topoğrafik modele göre, insan zihni üç tabakadan ya da sistemden oluşur; bilinç, önbilinç ve bilinçaltı. “Önbilinç ve bilinçaltı, bilinç düzeyinde temsil edilip edilmemelerine göre ve kendi aralarındaki geçirgenliğin düzeyine bağlı olarak, bilinçten ve birbirinden ayrılırlar.”³⁵

Bireyin o an farkında olduğu duyum ve yaşantıların bulunduğu bölgeye bilinç denir. Bireyin çevresinden (ses) ya da kendisinden gelen (açlık) uyarıların farkında olduğu, tanıdığı, algıladığı yaşantılar bilinç düzeyindedir. Yani bireyin yaptıklarının ve düşündüklerinin farkında olmasıdır. Bilinç öncesi (önbilinç) şu anda farkında (bilincinde) olunmayan, ancak biraz düşünüldüğünde veya yeterli bir çaba ile hatırlanarak bilinç düzeyine getirilebilen, zihinsel olayları ve yaşantıları içeren düzeydir.³⁶

Bilinçli zihnimizi buzdağının görünen ucuna benzetebiliriz. Bilinçli zihnimizin altında, zorlanmadan bilinç düzeyine getirebileceğimiz yaşantı ve bilgi deposu bulunur. “Günlük bir gazetede bir paragrafı okumak için yeterli olacak Fransızca bilgisini zihne getirebilir, ya da sorulduğunda, bundan altı ay önce bir dostumla olan görüşmemi anımsayabilirim...”³⁷ Her zaman bu anıların ya da sahip olduğum bilgilerin bilincinde olmamız gerekmez. Freud zihnin bu düzeyine önbilinç adını verir.

Yukarıda bilinç ve önbilinç kavramlarından kısaca bahsettik. Fakat bilinçdışı kavramı psikanaliz yönteminde biraz daha farklı ve özel bir konumda yer alır. “Eğer psikanalizin merkezinde bir fikir, onun yoluyla bir tür psikanalitik düzen içinde

³⁴ Binnur Yesilyaprak, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2003, s.112.

³⁵ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 220.

³⁶ Murat Civelek, **Gelişim Psikolojisi**, Topoğrafik Kişilik Kuramı, (Çevrimiçi), <http://dushunce.az/files/documents/gelisim.psikolojisi.ozet.07.03.2014.pdf>, 12.07.2019

³⁷ Ian Craib, **a.g.e.**, s. 38.

çalışan ya da düşünceleri kişinin tanıyabilmesine olanak veren bir mihenk taşı varsa, bu bilinçdışı fikridir.”³⁸

Bilinçdışı en ilkel itkilere ait düşünceleri kapsar. Sebebi ne olursa olsun eğer bir düşünce bilinçdışında bastırılmışsa o düşünce kişinin yaşadığı çevre ve toplum tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Freud’a göre kabul edilemeyen düşüncelerin başında ilk sırayı cinsellikle ilintili fikirler yer alır.³⁹ “Bazı arzularımız açıkça dile gelmeleri ve dışa vurulmaları çok sağlam güçler tarafından engellendiği için kılık değiştirirler. Öte yandan, bu güçler arzuyu gizlemekle kalmaz, bunların doyum yollarını da kişinin kendisinden yani bilincinden saklar.”⁴⁰ Fakat Freud’a göre bu saklamalar ya da bastırmalar farklı formlarda ortaya çıkarak kendini gösterebilir. Dil sürçmeleri, unutkanlıklar, ufak sakarlıklar, nevrotik hareketler ve tabii ki rüyalar bu farklı formlara örnek teşkil edebilir. Ayrıca bastırılan duygu ve düşünceler Freud tarafından geliştirilen hipnoz, serbest çağrışım ya da rüya analizi gibi tekniklerle gün yüzüne çıkartılmaya çalışılır.

1.1.1.1.2. Yapısal Kişilik Kuramı

Freud’un topoğrafik kişilik kuramından sonra ikinci sırada geliştirdiği kuramın adı yapısal kişilik kuramıdır. Bu modelde Freud insan zihninin ego, id ve süperegö gibi üç temel yapıdan oluştuğunu savunur.

Freud’un özgün deyişiyle “kaynayan heyecanlar kazanı” id kişiliğin karanlık, ulaşılmaz bölümüdür. Dürtülerin amacı ne pahasına olursa olsun doyumdur. İd’in, örgütlü bir düzeni yoktur. Tümüyle haz ilkesine göre işler. Bilinç, mantık, akıl bu düzeyde geçerli değildir. Birbirine karşıt ve çelişik arzular bir arada, yan yana bulunabilir. İd’e yabancı denebilecek herhangi bir şey söz konusu değildir. Zaman ve mekân kavramlarının geçerliliği yoktur. İyi-kötü ya da güzel-çirkin gibi değerler id’de bulunmaz. Kısaca id, doyum isteyen dürtüsel arzuların kazanıdır.⁴¹

Haz ilkesinin egemen olduğu bu modelde ahlak kuralları da göz önünde bulunmaz. Bilinçaltı dürtülerimiz idin temelini oluşturur. Ve bu dürtüler ortaya

³⁸ A.e., s. 38.

³⁹ A.e., s. 40.

⁴⁰ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 28.

⁴¹ A.e., s. 38.

çıkacağı zaman anında doyum ister. Cinsellik, saldırganlık, açlık, susuzluk gibi dürtüler id kaynaklıdır.

Anında tatmin olmak isteyen dürtüler ve yaşadığımız çevreye karşı sorumluluk duygusu arasında ise ego yer alır. Ego zihnimizin karar ve denge mekanizması konumdadır. Dış dünyaya daha yakın bir yerde var olan ego uyumlu olma eğilimi gösterir. “Ego (ben) insan zihnin kişisel olan tarafıdır ve idin aksine “gerçeklik ilkesi” tarafından yönetilir.⁴² Gerçeklik ilkesi idin her istediğini gerçekleştirmeye engel olur. İdin arzuları gerçekleştirilemez olduğu anda, ego bu arzuları erteleme ya da bastırma yolunu seçer. Çünkü ego bireyin yaşadığı çevre tarafından dışlanmasını ya da hor görülmesini engellemek adına uyumlu olma yolunu seçer.

Ego, düşünme yoluyla biriktirdiği bilgiler arasında sentezler oluşturur. Ego, aklı; id ise tutkuları simgeler. Ancak ego, işlevleri için organizmanın enerji deposu olan id’e muhtaçtır. Kişiliğin gelişmesi için hayati önemi olan özdeşimler için örneğin; Oedipus kompleksinin sağlıklı çözümü için gerekli enerjiyi id’den bir anlamda ödünç alır. Freud, atını ustaca yöneten bir süvariye benzetir ego’yu. Ego’nun temel işlevi, id’in bilinçdışı arzularının kişilik bütünlüğü bozulmadan çevrenin sunduğu olanaklar ölçüsünde doyurulmasıdır.⁴³

Kısacası, ego; kişiliğimizin uyumlu ve mantıklı yönüdür. Çoğu zaman bilinç düzeyinde hareket etmeye çalışır ama idin onu çok zorladığı zamanlarda savunma mekanizmalarından birine başvurarak bilinçdışı da davranmak zorunda kalabilir.

Son olarak süperego ise; yukarıda belirttiğimiz nedenden dolayı ortaya çıkar. Freud’un **Haz İlkelerinin Ötesinde Ego ve İd** çalışmalarını yürüttüğü esnada egonun bilinçle olan ilişkisini gevşek görmesinden dolayı “vicdanımızın sesi” olarak adlandırılan süperego kavramını ortaya atar.⁴⁴

Süperego, ego’nun üzerinde denetleyen, gözetleyen ve yargılayan bir ahlak yargıcı gibidir. Bu işlevleri için gerekli olan enerjiyi o da id’den alır. Ego’ya en katı ve sert ahlaki yaptırımları uygular. Örneğin suçluluk duygusu ego ile süperego’nun çatışmasının bir ürünüdür.⁴⁵

⁴² Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 220.

⁴³ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 39.

⁴⁴ Sigmund Freud, **Metapsikoloji**, s. 354

⁴⁵ Cengiz Güleç, **Freud**, s. 40.

Çalışma metnimizin başkişisi Zeno da bu gelişim evrelerinden kaynaklanan suçluluk duygusunu fazlasıyla yaşar. Bu duygusu çözümleme kısmında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

İlk çocukluk döneminde dürtülerimizi engelleyecek gücün ortaya çıkması çok zordur. Bu noktada çocuğun kabul edilemeyen dürtülerini engelleyen anne ve babasıdır. “Freud, süperegonun, dört yaş civarında, oedipus evresinin sonunda belirlediğine inanıyordu.”⁴⁶ Bu evrede, annesine karşı arzu besleyen çocuğun karşısında bir baba figürü bulunur. Bu dönem sağlıklı atlatılamadığı takdirde ilerleyen yaşlarda kişi farklı travmalar yaşayabilir. Baba tarafından cezalandırılacağına inanan çocuk anne arzusu ve iğdiş edilme korkusu arasında çok büyük bir ikilem yaşar. Bu korkular oidipal arzuların bastırılmasına ve süperegonun yapılanmasına neden olur. Ve yapılanan süperego sayesinde bu arzular bilinçdışına bastırılır. Freud’un süperegoyu oidipal kompleksin mirası olarak görmesi de bu yüzdendir.⁴⁷

Zeno’ya da doktoru tarafından oidipus kompleksi teşhisi konur. Belki de Zeno bilinçdışındaki oidipal bir saplantı nedeniyle eş seçimi yaparken çok zorlanır. Süperegoyla ilintilendirilen bu kompleks son bölümde incelenmiştir.

1.1.1.1.3. Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud libidonun önemli bir yere sahip olduğu psikoseksüel gelişim kuramını beş ana evreye bölerek açıklar. Tüm evreleri sağlıklı bir şekilde sonlandıran bireyler kişilik gelişimlerini ruhsal bir rahatsızlık yaşamadan tamamlar.

0 – 1,5 yaş oral dönem diliminde bebeğin istekleri ağız bölgesi tarafından gerçekleştirilir. Bu dönemde çocuk alışık olmadığı dış dünyayı ağız yoluyla tanımaya çalışır. Çocuk, annenin memesini sadece karnını doyurmak için emmez. Bu dönemde ağzına aldığı diğer nesneler de onun mutlu olmasına yol açar. Oral ihtiyaçlar

⁴⁶ Ian Craib, **a.g.e.**, s. 61

⁴⁷ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, s. 130.

gerektiği ölçüde karşılanırsa bu dönem sağlıklı atlatılır. Fakat ihtiyaçların aşırı ya da gerektiğinden az karşılanması durumunda ilerleyen yıllarda sigara ve alkol kullanma alışkanlığı kendini gösterebilir. Birey gelecekte şizofreni, melankoli gibi ruhsal rahatsızlıklar yaşayabilir ya da kötümser, aşağılayıcı, sadist veya mazoşist gibi kişilik özellikleri geliştirebilir.⁴⁸

Oral dönemden sonra çocuğun üç yaşının sonuna kadar yaşadığı dönem anal dönemdir. Kaslardaki gelişme sayesinde çocuk dışkısını ya da idrarını tutabilmeyi ve boşaltmayı öğrenir. Tuvalet eğitimi bu dönem için çok dikkat edilmesi gereken bir olaydır. Eğitimin sert ve zorlayıcı olması sonucu çocuk ilerleyen yıllarda cimri, inatçı, bağınaz ya da aşırı tertipli bir birey olabilir. Eğitimin gevşek olması durumunda, çocuk dağınık, düzensiz ve disiplinsiz bir kişilik geliştirir.⁴⁹

3-6 yaş arası fallik dönem olarak adlandırılır. Cinsel duyguların yoğun yaşandığı ve cinsel kimliğin kazanıldığı bir evredir. Erkek çocuğun anneye, kız çocuğun babaya ilgi duymasıyla oedipus ve elektra kompleksleri de bu dönem de ortaya çıkar. Freud, bu dönemden kaynaklanan Oedipus kompleksini şöyle ifade eder: “Oedipus kompleksi kavramı psikanalizin incelediği hemen hemen tüm insan dürtülerinin ve evrensel temalarının; cinsellik, saldırganlık, kıskançlık, rekabet, intikam, öç alma korkuları, sevgi, ahlak, vb. evrensel gibi görünen çatışmalı insan gerçekliğinin erken anne-baba-çocuk üçgeninde nasıl örgütlendiğini anlatır.”⁵⁰ Bu dönemler sağlıklı bir şekilde tamamlanamazsa kişi ilerde eş seçiminde zorlanabilir. Kıskançlık, sadistlik, mazoşistlik gibi özelliklere sahip olabilir. Kendini değersizleştirme de bireyin ilerleyen yaşamında mutsuz olmasına neden olur.⁵¹

6-12 yaş arası yaşanan gizil dönem psikoseksüel gelişimin yavaşladığı bir evredir. Bu dönem öncesi yaşanan arzular ve nesneleri unutulmaya başlanır. “Kısaca söylemek gerekirse, gizlilik dönemini, çocuğun biyolojik kökenli dürtülerine gem vuran, onları unutturma (özgün adıyla bastırma) yoluyla doyum koşullarını sınırlayan, kısıtlayan ve zorlaştıran (ya da en azından koşullandıran) toplumsal

⁴⁸ Binnur Yesilyaprak, **a.g.e.**, s. 115

⁴⁹ **A.e.**, s. 115

⁵⁰ Sigmund Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd**, Çev. Ali Babaoğlu, İstanbul , Metis Yayınları, 2001, s. 12.

⁵¹ Binnur Yesilyaprak, **a.g.e.**, s. 116.

ilişkiler içinde varolmaya hazırlayan ve özellikle bu işlevi gören bir yaşam dönemi olarak görmek daha doğru olacaktır.”⁵² Dürtülerini bu dönem aşırı derecede kontrol almaya çalışan çocuklar ileride obsesif bir karakter yapısı geliştirebilir. Kendini değersiz görme, yetersizlik ve güvensizlik duyguları da bu dönemden kaynaklı ortaya çıkabilecek duygulardandır.⁵³

12-18 yaş aralığında ise genital dönem yer alır. Gizil dönemde yaşanan durgunluktan sonra fizyolojik yapıda meydana gelen değişimler neticesinde dürtüler yeniden canlanmaya başlar. Bu dönem de başarılı bir biçimde tamamlanırsa kişi tutarlı bir kimlik geliştirir.⁵⁴

1.1.1.2. Savunma Mekanizmaları

Freud’un geliştirdiği yapısal kişilik kuramından yukarıda bahsettiğimizde id, ego ve süperego gibi zihnin üç temel yapısından söz etmiştik. İdin; ilkel dürtülere göre hareket edip, arzularını mantık süzgecinden geçirmediği için onun dış dünyayla olan uyum sürecini egonun yönettiğini söyledik. Fakat bu uyum ve yönetim sürecinde ego da bazen sıkıntılı durumlarla karşılaşır ve kendini korumak amacıyla farklı savunma mekanizmaları geliştirir. Bastırma, yüceltme, bahane bulma, özdeşim kurma, denkleştirme (telafi çabaları) gibi mekanizmalar egonun içinde bulunduğu zor durumda kendine kalkan oluşturmak için kullandığı savunma yöntemleridir.

Egonun kendini savunmak amacıyla sıklıkla başvurduğu mekanizmaların başında bastırma gelir. Freud, histeri üzerine yaptığı çalışmaları esnasında hastalarının onlara acı veren yaşantıları ya da düşünceleri tekrar hatırlamak istemedikleri için bu anılarını bilinçdışına bastırdıklarını anlar. Bireyin, yasak arzu ve dürtüleri neticesinde acı çekme korkusu egoyu bir savunma yöntemi bulma arayışına yönlendirir. Freud, bu mekanizmaya bastırma adını verir.⁵⁵ Freud, “Bastırmanın esası bir şeyi bilinçten uzaklaştırmakta ve belli bir mesafede tutmakta

⁵² Cengiz Güleç, **Freud**, s. 45.

⁵³ Binnur Yesilyaprak, **a.g.e.**, s. 117.

⁵⁴ **A.e.**, s. 117-118.

⁵⁵ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, s. 205.

yatar”⁵⁶ der. Fakat bu noktada bastırma ve baskılama arasındaki farkı vermemiz gerekir. Anlam bakımından birbirine karıştırılan bu iki kavram aslında birbirinden farklıdır. Baskılama esnasında bilincin görmezden gelmek istediği arzu ya da dürtü aslında bilinç düzeyindedir. Fakat bastırma esnasında tehdit bilinç dışında tutulmaya çalışılır.⁵⁷ Bastırma mekanizması, bireyin çevresi tarafından zarar görmemesi ya da düşünmek istemeği anıları bilinç düzeyine getirmemesi açısından kimi zaman faydalıdır. Fakat bu mekanizma sürekli olarak kullanılmaya başlandığında patolojik bir hal alır.

1. Bireyin uzaklaşmak istediği arzu ya da dürtüden gerçekliğe uyum sağlamadan bastırılırsa güvenli bir ortam oluşmaz.

2. Bazı bastırma durumları olumlu düşünceleri uzaklaştırmak için yapılırsa bu da kişiliğin zarar görmesine neden olabilir.

3. Bilindiği gibi bastırma mekanizması her zaman olumlu sonuçlar doğurmaz. Birey bu yüzden diğer savunma mekanizmalarına denemeye yönelir. Fakat sürekli aynı mekanizmayı kullanan zihin bir süre sonra patolojik bir hal alır.⁵⁸

Eğer ego tarafından başarılı bir bastırma gerçekleşirse bunun ardından yüceltme mekanizması devreye girebilir. Bastırılan düşünce ya da arzular enerji yoluyla başka bir nesneye ya da fikre doğru hareket eder. Toplum tarafından onaylanmadığı için bastırılan düşünceler başka bir nesnede var olmaya çabalar.⁵⁹

Bahane bulma bireyin kendini başarısız bulduğu zamanlarda ortaya çıkan bir mekanizmadır. Başarısızlığını ya da yetersizliğini gizlemek için ortaya farklı sebepler koyar. Bilinç, hata yaptığımızı düşündüğü takdirde eleştiriye açık olduğumuzu fark eder. Eleştiriden kaçınmak için gerçek olmayan açıklamalara ya da mazeretlere başvurur.⁶⁰

⁵⁶ A.e., s. 321.

⁵⁷ Ian Craib, a.g.e., s. 63.

⁵⁸ Cengiz Güleç, *Psikiyatrinin ABC'si*, s. 323.

⁵⁹ Ian Craib, a.g.e., s. 63.

⁶⁰ A.e., s. 73.

Bir diğerk savunma mekanizması olan özdeşim kurma; bastırma ve bahane bulma gibi mekanizmalarının yanında psikanalistler tarafından olumlu bir savunma olarak adlandırılır. Birey, çocukluk dönemlerinde kendine rol model bulmaya çalışarak farklı kişilerle özdeşim kumaya çalışır.

Ergenlik döneminde sağlıklı kimlik duygusunu kurmak üzere parçalı özdeşimlerden bütünsel, tutarlı ve süreklilik gösteren ego kimliğimizi inşa ederiz. İşte bu nedenle sağlıklı bir kimlik duygusu kazanmak için sağlıklı rol modellerine ihtiyaç duyarız.⁶¹

Denkleştirme (telafi çabaları) ise bireyin kendini yetersiz ve başarısız hissettiği durumlarda çıkan ve olumlu diyebileceğimiz bir mekanizmadır.

[...] engellenen ya da doyurulamayan dürtü ve arzuların yarattığı gerginliği, onların yerine geçebilecek başka dilek ve arzularla gideren davranışlar için kullanılır. Eksiklik ya da özgün terim “aşağılık duygusu” içindeki bir kişi, eksikliğini ya da yetersizliğini örtmeye, gizlemeye çalışır. Başka bazı kişiler de eksikliğini telafi edebilecek başka yollar arayabilir. Elindeki olanakları (bedensel ve zihinsel kapasite) yeniden gözden geçirebilir. Denemediği yeni çareler bulabilir. Bütün bu çabalar denkleştirme kategorisine girer.⁶²

Başkişimiz Zeno da yukarıda yazdığımız savunma mekanizmalarına başvurduğu için çözümleme bölümümüze geçmeden önce sözü edilen mekanizmalar hakkında bilgi verdik.

1.1.2. Jung ve Psikanaliz

Carl Gustav Jung tıp ve psikiyatri dünyasında uzun yıllar çalışmalarını yürüten bir ruh çözümlemecisidir. Günümüz psikoloji ve psikiyatrisinde geçerliliğini hâlâ koruyan sayısız bilimsel çalışmaları mevcuttur. Psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi en çok ses getirenler çalışmalarıdır. Sembol-bilim alanındaki çalışmalar ve kişisel/ortak bilinçdışının dinamik görüngülerini irdeleyen eseri Jung’u bir ekol haline getirir. Öğretileri ve eserindeki

⁶¹ Cengiz Güleç, **Psikiyatrinin ABC’si**, s. 304.

⁶² **A.e.**, s. 308.

düşünceleri antropoloji, teoloji, psikoloji, felsefe, etnoloji ve sosyoloji gibi alanları etkiler.⁶³

Psikanalik kuramın yaratıcısı olan Sigmund Freud'dan sonra bu alanda sesini en çok duyuran, düşünceleri ve öğretileri sanat ve edebiyat dünyasında da yankı bulan kişi Jung'dur. Freud ve Jung uzun yıllar beraber çalışmış ve Jung hocası Freud'dan bu alanda çok şey öğrenmiştir. Fakat Jung'un düşünceleri ve araştırmaları bir noktadan sonra Freud'dan ayrılmaya başlar ve böylelikle uzun yıllar birlikte çalışmalarını yürüten ikilinin yolları ayrılır.

Jung ve Freud'un ayrıldığı en önemli noktalardan birisi, Jung'un hastanın geçmişinden ziyade geleceğiyle ilgileniyor olmasıdır. İlk çocukluk dönemlerinin kişilik gelişmesine büyük katkı sağladığını Jung da kabul eder ama o bu alanlara yoğunlaşmayı tercih etmez.

Onu ilgilendiren hastalar, kendilerini geçmişten, benliklerini kendi doğrularına göre kuracak ölçüde kurtarmış olan, dünya işlerinde genellikle başarılı, ama yaşamlarının ortasında onu yavan, boş bulanlardır. Bu tür insanlar, yaşamları için bir anlam ararlar. Jung'un amacı, onlara bireyleşme yolunda kılavuzluk etmektir. Dolayısıyla Jungcu analiz, öncelikle hastanın geleceğine yöneliyordu, yönelmektedir.⁶⁴

Freud'un çalışmalarında göze çarpan bilimsellik ve objektiflik Jung'un çalışmalarında yerini daha çok öznelliğe bırakır. Jung da bilinçaltının varlığını kabul eder ama Freud'un anlayışıyla bire bir örtüşmez. Jung bilinçaltını kendi içinde toplu bilinçaltı ve objektif bilinçaltı olarak ikiye böler. "Bu düzlemin içinde Jung'un "arketip" adıyla tanımladığı formel bazı oluşumlar vardır; bu oluşumların bireysel hayatlarda ortaya çıkan haline ise "kompleks" adı verilmiştir, her kompleksin özünde bir arketip bulunur."⁶⁵

Çalışmamızın son bölümünde Jung'un arketiplerinden esinlenerek Zeno'nun yaşamında büyük etkiye sahip olan annesi, babası ve aşık olduğu kadın Ada'yı arketipçi edebiyat eleştirisi bağlamında çözümlemeye çalışacağız. Bu çözümlemeleri

⁶³ Carl Gustav Jung, **4 Arketip**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, 6. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Mayıs 2019, s. 8.

⁶⁴ Anthony Storr, **C.G. Jung Seçme Yazılar**, Çev: Levent Özşar, 1. bsk., İstanbul, Alfa Araştırma, Kasım 2018, s. 20.

⁶⁵ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 227.

yaparken kullandığımız anne, anima ve gölge arketiplerini daha iyi anlayabilmemiz için alt başlıkta bu arketipler hakkında bir ön açıklama yapmamız yerinde olacaktır.

1.1.4.1. Bilinçdışı ve Arketipler

Carl Gustav Jung'un arketipler kavramını açıklamaya geçmeden önce Jung'un bilinçdışı üzerindeki düşüncelerine bakmak gerekir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Jung bilinçdışını kişisel ve kolektif bilinçdışı olarak ikiye ayırır. Jung'a göre arketipler kolektif bilinçdışımızın eseridir. Jung, **GW 6 Psychologische** adlı eserinin "Definitionen" kısmının çevirisi olan **Analitik Psikoloji Sözlüğü**'nde bilinçdışı, kişisel ve kolektif bilinçdışını şu şekilde açıklar:

Bence bilinçdışı, psikolojide, bilinçli olmayan yani *benle* algılanabilir bir şekilde bir ilişkisi bulunmayan bütün psişik içerikleri veya süreçleri kapsayan psikolojik bir sınır çizgisi kavramıdır. [...] Kişisel yaşamda edinilen her şeyi, unutilan, bastırılan, bilinçli algı eşiğinin altında algılanan, düşünülen, hissedilen her şeyi içeren kişisel bilinçdışını ayırt edebiliriz. Fakat bu kişisel bilinçdışı içeriklere ilaveten kişisel edinimlerden kaynaklanmayan ama genelde kalıtımla alınmış psişik işlev ihtimalinden, yani beynin kalıtsal yapısından kaynaklanan başka içerikler vardır. Bunlar tarihsel gelenekten veya göçten bağımsız, her zaman her yerde yeniden ortaya çıkabilen mitolojik çağrışımlar, güdüler ve imgelerdir. Bu içeriklere kolektif bilinçdışı adını veriyorum.⁶⁶

Arketip kavramının kökeninin nereden geldiğini öğrenmek istersek ilk olarak Platon'un sanatı nasıl algıladığına ve yorumladığına bakmak gerekir. Platon'a göre görüntü dünyası sanat tarafından yansıtılır. Yani sanat eseri özgün bir eser değil, doğada var olan yüzeysel bir gerçekliğin temsilidir. Platon'un sanata dair bu düşüncesi Jung'un arketipler kavramını oluştururken esin kaynağı olur.

Platon, ancak düşünce ile kavranabilen bir idealar (formlar) dünyası olduğuna inanır. Beş duyu organıyla insanın algıladığı maddesel dünya ise idea denen bu formların birer kopyalarıdır. İdealar, ontolojik olarak varlığa modellik görevi üstlenir. Sanat duyular dünyasında yer alan kopyaları taklit ettiğine göre, sanat eseri kopyanın kopyası olmakta ve gerçeklikten iki adım uzaklaşmaktadır. [...] Bu nedenle Platon, sanatın gerçekliği yansıtmadığı, insanları hakikatten uzaklaştırdığı düşüncesindedir.⁶⁷

⁶⁶ Carl Gustav Jung, **Analitik Psikoloji Sözlüğü**, Çev. Nur Nirven, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, Mayıs 2016, s. 14-15-16

⁶⁷ Ömer Faruk Ateş, Saniye Köker, "Edebiyat – Sinema İlişkisi Bağlamında Köfte Yağmuru İsimli Animasyon Filmine Arketipçi Bir Yaklaşım" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8,

Jung da arketiplere ait kuramını imgelerden yola çıkarak tasarlar ve karakterlerin psikolojisini anlamaya çalışır. Sözcük anlamı ilk imge ya da ilk örnek olan arketip tekrarlanan imge, model ya da evrensel deneyimleri açıklar. Jung, arketip kavramını şu şekilde açıklar:

Arketipler tam olarak suların çekildiği nehir yatakları gibidir; ama kurumuş bir nehir yatağı belirsiz bir sürenin sonunda yeniden su tutabilir. Bir arketip, uzun zaman içinden yaşamın ırmakları akmış eski bir vadiye benzer. Sular ne kadar uzun süre akmışsa, nehir yatağı o kadar derin oyulmuştur; şimdi nehrin kuruluğuna bakmayın, er ya da geç bir gün sular geri dönecektir...”⁶⁸

“Arketipler, insan zihninde soya çekimle kazanılan ve doğum anında mevcut bazı imgeler olmaktan çok, belirli deneyimleri, belirli biçimlerde yapılaşmaya yönelik eğilimleri ifade eder.”⁶⁹ Yani kendi yaşantılarımız bir imgeyi anlamlandıran şeydir.

Jung, **Analitik Psikoloji Sözlüğü**’nde arkaizm ve arketiplerden şu şekilde bahseder:

Jung, arkaizm terimini kullanırken kast ettiği on dokuzuncu yüzyılın gotiğinde yapıldığı gibi sahte antika veya kopya anlamında arkaikleştirilen nitelikler değil, kalıntı karakteri taşıyan niteliklerdir. İlkel zihniyet niteliklerimiz arkaik olarak adlandırılabilir. Arkaizm, bilinçdışı fantezinin faaliyetinin bilince ulaşan ürünlerine bağlıdır. İmgenin mitolojide karşılık bulduğu bir eş varsa arkaik niteliği de var demektir. Bilinçdışı fantezinin benzetme yoluyla çağrışımları da arkaiktir.⁷⁰

Jung arketip kavramını ifade ederken imge sözcüğünü eş anlamlı olarak kullanır. İmgeden söz ettiğinde dış nesnesin psişik yansımasını değil fantezi imgesini kasteder. İmge, fantezi fikrinin psikolojik karakterini yansıtır. Arkaik özellik taşıdığı anda imgeye ilksel adını verir. İmge, mitolojik dünyadan bir motifle benzerlik gösterdiğinde arkaik özelliklerden bahseder. İlksel imge olarak da adlandırdığı

Sayı: 41, s. 83. (Çevrimiçi)

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/1dil_edebiyat/ates_omerfaruk_saniyekoker.pdf
08 Temmuz 2019

⁶⁸ A.e., s. 84.

⁶⁹ Oğuz Cebeci, a.g.e., s. 227 – 228

⁷⁰ Carl Gustav Jung, **Analitik Psikoloji Sözlüğü**, s. 12.

arketip daima kolektiftir. Çünkü, mitolojideki motifler bütün ırklarda büyük ihtimalle ortaktır. Kişisel bilinçdışı kişisel koşullanmış bilinç durumunu ifade ettiği için arketiplerden ayırır.⁷¹

İlksel imge fikrin ve matrisin öncüsüdür. Akıl ilksel imgeyi kendisi için özel ve gerekli olan somuttan kopararak kavram haline getirir – yani fikir deneyimin verisi değil aslında her deneyimin altında yatan ilke olmasıyla diğer bütün kavramlardan farklıdır. Fikir beynin özgül yapısının ifadesi olarak her deneyime kesin bir form verme niteliğini ilksel imgeden alır.⁷²

Bireyin tutumu ilksel imgenin psikolojik anlamda yararının derecesini belirler. Fikrin netleşmesin ilksel imgeye büyük katkısı vardır.

Arkaizm, arketip, kişisel ve kolektif bilinçdışı kavramlarından bahsettikten sonra Jung'un kullandığı arketipler arasından inceleme metnimizde kendine yer bulan anne, anima ve gölge arketipleri hakkında bilgi verebiliriz. Bu arketipleri açıklarken Jungcu eleştiri kapsamında daha önceden kullanmadığımız bazı kavramlar kullanılmıştır. Bu nedenle açıklamamıza bu kavramlarla başlarsak arketip açıklamaları daha anlaşılır hale gelir.

Jung'un kendilik ya da benlik olarak adlandırdığı arketip insan ruhunun bütünlüğünü temsil eder. Zıtlıkların bir arada yer aldığı, rüyalarındaki imgelerin kendine yer edindiği, egonun ve diğer unsurlarının da bulunduğu en önemli arketip ruhsal varlığın merkezi olan benliktir. Bilinçliliğin merkezi ise benliğin kişisel yanı olan egodur. Egonun temsil ettiği bilinçlilik olmadan benlik var olmaz, benlik olmayınca da ego anlamını yitirir, derinleşemez.⁷³

“Jung'un kurmuş olduğu sistemde, egoda mevcut bulunan olumsuz imgelerin içinde barındırıldığı ve ruhsal yapıya dâhil bir alt benlik (alter-ego) oluşturan bir diğer komplekse “gölge” adı verilir.”⁷⁴ Gölge ve ego arasındaki bağlantı engellenmeye çalışılır. Çünkü gölgenin bilinç düzeyine çıkması egoya zarar verir ve acı çektirir. Fakat, olumlu yönden bakıldığında “gölgeye bilincin yasmasıyla,

⁷¹ A.e., s. 39-40-41.

⁷² A.e., 42.

⁷³ Oğuz Cebeci, a.g.e., s. 228-229.

⁷⁴ A.e., s. 229.

karanlıkta kalan aydınlığa alınır.”⁷⁵ Erken çocukluk döneminde kendini göstermeye başlayan gölge arketipi çocuğun kişiliğinin değişik yönlerini yansıtmak için farklı formlara bürünür. Bu formlardan en önemlisi kişiliğin sosyal çevredeki sesi olan personadır. Persona, gereğinden daha kalın bir yüzey oluşturup diğer arketiplerin belirmesini engellediğinde patolojik durumlar ortaya çıkabilir.⁷⁶

Jung’un gölge arketipinden kast ettiği şudur: “Ben, gölge derken “kişiliğin olumsuz yanı”nı, yeterince gelişmemiş işlevlerimizi, kişisel bilinçdışı içeriklerimizi ve saklamak istediğimiz, hoş olmayan niteliklerimizin toplamını anlatmak istiyorum.”⁷⁷ Jung’un bu tanımlaması; çalışmamızın çözümleme bölümünde gölge arketipi olarak nitelendirdiğimiz Zeno’nun babasını incelerken referans noktamız olmuştur. “Jung bastırılmış eğilimlerin bilincine varmanın, kişiliğin gölge tarafından resmedilen, en az istenir yönlerini itiraf etmenin bizi onlardan kurtaramadığını işaret eder.”⁷⁸

Jung, gölge arketipini şu şekilde açıklar:

Kişiliğin daha düşük düzeydeki parçası. Seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle, bilinçdışında karşıtlık yaratmaya çalışan ve oldukça bağımsız bir “hizip” oluşturan tüm bireysel ve ortak ruhsal öğeler. Düşlerde, gölge figürü her zaman düşü görenle aynı cinsiyetten olur.⁷⁹

“Bireyin kendi yaşamını da ötekilerin yaşamlarını da göz göre göre zehir ettiğini, yine de bütün trajedinin baştan sona kendisinden kaynaklandığını görecektür durumda olmadığını, durmadan bu trajediyi besleyip, sürdürdüğünü görmek genellikle trajiktir.”⁸⁰ Bu şekilde hareket eden biri bilinç düzeyinde davranmaz. Çünkü bilinçli olarak gün geçtikçe daha da karanlığa doğru giden bir dünyada

⁷⁵ Carl Gustav Jung, **4 Arketip**, s. 13.

⁷⁶ **A.e.**, s. 229 -230.

⁷⁷ Anthony Storr, **a.g.e.**, s. 94.

⁷⁸ **A.e.**, s. 95.

⁷⁹ Carl Gustav Jung, **4 Arketip**, s. 13.

⁸⁰ Anthony Storr, **a.g.e.**, s. 101.

kendini mutsuzluğa mahkûm eder. Olumsuzluk içinde bir koza örülmektedir ve bu koza sonunda onu tümüyle olumsuz düşüncelerle birlikte bunalıma sürükleyecektir.⁸¹

Gölge arketipini açtıladıktan sonra Zeno'nun aşık olduğu kadın Ada'da yansımasını bulan anima arketipini açtılamaya geçebiliriz.

Gölge'nin altında, gölge ile iç dünya arasında sınır bulunur; bu sınır persona'nın dış dünyayla sınırı olması gibidir. Gölge'nin iç dünyayla olan sınırına kadınlardaki erkeklik ilkesi olan "animus" ile erkeklerdeki dişilik ilkesi "anima" hâkimdir. Bu iki kompleks genel olarak dış dünyaya yansıtılmış olarak görülür; örneğin bir erkeğin kendi "anima" imgesini bir kadında görüp ona aşık olması bu durumun bir sonucudur. Anima ve animus'un işlevi egonun gölge ve persona'nın oluşturduğu entegrasyonun dışına çıkacak biçimde genişlemesine olanak vermektedir. Bu iki terim aslında Jung'un tanımladığı "bilinçaltı" teriminin yerini alacak biçimde de kullanılabilir.⁸²

Erkeklerdeki dişilik ilkesi olan anima arketipi genellikle annenin varlığıyla şekillenir. Erkeğin zihninde anne olumsuz düşünceler ve çağrışımlarla hatırlanıyorsa anima olumsuz bir şekil alarak bireyi depresyona sürükler. Erkeklerde ve kadınlarda bulunan anima ve animus için bir ruh yansıtma meselesi diyebiliriz. Ruh imgesinin yansıtılmadığı durumlarda bilinçdışı patolojik bir yola girebilir. "Bilinçdışının içerikleri özneyi giderek bualtır, nesneyle yetersiz ilişkisi özneyi özümsemeyeceği veya yararlanamayacağı kadar güçsüz duruma getirir, öyle ki nesneyle bütün ilişkisi daha da bozulur."⁸³

Ruh-imge yansıtılırsa, sonuç nesneyle kurulmuş mutlak bir duygusal bağıdır. Yansıtılamazsa, oldukça uyumsuz bir durum gelişir. Freud, bunu Narsisizm diye tanımlamıştır. Nesnenin davranışı ruh imgesiyle uyumlu olduğu sürece, ruh imgenin yansıtılması, birini iç süreçleriyle uğraşmaktan kurtarır. O zaman, özne, personasını yaşayacak ve onu daha çok geliştirecek durumda olur. Gelgelelim kendi yaşamlarını bütün bütün göz ardı ederek, çok uzun bir süre kocalarının bu ruh-imgesinin istemini başarıyla temsil eden birçok kadın olsa bile nesnenin bu ruh-imgesinin istemini sonsuza dek karşıladığı pek seyrek görülür. Biyolojik dişil içgüdü, bu konuda kadınlara yardım eder. Bu istek, sonuçta erkeği, onun iyilik ya da kötülük konusundaki sığısını aşan işlere kıskırtsa bile bir erkek de bilinçsizce aynısını karısı için yapabilir. Burada biyolojik eril içgüdü yardımcıdır.⁸⁴

⁸¹ A.e., s. 101.

⁸² Oğuz Cebeci, a.g.e., s. 230.

⁸³ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji Sözlüğü*, s. 63.

⁸⁴ Anthony Storr, a.g.e., s. 114.

Açımlayacağımız arketiplerden sonuncusu anne arketipidir. “Anne arketipinin özellikleri “annelik” ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen korku uyandıran ve kaçınılmaz olan.”⁸⁵

Olumlu ya da olumsuz yönleri olabilen anne arketipi; iyiliklerle dolu ya da karanlık yönleri olan bir düzlemde olabilir. Yukarıda bahsettiğimiz anima arketipi, erkek psikolojisinde annenin imgesiyle başta iç içedir. Önceki bölümde anlattığımız erken çocukluk dönemlerinde yaşanan nevrozların anneye ilintili olduğu Freud ve Jung tarafından da kabul edilmiştir. Yapılan araştırmalarda çocuk psikolojisinde gelişen travmaların genellikle anne kaynaklı olduğu ortaya çıkar. Bu da anne kompleksine neden olur.⁸⁶

Anne kompleksi denen kompleksin temelini anne arketipi oluşturur. Bu kompleksin annenin nedensel bir etken olarak açıktan açığa katılımı olmadan da oluşup oluşmadığı sorusu henüz yanıtlanabilmiş değildir. Deneyimlerim bana, özellikle de çocuk nevrozlarında ya da etiyolojik olarak erken çocukluk evresine dek uzanan nevrozlarda, rahatsızlığın oluşumunda annenin daima aktif bir rol oynadığını gösterdi. Fakat her halükârda çocuğun içgüdüleri bozulmuş; yabancı, genellikle korku uyandıran unsurlar olarak anne ile çocuğun arasına giren arketipler oluşmuştur.⁸⁷

Anne kompleksi erkek çocuğu üzerinde eşcinsellik, Don Juanizm ya da iktidarsızlık gibi kompleksler yaratabilir. Çözümleme bölümünde incelediğimiz Don Juanizm’de anne bilinç düzeyinde olacak şekilde her kadında bulunmaya çalışılır. “Olumsuz anlamda Don Juanizm olan şeyin, cesur, kararlı bir erkeklik, en büyük hedeflere ulaşma hırsı, tüm budalalıklara, saplantılara, haksızlığa ve tembelliğe muhalif bir ruh, ödün vermez, sağlam bir irade, dünyanın muammalarından bile

⁸⁵ Carl Gustav Jung, **4 Arketip**, s. 22.

⁸⁶ **A.e.**, s. 23.

⁸⁷ **A.e.**, s. 24.

ürkmeyen bir merak, ve nihayet, insanlara yeni bir yurt kuran ya da dünyaya yeni bir çehre kazandıran devrimci ruh gibi olumlu tezahürleri olabilir.”⁸⁸

Erkekteki anne kompleksi saf olarak nitelendirilmez. Erkekte anima arketipinin yani cinsel partner imgesinin varlığı bu ilişkiyi saflığın dışına iter. Erkek çocuğun fark ettiği ilk dişilik annede bulunur. “Anne kompleksi” psikopatolojik bir kavram olduğu için, daima incinme ve hastalık kavramlarıyla ilintilidir.

1.1.3. Melanie Klein ve Psikanaliz

Günümüz psikanaliz dünyasında sözü geçen ekollerden birinin sahibi olan Melanie Klein aynı zamanda nesne ilişkileri akımının da öncüsüdür. Klein’in yaptığı çalışmalar İngiliz ve Amerikan nesne ilişkileri ekollerini de etkilemiş, ayrıca Otto Kernberg’in düşünceleri üzerinde de tesiri olmuştur Benlik psikolojisi ve oidipal dönem öncesi ve bu dönemden kaynaklanan sorunlarla ilintili çalışmalar yapar. Klein, insan kişiliğinde yer tutan normal unsurların ya da patolojik nevrozların çocukluk döneminin çok erken yaşlarında ortaya çıktığını savunur. Freud’un geliştirdiği teknik olan serbest çağrışımın çocuklar üzerinde uygulanması mümkün olmadığı için Klein farklı bir yol dener. Melanie Klein, çocukluk döneminde ortaya çıkan normal ya da patolojik unsurların kaynağını bulabilmek için çocukların çevresindeki nesnelerle olan ilişkisini inceler. Bu inceleme esnasında Freud’un libidinal ve saldırganlığa ilişkin kuramından faydalanır. Klein’in öğretilerinde anne-babanın çocuğun üzerinde olan etkileri ikinci plandadır. Yansıtımlı özdeşleşme kavramını başarıyla yapabilen çocuk kişiliğinin belirlenmesinde başrol oynar.⁸⁹

Melanie Klein’in haset duygusu üzerine yaptığı çalışmalar da psikanaliz dünyasında ses getiren buluşlarındandır. Bir sonraki alt başlığımızda Klein’in kaleme aldığı **Envy and Gratitude** (Haset ve Şükran)⁹⁰ adlı eserdeki bu duygular üzerine yapılan yorumlamalara yer verilmiştir.

⁸⁸ A.e., s. 26.

⁸⁹ Oğuz Cebeci, a.g.e., s. 244-248

⁹⁰ Melanie Klein, **Haset ve Şükran**. Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten, 3. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Ağustos 2011

1.1.3.1. Haset ve Şükran

Melanie Klein'in haset ve şükran duygularını açıklamaya ilk olarak birbirine karıştırılan iki kavram olan haset ve kıskançlık arasındaki farklı belirterek başlamak gerekir. Klein, **Envy and Gratitude** (Haset ve Şükran) adlı eserinde bu iki kavram arasındaki farkı şu şekilde belirtir:

Kısa Oxford Sözlüğü'ne göre, kıskançlık, aslında bizim hakkımız olan bir “iyi”nin başka biri tarafından alınmasını ya da ona verilmesini içerir. Bu bağlamda, “iyi”nin temelde iyi meme, anne ya da sevilen bir insan olarak yorumlanmasından yanayım. Crabb'in **İngilizce Eşanlamlı Sözcükler**'ine göre, “...kıskançlık, elinde olanı yitirmekten korkar; hasetse, kendi istediğinin bir başkasında olduğunu gördüğü için acı duyar... Hasetli kişi, haz ve memnuniyet görüntülerinden sıkıntı duyar. Ancak başkalarının sefaleti huzur verir ona. Bu yüzden, hasetli kişiyi tatmin etmeye yönelik her tür çaba nafi edicidir.” Kıskançlık, Crabb'e göre, nesnesine bağlı olarak, soylu ya da aşağılık bir duygu olabilir. Birinci durumda, korkuyla bilenmiş rekabettir. İkinci durumdaysa, korkunun körüklediği açgözlülüktür. Hasetse her zaman aşağılık bir duygudur, en kötü duyguları da peşinden sürükler.⁹¹

Geoffrey Chaucer, **Vaizin Öyküsü**'nde şunu söyler: “Haset, hiç kuşkusuz en büyük günahtır; çünkü bütün öbür günahlar sadece bir erdeme karşı günah işler, oysa haset her türlü erdeme ve bütün iyiliklere karşıdır.”⁹²

Klein'e göre “Haset duyulan ilk nesne besleyen memedir, çünkü bebek bu memede kendi arzuladığı her şeyin bulunduğunu, memenin sınırsız süt ve sevgi verebileceğini ama bunları kendi doyumu için alıkoyduğunu sanıyordu.”⁹³ Kıskançlığın ilerlemesi ve anne memesine duyulan özlem arasında bir ilişki vardır. Çünkü rakip konumunda yer alan baba, anneye ve memesine sahiptir. Bu düşünce erken çocukluk dönemlerinde Oidipus kompleksini besler.⁹⁴ “Erkek çocuklar, nefretlerinin büyük bölümünü anneden kaydırır ve anneye sahip olduğu için kıskandıkları babaya yöneltirler; tipik Oidipus kıskançlığı budur.”⁹⁵

⁹¹ A.e., s. 24.

⁹² A.e., s. 33.

⁹³ A.e., s. 25.

⁹⁴ A.e., s. 42.

⁹⁵ A.e., s. 43-44.

Hasetli kişinin doyum noktasına ulaşması neredeyse olanaksızdır. Çünkü haset duygusunu besleyecek olan enerjiyi kendi içlerinde bulur. Haset ettiği kişiden ya da nesneden uzaklaşsa bile onun yerine geçecek yeni bir arzu nesnesi bulması zor değildir. Bu noktada haset ve açgözlülük arasında yakın bir bağ kurulur. “Hasetin, kişinin haz ve memnurluk yetisine zarar vermesi, neden bu kadar ısrarlı ve kalıcı olduğunu da bir ölçüde açıklar. Çünkü yıkıcı itkileri, haseti ve açgözlülüğü hafifleten etken haz ve yol açtığı şükrandır.”⁹⁶

Kişinin yaşamı boyunca tecrübe ettiği hüsrana ve hayal kırıklığına yol açan olaylar haset ve nefretin ortaya çıkmasına neden olur. Her kişide bu duyguların yoğunluğu ya da bu duygulara karşı geliştireceği savunma mekanizmaları aynı değildir. Aşırı haset, suçluluk duygusunu da beraberinde getirir. “[...] sevilen bir insana karşı yeterince hoşgörü duyuluyorsa, bu hoşgörü başka insanlara da yansıtılır ve böylece bu insanlar da dost figürlere dönüşür.”⁹⁷ Klein, haset duymanın bir diğer sebebini şu şekilde açıklar: “Haset duyulan kişinin aslında en çok değer verilen ve arzulanan şeye sahip olduğu seziliyordur: Bir iyi nesne ve onun uzantısı olan iyi bir kişilik ve zihinsel sağlık.”⁹⁸

Haset duygusundan bahsettikten sonra bu duyguyu engellemek için geliştirilen mekanizmalara da bakmakta yarar vardır.

Hasete karşı savunma çoğu zaman nesnenin değersizleştirilmesi biçimini alır. Bozma, kirletme ve değersizleştirmenin hasetin içkin öğeleri olduğunu söylemiştim. Değersizleştirilen nesne, haset duyulacak bir nesne olmaktan da çıkar. Bu yöntem kısa sürede idealleştirilmiş nesneye de uygulanır: Değersizleştirilir ve böylece artık idealleştirilmesi de imkânsızlaşır. İdealleştirmenin çöküşünün ne kadar kısa sürede gerçekleşeceğini belirleyen etken, hasetin şiddetidir. Ama hasete karşı bir savunma olarak değersizleştirme ve nankörlüğe her düzeyde başvurulur; bu tutum, bazı insanlarda nesne ilişkilerinin değişmeyen bir özelliği haline gelir.⁹⁹

⁹⁶ A.e., s. 30.

⁹⁷ A.e., s. 67.

⁹⁸ A.e., s. 49.

⁹⁹ A.e., s. 65.

Bir diğerk başvurulana savunma yöntemi ise kişinin sahip olduğı iyi yönler ve özellikleriyle başkaka kişilerde haset duygusu uyandırmaya çalışmasıdır. Bu yöntemin başarılı bir yöntem olarak görülmemesinin sebebi ise; başkalarında haset duygusu uyandırma çabası en son tahlilde kişide suçluluk duygusu yaratır. Haset duygusunu karşıda yaratarak kazanacağı zafer duygusu onu mutlu etmez aksine kaygı yaratır. Bu gibi durumlarda onarım isteğı devreye girer. Kişi, hissettiğı suçluluk duygusunu azaltabilmek için haset duyulan kişiye yardım etme yolunu seçer. Savunma mekanizması, yıkıcı güç olan haset duygusuna karşı sevgi duygusunu kullanır.¹⁰⁰

Son olarak şükran duygusu; kişinin hem kendi hem de başkaka bireylerdeki iyiliğı görmesini sağlar. İyi nesnelerle ilişkinin ileriye taşınmasında büyük rol oynar. Fakat şükran duygusu her zaman sevgi yetisinin ürünü değildir. Suçluluk duygusuyla ve şükran arasında da bir ilişki vardır. Klein, önemli karakter değişimlerinin ilk nesneleriyle sağlıklı ilişki kuramayan bireylerde daha sık görüldüğünü belirtir.¹⁰¹

1.1.4. Narsisist Kişilik Yapısı

Narsisizm kavramını psikoloji dünyasındaki anlamıyla vermeden önce bu kavramın mitolojik düzlemde neye karşılık geldiğine bakarsak kelimenin kökenine dair daha net bilgi ediniriz. Adam Phillips, **Promises, Promises** (Hep Vaat Hep Vaat) adlı yapıtında Oidipus ve Narkissos’u karşılaştırır. Ve karşılaştırmanın sonunda Oidipus’tan yana olduğunu şu cümlesiyle net bir şekilde anlarız: “Eğer Oidipus psikanalitik mitolojide aile araştırmacısı, köken kâşifi, eve gitmek için ölüp biten kişiyse, Narkissos da yalnızlığın ve cahilliğın ustasıdır.”¹⁰²

Oidipus, her ne kadar ailesinden kaçmaya çalışsa da klasik nevrotik gibi en son vardığı nokta olmaktan en çok korktuğı yerdir. Narkissos ise, kendi güzelliğine âşık hayranlarından kaçır. Bu güzellik ona aynı zamanda bitmek tükenmez bir kibir verir. Narkissos’un peşinde olan âşıklardan biri kendini öldürünce Tanrılar Narkissos’dan öç almaya karar verir. Artemis, Narkissos’un suda kendi suretini

¹⁰⁰ A.e., s. 67- 68.

¹⁰¹ A.e., s. 31-33.

¹⁰² Adam Phillips, **Hep Vaat Hep Vaat**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 2007, s. 194.

görmesini sağlayarak kendine âşık olmasını sağlar. Narkissos'u kendine âşık eder ama bu aşk sonu mutlu biten bir hikâye değildir. “[...] bu hikâye başka biriyle ilişki yaşamaktansa ölmeyi tercih eden ve kendisiyle öz-yıkıcı, hatta küstah bir ilişki içinde olduğuna inandırıldığımız birinin hikâyesidir.”¹⁰³ Oidipus, ailesinden ve karmaşık arzulardan uzaklaşmak için ironik bir kaçışçı haline gelir, Narkissos'un kaçış sebebi ise Oidipus'un ki kadar net değildir. Hikâyesini okurken, yaptığı şeyin ve davranışlarının tanrıların cezasız bırakmayacak kadar kötü olduğu kanısına varır ve kişilerin Narkissos gibi davranmaması konusundaki örtülü mesajı alırız.¹⁰⁴

Narsisizm; klinik tariften türemiş ve 1899 yılında Paul Näcke tarafından kullanılan bir terimdir.¹⁰⁵ Freud' göre “narsisizm bir dönüklük olmayıp kendini koruma içgüdüsünün bencilliğinin libidinal bir tamamlayıcısı, her canlı varlığa haklı olarak bir ölçüde atfedilebilecek bir özellik olarak karşımıza çıkar.”¹⁰⁶

Narsisizm üzerine uzun yıllar çalışmalar yapmış Otto Kernberg'e göre; narsisist kişilik yapısına sahip olan kişinin en belirgin özelliklerinden birisi çevresindeki kişilerle olan iletişimde kendini ön plana çıkarmak istemesidir. Başkaları tarafından sevilme ve takdir görmek, başka kişilerin hayranlığını kazanmak bu yapının vazgeçilmez istekleridir. Narsisist kişi, bu isteklerin karşılanmadığı ya da azaldığı ortamlarda kendini rahatsız ve mutsuz hisseder. Önceki bölümde değindiğimiz haset duygusuyla bu yapı arasında sıkı bir bağ bulunur. Başka kişilere haset etme bu yapının en olumsuz özelliklerindendir. Her zaman kendini ön planda tutma isteği bireyin kendinden daha iyi niteliklere sahip olan ya da onun arzu nesnelere sahip kişilere karşı haset duygusunu geliştirir. “Çoğu zaman bu hastaların, başkalarının hayranlık ve takdirine öylesine ihtiyaç duydukları için “bağımlı” oldukları düşünülür, ancak daha derin bir düzeyde, derin güvensizlikleri ve

¹⁰³ A.e., s. 195.

¹⁰⁴ A.e., s. 195.

¹⁰⁵ Sigmund Freud, **Narsisizm Üzerine**, Çev. Elif Yıldırım, 3. bsk., İstanbul, Oda Yayınları, Temmuz 2019, s. 5.

¹⁰⁶ A.e., s. 6

başkalarının küçümsemeleri nedeniyle herhangi bir kişiye gerçekten kesinlikle bağımlı olmazlar.”¹⁰⁷

Bu yapı kişiliği değersizleştirme mekanizmasını sık sık kullanır ve bu nedenle yaşamlarında tatmin olma duyuları sürekli olarak eksik kalır.

[...] patolojik narsisizmi olan hastaların nesneleri ve nesne imgelerini değersizleştirme, sosyal hayatlarında sürekli bir boşluk yaratır ve iç boşluk yaşantılarını pekiştirir. Haset duymayı önlemek için, aldıkları her şeyi değersizleştirme ihtiyacı duyarlar. Bu durum bu hastaların trajedisidir: başkalarından bir şeyler almaya çok ihtiyaç duyarken haset doyuracağı için bir şeyler almakta olduklarını kabul edememek; bunun sonucu olarak da kendilerini hep boş olarak bulurlar.¹⁰⁸

Heinz Kohut ise “[...] narsisist kişiliklerin, arkaik, olgunlaşmamış, kendilik nesnesini – idealleştirme ebeveyn imagosunu – yerinde ve yeterli içselleştirememenin eksikliği çektiklerini düşünmektedir.”¹⁰⁹ “Narsisistik vakalar eleştiri, dışlanma, başarısızlık, küçük düşme konularında çok duyarlıdır ve genellikle öfke şeklinde yanıt verirler.”¹¹⁰ Kohut’a göre;

Bu nesneleri arayışındaki ve onlara bağımlılığındaki yoğunluğun nedeni, onları ruhsal yapısındaki eksik parçaların yerine koyma çabasında oluşudur. Bunlar nitelikleri için sevdiği ya da hayran olduğu kişiler olmadıklarından, (terim psikolojik anlamında) nesne değildirler; kişiliklerinin, edimlerinin gerçek özellikleri de pek temsil edilmez. Bu kişiler özlemle aranmaz, işlevleri zihinsel aygıtın çocuklukta kurulmamış bir parçasının işlevlerinin yerine geçtiğinden, onlara gereksinim duyulur.¹¹¹

Narsistik kişilik yapısı ile sınır durum kimi zaman birbirine karıştırılır. Kernberg’e göre narsisist kişilikte, Kohut’un tasvir ettiği bir kavram olan büyüklenmeci kendiliğin olmasına karşın, bütünleşmiş bir ben de vardır.¹¹²

¹⁰⁷ Otto Kernberg, **Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm**, Çev. Mustafa Atakay, 3. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Haziran 2012, s. 200.

¹⁰⁸ A.e., s. 207.

¹⁰⁹ A.e., s. 241.

¹¹⁰ Heinz Kohut, **Kendiliğin Çözümlemesi**, Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İçsan, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2004, s. 11.

¹¹¹ Otto Kernberg, **a.g.e.**, s. 241.

¹¹² A.e., s. 286.

1.2. Psikanalitik Edebiyat Kuramı

Bilindiği gibi bir edebî metni çözümlemek istersek bize yol gösterici olacak ve amacımıza uygun olarak sonuçlar verecek birçok teknik ve yöntem vardır. Metnin derinliklerine inip içerik ve biçimsel özelliklerini ortaya koymak, metnin yaratıcısının okura sunmak istediği düşünceleri kavramak, o düşüncelerin yer aldığı labirentler dünyasının gizli sırlarını ortaya çıkarmak, yorum farklarının doğurduğu farklı fikirler arasında karşılaştırma yapmak, metnin ana düşüncesini ve temalarını bulmak edebî yaklaşımların amaçları arasında yer alır. Yukarıda yer verdiğimiz gibi edebiyat dünyasında bugüne kadar farklı bakış açılarından edebî metinleri analiz edebilmek için birçok edebî yaklaşım ortaya çıkmıştır. Metinlerdeki biçim ve içerik özelliklerinin, yaratılan anlatı kişilerinin iç dünyalarına derinlemesine yapılan uzun yolculuk sonrasında varılan noktada kahramanların sevinçleri, üzüntüleri, kaygıları, bilinçaltında yer alan gizli duyguları ortaya çıkarmak için bize yol gösterici olacak ve amacımıza uygun bir şekilde analiz etmemize yardım edecek bir yaklaşıma ihtiyacımız vardır. Metnin incelenmesine geçilmeden önce ilk olarak yapılması gereken metnin hangi edebiyat kuramı ışığında incelenmesine karar verilmesidir. Bu çalışmamızda bize yol gösterici olan edebî yaklaşım psikanalitik yaklaşımın literatürdeki karşığını açıklamaya çalıştık.

20. yüzyılın ilk yarısında Freud tarafından geliştirilen ve yalnızca psikiyatri alanında değil, edebiyatta da büyük bir yankı uyandırmış olan psikanaliz kuramları sayesinde birçok eleştirmen, sanatçının psikolojisi ya da edebî eserlerdeki karakterlerin kişiliklerini oluşturan temel yapılar üzerinde durmuştur. Bu yapılar id (alt bilinç), ego (benlik) ve süpereo (üst benlik) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Freud'un bu teorisi edebiyatta farklı eleştiri seçeneği yaratmış ve karakterlerin kişiliklerini, tıpkı harici âlemdeki bir şahıs gibi, ele alarak çözümlemeye olanak sağlamıştır.¹¹³

Tahsin Yücel **Eleştiri Kuramları** adlı kitabında yazma eyleminin de mutlaka bir gizli içeriği olduğunu savunur. Bu yüzden, yazar tarafından okura sunulan açık içeriğin yanında gizli içerik de ortaya çıkarılabilir. Yazar, bu gizli içeriğin bilincinde olmak zorunda değildir, ama psikanaliz yöntemleri sayesinde bu içerikler

¹¹³Yasin Yavuz, "İki Farklı Karakter Üzerinden Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Yusuf Atılgan'dan "Zebercet" ve Reşit Hanadan'dan "Hasan Ağa" Örneği" **Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi**, Ed. Özcan Bayrak, Yıl: 5, Sayı: 53, Elazığ, Asos Yayınları, Eylül 2017, s. 634.

çözömlenebilir. Bu noktada da ilk örnekleler Sigmund Freud tarafından verilmiştir. Freud'un **Der Wahn und Die Traume in W. Jensen's "Gradiva"** (Jensen'in Gradiva'sında Sabuklama ve Düşler, 1970), Laforgue'un **L'Echec de Baudelaire**'i (Baudelaire'nin Başarısızlığı, 1929) ve Marie Bonaparte'ın **Edgar Poe**'su bu örnekleler arasındadır. "Freud da Marie Bonaparte'ın incelemeğine yazdığı önsözde bu türlü yapıtların "yaratıcıların dehası"nı açıklamak gibi bir savı bulunmadığını, yalnızca bu "deha"yı hangi etkenlerin uyardığını ve yazgının kendisine nasıl bir gereç sunduğunu gösterdiğini söyler."¹¹⁴

Çağdaş edebiyat eleştirisinde yirmi birinci yüzyılda gelinen noktada metin analizleri üzerine yapılan eleştirilerin yazar-eser-okur bağlamında incelenmesi gerektiğini düşönen kişilerin sayısı giderek artmaktadır. Bu noktaya gelinmesinde kuşkusuz psikanalitik edebiyat eleştirisinin de katkısı büyüktür. Psikanalitik yaklaşım kişinin bilinçaltında yatan en derin düşönceleri, arzuları, korkuları, kaygıları, bastırılmış olan tüm hisleri ortaya çıkarmayı amaç edinmiş bir yaklaşımdır. Bu tekniğin edebiyat dünyasındaki yerine baktığımız zaman; yaratılan kurgusal karakterler gerçek kişilermiş gibi görülür ve onların metinde okura aktarılan bütün karakteristik ve duygusal özelliklerinden yola çıkılarak analiz edilmeye çalışılır. Bir kahramanın duyguları, düşönceleri, olaylar karşısında gösterdiği tepkiler, sosyal hayattaki duruşları, sevinçleri, üzüntöleri, arzuları, korkuları, bilinçaltında yatan gizli hisleri gibi detaylar metni inceleyen kişi için son derece önemlidir. Dünya edebiyatında birçok eser bu kuramlar ışığında incelenmiştir. Örneğin Freud, Stefan Zweig'a yazdığı bir mektupta Dostoyevski ve **Bratya Karamazovy** (Karamazov Kardeşler) için şöyle der:

Psikanaliz olmadan onu anlamak mümkün değildir; demek istediğim, eserlerini anlamak için psikanaliz uygulamanın gerekliliği değil, çünkü kendisi bunu yarattığı kahramanlar ve yazdığı cümlelerle zaten yapıyor. Bunu bir örnekle açıklamam gerekirse **Karamazov Kardeşler**'de babanın öldürölmesi ile Dostoyevski'nin babasının ölümü arasındaki bağlantıdan ve romanın, eylem ile karşıt arasındaki eşitlik gözetken analitik kaideye dayandığından bahsetmem yeterli olacaktır.¹¹⁵

¹¹⁴ Tahsin Yöcel, **Eleştiri Kuramları**, 11. bsk., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2009, s. 57

¹¹⁵ Christfried Tögel, **Şipşak Freud**, Çev.: Gül Gürtunca, İstanbul, Doğan Kitap, 2013, s. 91.

Çağımızın en önemli psikanalitik edebiyat eleştirmenlerinden biri sayılan Norman Holland edebiyatı bir oyun olarak görür; bu durum şu şekilde açıklanabilir: geçmişte kişiyi rahatsız eden bir şey olur ve bu olay sanatsal ürün aracılığıyla ifade edilir. Okur, edebî eser sayesinde yazarınkine benzer deneyimleri yeniden ve tatmin edici bir şekilde yaşar. Geçmişte yaşanan rahatsız edici olay bir fantezi olduğu için, alınan zevk de farklı olur; yani tamamen zihinde yaşanan bir tatmin söz konusudur.¹¹⁶

Holland'ın bir diğer inancı da edebi eserlerin açıklanabilir olduğu yönündedir. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklar:

Bir edebiyat yapıtı kendi içinde temalara ve anlama göre gruplanan bir sözcükler dizesidir; ancak, bu gruplaşmalar açık değil örtük bir biçimde mevcuttur; okuyucunun yaptığı şey, ima edilmiş olanı açıklığa kavuşturmadır. Bu ise değişik anlamlandırmalara esas olacak farklı okumalara olanak verir. Öte yandan, Holland'a göre, bütün okuma türleri arasında, yalnızca psikanalitik okuma yapıtın merkezinde bulunan fanteziye ulaşmamızı sağlayabilir. Edebiyat yapıtının içindeki fantezi ancak bu şekilde "anlam"a dönüşecektir. Psikanalitik eleştiri sonucunda ulaşılan anlam diğer tüm anlamlandırmalara özel bir bağla bağlıdır; çünkü psikanaliz edebî eserin kökünde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantezinin keşfedilmesini sağlar. Bu cinsten fanteziler bilinçdışı, çocuksu ve duygusal anlamda yüklü oldukları için, bunların keşfi ancak psikanaliz yoluyla mümkün olabilir.¹¹⁷

Kısacası, bireyin fark edemediği bilinçdışı fanteziler, psikanalizden yardım alan eleştirmenlerle birlikte ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu fantezilerden bir anlam bütünlüğü yaratılmaya çalışılır.

Geçtiğimiz yüzyılın ilk yıllarında temelleri Sigmund Freud tarafından atılan psikanaliz yöntemi zamanla birçok disiplini etkilemiş ve sanat/edebiyat dünyasında kendisine geniş bir yer edinmiştir. Freud'un öğretileri, insanı daha iyi anlama ve ruhsal yaşamı kavrama açısından aydın ve sanatçının ilgisini çekmiştir. Freud edebiyat dünyasında psikanalitik yönteminin öngördüğü bilgiler dahilinde yaptığı ilk çalışmalarda yazara dönük eleştiriye ağırlık vermiştir. Yazarın hayatı ve eserleri arasında doğrudan bağlantı kurmaya yönelmiş ve onun için yazarın hayatı ve eserleri

¹¹⁶ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 184.

¹¹⁷ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 184.

birbirinden ayrı düşünölemeyen iki unsur olmuştur. Freud'un öncüsü olduğu psikanalitik yaklaşıma ilintili olarak Berna Moran şunları söylemiştir:

Yazarın hayatına ve kişiliğine gösterilen ilgi yirminci yüzyılda Freud'un etkisiyle yeni ve daha teknik bir mahiyet almış, psikanalize dayanan yeni bir eleştiri yöntemi, sanat eleştirisinde büyük bir yer tutmuştur. Freud'un bilinçaltıyla ilgili buluşlarına dayanan bu yöntemi bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini v.b. ortaya çıkartmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerdeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır.¹¹⁸

Berna Moran'a göre, bu yöntem, yaratmanın bilinçaltı kaynaklarını açıklamak iddiasındadır; ve sanatın ne sebeple doğduğu, sanatçının niçin eser yarattığı sorularına cevap vermeye çalışır.

Psikanalitik yöntemin sanat eserlerindeki uygulamasının ilk örneklerini de Freud verir. Günümüzde de metin analizlerinde de incelenen Oidipus kompleksi temasını Sophekles'in **Kral Oidipus** oyununda fark eder. **Die Traumdeutung** (Düşlerin Yorumu) adlı eserinde bu kompleksi yorumlayarak psikanalitik tekniğini edebiyat dünyasına taşımış olur.

Freud'dan sonra Karl Gustav Jung gibi bazı psikanalistler metin analizleri yaparken sadece yazarın hayatının göz önünde bulundurulmaması gerektiğini, daha önemli olan verilerin yaratıcının eserlerinde saklı olduğunu savunmuşlardır. Terry Eagleton bu görüşü destekler tavrını psikanalitik edebiyat eleştirisi “yapıtın yazarını, içeriğini, bilimsel yapısını ya da okuru nesne olarak”¹¹⁹ alabilir diyerek belirtir.

Daha önce belirtildiği gibi içsel dünyaya karşı uzun bir süre mesafeli kalınmıştır. Önceki yüzyıllardan kalma alışkanlıklar ve tabular neticesinde sadece gözle görölene olan inanç, içsel dünyamızı ve onun davranışlarımıza olan etkilerinin pek de önemsenmemesine neden olmuş ve derin dehlizli bu dünya görmezden gelinmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde “[...]psikanalizle

¹¹⁸ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, 7. bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 224.

¹¹⁹ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, Çev. Esen Tarım, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1990, s. 199.

birlikte içimizin nasıl yapılandığı, hangi etkenlerin bunda rol oynadığı, davranışlarımızın değerlendirilmesinde bu “iç”in ne kadar etkili olduğu gibi konular her zamankinden daha fazla insanları ilgilendirir oldu.”¹²⁰ Bununla birlikte Freud’un insan ve insan davranışları üzerine sürdürdüğü çalışmalarını edebiyat alanından da referanslar alarak sürdürmesi ve geliştirmesi insanı konu alan bu iki alanı, yani; edebiyatı ve psikanalizi bir noktada buluşturmaya başlayacaktı. “Psikanaliz ve edebiyat terimlerini yan yana, art arda ya da en azından aynı bağlamda kullandığımızda otomatik olarak varsayılan, psikanalizin bir tür polisiyeye benzeyen “şifre çözme” ya da “sır çözme” yöntemini, edebiyat eserinin sırrını ya da şifresini çözmek amacıyla kullanmaya niyetlenmiş olduğumuzdur.”¹²¹

Aristoteles’in **Poetika**’sından bu yana süregelen kurmaca metinlerde aslında hep yanıtını bulmaya çalıştığımız sorunun kilitli kapıları insana açılmaktaydı. Anlam yükleme çabası, satırlar arasına gizlenmiş olan gerçekleri bulup çıkarma savaşı, yazarların yarattığı karakterler üzerinden o karakterlerin kimlikleri üzerine yapılan yorumlar gerçek dünyadaki insanın davranışlarını, karakterinin gizli yönlerini billurlaştırma çabasıydı. Bu noktadan bakıldığında da iki alan arasındaki insana anlam yükleme, onun bilinmeyenlerini açığa çıkarma isteği bir yerde buluşmaktaydı.

Günümüzde psikanalitik sanat-edebiyat eleştirisine benlik psikolojileri ve nesne ilişkileri ekolleri hâkimdir. Bunun yanı sıra Üçüncü Güç Psikolojisi’nin getirdiği kavramsal araçlar edebi karakterlerin analizlerinde çok verimli sonuçlar doğurmaktadır. Sözü edilen her üç kuramın da “dürtü çatışması” ya da “içgüdülerin yüceltilmesi” kavramlarına değil de, kişiliğin oluşumuna ve bütünlüğü olan bir benlik yapısının kurulması ve devam ettirilmesine odaklandığı burada belirtilmelidir. Bu noktada söylenmesi gereken bir başka şey, benlik psikolojisi, nesne ilişkileri kuramları ve Üçüncü Güç Psikolojisi kuramlarının, edebiyata uygulandıkları zaman, ele alınan eseri indirgemek şöyle dursun, yapıtın derinliğini ve karmaşıklığını anlamamıza katkıda bulundukları gerçeğidir.¹²²

Sinan Kadir Çelik ise bir derin anlam arama oyunu olarak nitelendirdiği psikanalitik yaklaşımın edebiyat alanında da kendine yer edinmesini “[...] farkın

¹²⁰ “Bu Sayıda” **Pasaj**, Ed.: Ali Serdar – Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 9.

¹²¹ Bülent Somay, “Psikanalizi Edebiyatla Anlamak” **Pasaj**, Ed.: Ali Serdar – Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 14.

¹²² Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 172.

farkına varma rejimi”nde yazarların yaratılarının derinlerine nüfuz edebilmek amacıyla işe koşulan post-yapısalcı tikel düşünceler amalgamıyla birlikte psikanaliz, yeni kültürel sermaye birikim rejiminde öğrenilmeye heves edilen yeni bir disiplindir.” diyerek açıklar.¹²³

Belki de bu noktada kendimize şöyle bir soru sorabiliriz. Edebî yapıtlar neden psikanalitik bir olay örgüsü olarak görülür? Lionel Trilling’e göre, “Freud’cu psikolojinin ele aldığı insan doğası, şairlerin sanatlarını her zaman üzerinde uygulamış oldukları malzemedir.”¹²⁴ Bu sebeple, edebiyat eleştirmenlerinin yazar tarafından kurgulanmış karakterleri gerçek insan gibi psikanalitik kuram bağlamında değerlendirmesi de doğaldır.

Edebiyat dünyasında bu yönetime yöneltilen eleştirileri gruplandırmak faydalı olacaktır. Bu konudaki fikirlerini Nortbert Groeben şu şekilde sıralamaktadır:¹²⁵

OLUMSUZLUKLAR	OLUMLU YANLAR
1. Bu metot belli bir konu öbeğinde kalmaktadır.	1. Sembollere indirgeme sayesinde tam bir açıklama kuramı oluşmakta ve bu, tüm yazının (literatürün) karşılaştırmalı entegrasyonunu mümkün kılmaktadır.
2. Sembolle anlam arasındaki yol, geri dönülmez şekil almakta; konuyla sınırlı kalarak biçime	2. Yazar-eser ve alımlayıcının işlevsel analogisi “dâhi estetiği”ni ortadan kaldırarak sanat eserini genel

¹²³ Sinan Kadir Çelik, “Psikanalizin 90’lar Türkiye’sinin “Edebiyat Alanı”ndaki Serüveni Üzerine Bir Deneme” **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 35.

¹²⁴ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 181.

¹²⁵ Gürsel Aytaç, **Genel Edebiyat Bilimi**, 2. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 181.

uzanamamaktadır.	hayat problematiğinin kapsamına almaktadır.
3. Toplumsal şartlar kurama şimdiye kadar dâhil edilememiştir.	3. Sembolleşme karakteristiği, çok yönlü yorumlanırlık getirmekte, içeriğe yani konuya bağlılık kuramı sayesinde yöntem tekelciliğine gidilmemektedir.

Psikanalitik Edebiyat Kuramı'na göre edebî metinlerin içine oturtulduğu kurmaca anlam koridorları o kadar karışıktır ki; bu karışıklığı okurun fark edebilmesi çok zordur. Bazen yazar bile kurguladığı metnin içine yerleştirmiş olduğu bazı öğelerin aslında ne tür bir anlama dönüşebileceğini öngöremez. Bunu okura sunacak olan kişi psikanalizin sözcük dağarcığından ve psikanalizin yöntemsel öğelerinden faydalanacak olan edebiyat eleştirmenidir. **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) incelemesinde şimdiye kadar alışık olduğumuz kavramların dışına çıktığımız zaman ve her bir karakteri derinlemesine analiz ettiğimizde bu romanı saran duygu örüntülerinin okura aktardığından çok daha fazlasını görmeye çalışacak ve günlük hayatta yaşanan sorunlardan ziyade bunların arka perdesinde yer alan varoluşsal sorunları görmek hedeflenecektir. 1950'lerin başında Northrop Frye'in Carl Gustav Jung'un "arketip" kavramını edebiyat eleştirilerinde kullanmaya başlamasıyla birlikte ilerleyen yıllarda birçok edebiyat eleştirmeni bu yoldan gitmeyi deneyecektir. Biz de bu çalışmamızda Svevo'nun **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı eserini içinde gizlenmiş bir dizi arketip saklayan bir bulmaca olarak göreceğiz ve o bulmacayı çözmek için farklı yollara gireceğiz, karakterleri derinlemesine incelemeye çalışacağız. Böylelikle belki Svevo'nun bile farkına varmadan romanına yerleştirmiş olduğu örüntülerde farklı anlamlar bulmaya çalışacağız.

1.2.1. René Girard'ın Üçgen Arzu Modeli

René Girard, **Mensonge Romantique et Vérité Romanesque** (Romantik Yalan ve Romansal Hakikat) adlı eserinde edebî metinleri üçgen arzu modeliyle çözümler. René Girard'ın üçgen arzu modeli, roman karakterleri üzerine kurulu bir sistemdir. Bu sisteme göre romanda, arzulanan nesne, arzulayan özne ve arzunun dolayımlayıcısı vardır.

René Girard'a göre, arzunun öykünmecî doğası, “üçgen arzu” gibi bir kavramla betimlenir.

Üçgenin köşelerinde arzulanan nesne, arzulayan özne ve arzunun dolayımlayıcısı vardır. “Safdil” anlayış için, esas olan nesnedir; öznenin arzusunun sebebi ve kaynağı o nesnedir. Bir sonraki (daha az “safdil”) anlayışa göre, her şey öznenin kaynaklanıyordur; nesne önemsiz değildir ama arzunun kendisi (ve öznesi) nesneden önce bile gelir. Arzu nesnesini arayıp bulacak, yoksa yaratacaktır. Bu anlayışta da üçüncü köşe (dolayımlayıcı) silinmiştir; bir üçgen değil, bir düz çizgi vardır ortada. Girard'ın yaptığı, bu gizli, üstü örtülmüş “kışkırtıcıyı” ön plana çıkartmaktır. Özne, bir başkası tarafından arzulandığı için arzuluyordur nesnesini; ona arzusunu veren, o arzuyu “dölleyen” ve kışkırtan(başka bir deyişle “dolayımlayan”) başka biri vardır hep. Bu başkası, arzunun modelini verir özneye. Girard, dolayımlanmış arzuyu bazen, “Ötekine göre arzu” bazen “metafizik arzu”, bazen de “mimetik arzu” olarak adlandırır.¹²⁶

Girard anlatı türlerini iki farklı grupta değerlendirir.

Bunlardan birincisi, edebî yapıtın kahramanı ile bu kahramanın arzuladığı nesnenin karşılıklı ilişkisini arada hiçbir vasıta bulunmaksızın düz bir çizgi halinde ele alan çalışmalar, ikinci gruptakiler ise üçgen arzu modelinin gözlemlendiği ve Girard'ın üzerinde yoğunlaştığı, kahraman ile arzulanan nesne arasında kahramanın arzusunu tohumlayan, geliştiren, şekillendiren ve olgunlaştıran üçüncü bir ögenin bulunduğu eserlerdir. Girard bu üçüncü ögeyi *dolayımlayıcı* olarak adlandırır. Birinci türdeki yapıtlara “Romantik Yalan” ismini veren Girard, ikinci grupta incelediği eserleri ise “Romansal Hakikat” olarak tanımlar.¹²⁷

¹²⁶ René Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat**, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2007, s. 10.

¹²⁷ Fettah Kuzu, “Réne Girard'ın “Üçgen Arzu Modeli” Perspektifinde Fuzûlî'nin “Leylâ ve Mecnûn” Adlı Eserinin İncelenmesi” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 22, Aralık 2009, s. 261.

Girard'ın yapıtında analiz etmek için Batı edebiyatından seçtiği eserlerin kendi kuramıyla uyumlu ya da farklı olduğu yönleri bulmaya çalışır. Yukarıda bahsettiğimiz özne konumundaki kişi arzu nesnesini tek başına oluşturmaz. Arzu nesnesine giden yolda bir öteki çıkar karşımıza. Girard bu durumu şu şekilde açıklar:¹²⁸

Arzunun doğumunda, başka bir deyişle özneliliğin kaynağında, muzaffer bir edayla yerleşmiş Öteki'ni buluruz hep. “Dönüşümün” kaynağının içimizde olduğu doğrudur, ama kaynağın suyunun fışkırması için dolayımlayıcının sihirli değneğiyle kayaya dokunması gerekir.¹²⁹

Yukarıda yaptığımız alıntıda Girard'ın dolayımlayıcının sihirli değneğine dikkat çektiğini görürüz. Girard, Don Kişot örneğini vererek bu durumu daha iyi açıklamaya çalışır. Yazar, Don Kişot'u okumuş olduğu şövalye romanlarından tanıdığı Amedis'in bir taklitçisi olarak nitelendirir. Don Kişot'un arzu ateşini alevlendiren kişinin Amedis olduğunu söyler.¹³⁰ “Romanda dolayımlayıcının etkisi kendini gösterir göstermez gerçeklik kavramı yitirilir, sağduyu felce uğrar.”¹³¹

Üçgen arzu hangi romanları okuduğumuzdan tutun da hangi renk gömlek giydiğimiz kadar hepsinde kendini gösterir. Bu noktada Girard'ın dolayım kavramıyla ilgili biçimsel bir tespiti daha karşımıza çıkmaktadır. Bu tespite göre “içsel dolayım” ve “dışsal dolayım” olmak üzere iki çeşit dolayım vardır. Dışsal dolayımda özne, dolayımlayıcısının farkındadır ve onunla gurur duymaktan çekinmez. İçsel dolayım ise bu farkındalık mevcut değildir veya en azından özne bu farkındalığı reddetmeyi tercih eder. İçsel ve dışsal dolayımı birleştiren şey, arzulanan nesnenin dönüşümüdür. Kahramanın imgelemi yanılsamanın anasıdır ama bu çocuğa bir de baba gerekir ki bu da dolayımlayıcının kendisidir. Dolayımlayıcı ile arzulanan nesne arasındaki mesafe fiziksel değil, ruhsaldır. Arzulayan özne her zaman kendi dolayımlayıcısı olmak ister.¹³²

¹²⁸ A.e., s. 262.

¹²⁹ René Girard, **a.g.e.**, s. 45.

¹³⁰ Kuzu, **a.g.e.**, s. 262.

¹³¹ René Girard, **a.g.e.**, s. 25.

¹³² A.e., s. 38.

İçsel dolayım da taklit söz konusudur. Ancak bu sefer özne bunu özenle gizler. Tam bu noktada bir kavramla daha karşılaşacağız: *Nefret*.

Nesneye yönelen dürtü aslında dolayımlayıcıya yönelen dürtüdür; içsel dolayım da bu dürtü bizzat dolayımlayıcı tarafından engellenir, çünkü o da aynı nesneyi arzu etmektedir ya da zaten o nesneye sahiptir. Örnek aldığı kişinin büyüü altındaki izleyici, dolayımlayıcının önüne çıkardığı bu engeli doğal olarak kendisine karşı bir kötü niyetin kanıtı olarak görür. Sadık bir ast olduğunu açıklamak şöyle dursun, bütün gücüyle dolayım bağını inkâr etmeye çabalar. Oysa bu bağ her zamankinden kuvvetlidir çünkü dolayımlayıcının görünüşteki düşmanlığı onun itibarını azaltacağına tam tersine güçlendirmektedir onu. Özne, örnek aldığı kişinin onu mürit olarak kabul etmeyecek kadar kendini üstün gördüğünden emindir. Dolayısıyla özne, örnek karşısında birbiriyle çatışan iki duygu arasında bölünmüştür: En boyun eğmiş saygı ile en yoğun hınç. Bu, nefret adını verdiğimiz tutkudur.¹³³

Yazar tutkuyu da Stendhal'in eserinden yola çıkarak tarif eder. Ona göre tutku kibrin tersidir. Stendhal'in Fabrice'i mükemmel tutkuludur çünkü duygusal özerkliğe sahiptir. Arzuları kendiliğindendir. *Ötekine* tamamen duyarsızdır. "Tüm arzular soyutlamalar üstüne kuruludur."¹³⁴ "Stendhal'in tüm sanatı, kibir, soyluluk, para, güç, ün gibi değerlerin yalnızca görünürde somut olduklarına bizi ikna etmeyi amaçlamaktadır."¹³⁵

Girard'a göre on dokuzuncu yüzyılda bir yandan arzular bulaşıcı hale gelir, "kendiliğindenliğin" zemini ortadan kalkar, öykünme, imrenme ve haset evrenselleşirken, bir yandan da "kendiliğindenlik evrensel bir dogmaya dönüşmüştür" (15). Doğallığı, içtenliği, özgünlüğü yücelten Romantizm budur: Kendi öykünmeciliğini kendinden gizlemeye çalışan rahatsız bilinç. İşte Romantizme karşı romanın ya da romaneskin üstünlüğü de burada ortaya çıkıyordu: Stendhal, Flaubert, Proust ve Dostoyevski, en ince ayrıntılarıyla betimledikleri ilişki ve tutkuların devralınmış ya da dolayımlanmış niteliğini de gösterebildikleri için büyüktürler.¹³⁶

Özetlemek gerekirse, Girard arzu kavramıyla ilintili detaylı tespitlerde bulunuş, klasik görüşten uzaklaşarak dolayımlayıcının varlığını benimsemiştir. Özne ve dolayımlayıcısının kesiştiği noktada içsel dolayım, uzak olduğu noktada dışsal

¹³³ A.e., s. 30.

¹³⁴ A.e., s. 36.

¹³⁵ A.e., s. 35.

¹³⁶ Orhan Koçak, "Kaptırılmış ideal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme", **Toplum ve Bilim**, Özel Sayı Psikanalizle Bakmak, Sayı: 70, İstanbul, Birikim Yayıncılık, Güz 1996, s. 120.

dolayımdan bahsetmiştir. İçsel dolayımında birbirine rakip olan özne ve dolayımdayıcı, dışsal dolayımında öznenin dolayımdayıcıya hayran olduğu bir konumdadır. Cervantes'ten Dostoyevski'ye ilerleyen yolda dışsal dolayımdan içsel dolayıma bir geçiş söz konusudur. Rakiplerin çoğalması bu durumu yaratmıştır. “Sonuçları dışsal dolayıma göre çok daha acı olan içsel dolayım bizi Don Kişot'un eğlenceli atmosferinden alır ve Dostoyevski'nin “kıyametine” götürür.”¹³⁷

¹³⁷ Ahmet Erdem Şenocak “Girard’ın Roman Kuramı Işığında Bir oğuz Atay Uyarlaması: Tehlikeli Oyunlar” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010, s. 18

İKİNCİ BÖLÜM

BİR YAZARIN İZİNDEN: ITALO SVEVO

Italo Svevo'nun, yazın dünyasında gelenekselci anlayıştan uzak olması, estetik kaygısı taşımaması, burjuva kesiminin sorunlarıyla ilgilenmeyerek anlatı kişilerini sıradan hayatın içinden seçmesi, kurguladığı karakterlere üstün özellikler yüklemekten aksine onları tüm yanlışları ve kusurlarıyla okura sunması, bilinçaltına çok önem vererek anlatı kişilerinin tüm duygu ve düşüncelerini en ince ayrıntısıyla anlatması kendi ülkesinde ve Avrupa'da ayrıcalıklı bir yer elde etmesine neden olur.

Çalışmamızın çözümleme bölümünde **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanının başkışısı Zeno Cosini'yi psikanalitik edebiyat kuramıyla açıklamaya geçmeden önce, yazın dünyasında Italo Svevo ismiyle bilinen Hector Aron Schmitz'in kendi ülkesinde ve Avrupa'daki konumundan bahsetmemiz ve Svevo'nun yaşadığı yıllarda İtalya'nın artsüremli incelemesini yapmamız Svevo'nun inceleme metnimiz olan **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) yazarken nasıl bir ortam içinde olduğunu ve yaşadığı dönemin yazın hayatını nasıl etkilediğini anlamamız açısından yararlı olacaktır.

İlk olarak birçok farklı kültürün buluşma noktası olan özellikle kış aylarında denizden esen bora rüzgârıyla ünlü liman kenti Trieste'nin Svevo'nun yaşantısına olan etkisinden bahsetmemiz faydalı olacaktır. Trieste'de doğan ve ömrünün büyük bir kısmını burada geçiren Svevo (1861-1928) için bu şehir yazın hayatı açısından da çok önemlidir. Birçok eserinde Trieste şehrine gönderme yapar. Trieste'yi ilk olarak coğrafi konumu itibarıyla ele alacak olursak, bu liman şehri Slovenya sınırında yer alır ve Adriyatik Denizi'ne doğru açılır. Trieste, 1867-1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alan, o zamanlar İtalyan kültür özelliklerini korumakla birlikte, Slav, Orta Avrupa ve Latin düşünce biçimlerinin, kültür etkilerinin kaynaştığı çok canlı bir önemli bir Akdeniz limanı iken, bu güçlü imparatorluğun çökmesi ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalya'nın sınırları içine dâhil olmasıyla birlikte, İtalya'nın kuzeydoğusundaki Friuli-Venezia Giulia Bölgesi'nde kendine yer edinir. Stratejik konumu itibarıyla Almanya,

Avusturya, Macaristan, İsviçre ve Slovenya ülkeleriyle etkileşim içindedir. Bu sebeple, şehirde İtalyanca olarak konuşulan Venedik lehçesi dışında, birçok kişi aynı zamanda Almanca ve Slav dillerini de konuşmaktadır. Farklı kültürlerin buluşma noktası Trieste’de doğan Svevo hem eski kökenlerini belirtmek hem de İtalya’ya olan bağlılığını göstermek için ilk romanı **Una vita**’yı (Hayat İşte) yayımlatmadan önce Hector Aron Schmitz olan ismini Italo Svevo olarak değiştirir. Ve böylelikle hem Alman hem de İtalyan kökenlerine gönderme yapar. Italo ismi İtalyan kelimesini çağrıştıırken, Svevo ise Latince (Svevo – Suevus’dan) Germen ırkına verilen bir addır.¹

Ayrıca bu şehirde hem İtalyan edebiyatından hem de Avrupa edebiyatından çok önemli yere sahip olan yazarların yaşamış olması ve eserlerinin bu şehirde yazılması, Trieste’nin bir diğer adıyla “Edebiyat Şehri” olarak anılmasını haklı çıkarmaktadır. İlk akla gelen bir diğer Triesteli yazar ve şair Umberto Saba’dır.² Avrupa edebiyatından bir isim vermemiz gerekcek olursa, şüphesiz ilk akla gelen isim çağdaşı James Joyce olacaktır. İrlandalı yazar da yaşamının bir kısmını bu şehirde geçirecek ve Svevo’nun yazın hayatının kilit noktasını oluşturacaktır.³

Svevo, bu şehrin coğrafi olarak İtalya ve Avrupa arasında bir köprü oluşturması neticesinde on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda hem Avrupa’da hem de ülkesinde etkisini gösteren akımlar sonucu doğan karşıtlıkları iyi analiz eder. Bu analiz neticesinde; gergin ve endişeli ruh haline sahip, özgüven sorunu yaşayan ve içinde bulundukları ortama ayak uyduramayan kişiler yazın dünyasında göze çarpar. Yaşanan bilimsel gelişmelere karşı duyulan tedirginlik, burjuva kesiminde görülen kimlik karmaşası, teknolojik ilerlemelerle doğal ortamın bozulması ve dünyanın insan eliyle giderek daha kötü bir hale dönüştürülmesi Svevo’nun yazın dünyasında eserlerine yansıttığı endişeleridir.⁴

¹ Italo Svevo, **Zeno’nun Bilinci**, Çev. Gül Işık, Dizerkonca Matbaası, 2. bsk., İstanbul, Ada Yayınları, Mart 1985, s. 9.

² Angelo Ara - Claudio Magris, **Trieste: Un’identità di frontiera**, Torino, Einaudi, 1987, p. 68.

³ James Joyce, **Giacomo Joyce**, London, Faber and Faber, 1968, p. xi.

⁴ Micaela Pretolani Claar, **Guida alla lettura di Svevo**, Milano, Arnaldo Mondadori Editore, Aprile 1986, p. 10.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Svevo'nun anlatı metinleri için kurguladığı karakterlerin özellikleri ve yazın eserlerinde ele aldığı sorunların döneminin çağdaş yazarlarından farklı olması sebebiyle özellikle üçüncü romanı olan **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) sonrasında adı tüm dünyada duyulan bir yazar haline gelir. Fakat bu başarıyı elde etmek yazar için hiç de kolay olmaz.

Gençlik yıllarında babasının istekleri doğrultusunda ticari öğrenimine devam etmekte olan Svevo, ailesinin ekonomik sorunlar yaşamasıyla eğitimini yarıda keser ve bir bankada çalışmaya başlar. Yine de içindeki yazma arzusuna engel olamaz ve 1880'de **Ariosto governatore** (Yönetici Ariosto) ve **Le Roi est mort: vive le Roi!** (Kral öldü: yaşasın yeni Kral!) isimli komedi türündeki metinlerini yazmaya başlar. Yine aynı yıllarda Ettore Samigli adı altında Trieste'nin liberal gazetesi **Indipendente**'de (Bağımsız) bazı makaleler yazar. **Le teorie del conte Alberto**, (Kont Alberto'nun Teorileri) **Le Iire di Giuliano** (Giuliano'nun Öfkesi) ve **Una commedia inedita** (Alışılmadık Komedi) 1881-1884 yılları arasında yazdığı diğer komedi türündeki eserlerindendir.⁵

Yazarın ilk romanı olan **Una vita** (Hayat İşte) 1893 yılında kendi imkanları dâhilinde Trieste'deki Vram yayınevi tarafından yayımlanır. İlk olarak **Un Inetto** (Beceriksiz Adam) olarak düşünülen eserin ismine daha sonra **Una vita** (Hayat İşte) olarak karar verilmiş ve roman bu başlıkla yayımlanmıştır. Romanın başkişisi tıpkı Svevo gibi kendini sadece yazın hayatına adanmak isteyen fakat hayatın kendine getirdiği dayatmalarla bankada çalışmak zorunda kalan yirmili yaşlardaki Alfonso Nitti'dir. Hayatta hiçbir isteğinin gerçekleşmediği, mutsuzluklar ve ümitsizliklerle dolu bir yaşam sürmektedir Alfonso. Ve tüm bu olumsuzlukların neticesinde, hayata karşı isyan edip sadece yenilgiyi kabul eden ve çareyi ölümden arayan talihsiz bir anlatı kişisidir.⁶

Büyük umutlarla yayımladığı roman yazar için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur, yerel medyada çıkan birkaç olumlu haber dışında roman İtalyan edebiyat

⁵ A.e., p. 19.

⁶ A.e., p. 20-21.

çevresinde ses getirmemiştir. **Corriere della Sera** (Akşam Postası) gazetesinde yayımlanan Domenico Oliva'nın yazmış olduğu makaleye rağmen roman istenilen başarıyı elde edemez. Yapılan eleştiriler Svevo için pek de olumlu değildir.⁷ Yazarın büyük bir hevesle ve ayrıntıyla incelediği, o dönemin beceriksiz adamını yansıtan karakteri pek de sevilmemiştir. Yazar bir nevi ilk romanından sonra anlaşılamamıştır.

İlk romanı **Una vita**'nın (Hayat İşte) hayal kırıklığı içindeyken yazar bir yandan da bankadaki iş yaşantısına devam etmektedir. Bunun yanı sıra Roveltella Enstitüsü'nde Fransızca ve Almanca dersleri vermeye başlar. Ayrıca **Il Piccolo** (Küçük) isimli gazetede de ufak tefek işlerini yerine getirmektedir. Fakat bu kadar yoğun iş temposunda bile yazın hayatı onun için hala vazgeçemediği bir dünyadır. 1898 yılında **Indipendente** (Bağımsız) gazetesinde ikinci romanı olan **Senilità** (Yaşlılık) bölümler halinde yayımlanır. Yine aynı yıl içinde Vram Yayınevi'nden **Senilità** (Yaşlılık) romanı okura sunulur. Yazar bu romanında; etrafında yaşanan olaylardan pek haberi olmayan, geç fark ettiği bazı olayların neticesinde sadece vicdan azabı çeken ve yine hayatta mutlu olmayı başaramayan bir anlatı kişisi Emilio Brentani'yi kurgular. **Senilità**'da (Yaşlılık) ilk romanındaki gibi yine bunalımlı bir hava ve mutlu olmayı başaramayan anlatı kişileri vardır.⁸

İkinci romanından sonra da yazar edebiyat dünyasından olumsuz eleştiriler almaya devam eder. İtalya'da da **Indipendente** (Bağımsız) gazetesinde yer alan küçük bir yorum dışında, Svevo beklediği ilgiyi göremez. Yazar bu hayal kırıklığının ardından **Profilo autobiografico** adlı yapıtında daha sonra şöyle yazacaktır:

Romanın İtalya'daki başarısından söz bile edilemez. Romanı kendi ekinde yayımlayan **Indipendente** dışındaki hiçbir gazete umursamadı bile. Trieste'nin en önemli gazatesi, yani **il Piccolo della Sera** bile romanın rakip gazetenin ekinde yer aldığından bahsetmek bile istemedi.⁹

Svevo, **Una vita** (Hayat İşte) ve **Senilità** romanlarıyla yeni bir romana hazırlık aşamasında gibi görülür. **La coscienza di Zeno**'da (Zeno'nun Bilinci)

⁷ A.e., p. 21.

⁸ A.e., p. 21-22-26.

⁹ A.e., p. 26.

ustalıkla kurguladığı birçok izlek ve karşıtlık ilk iki romanında yer alır. Örneğin; yazar **Senilità**'da zıt özelliklere sahip anlatı kişilerine yer verir. Romanda, Amalia hastalığın, Angiolina sağlığın temsilcisidir. Yazar, Darwin'in felsefesine burada da gönderme yaparak tıpkı doğada güçsüz olanın yenilmeye mahkûm olması gibi Amalia da yaşamla girdiği mücadeleden erken yaşta ayrılır.

Yazar, ilk iki romanında Dekadantizm akımını benimseyen yazarlar gibi gerçeklerden kaçıp soyut olanın peşine düşmez. Aksine D'Annunzio'nun gerçek dünya ve sorunlarından uzaklaşmak için kullandığı abartılı anlatı kişilerini kurgularında farklı bir amaçla kullanır. Kısacası; Svevo'nun eserlerinde de bir "üstün insan" vardır. Fakat bu anlatı kişisi karşısında tezat oluşturan beceriksiz ve güçsüz anlatı kişinin daha çok belirginleşmesi için kurgulanır. Tıpkı **Senilità**'da "üstün insan" konumundaki Stefano'nun doğada güçsüz olanı temsil eden Emilio'nun konumunu daha çok dibe göndermesi gibi.

Yazar, edebî anlamda sesini duyuramadığı, sabır içinde beklediği başarısızlık dönemlerinde birçok defa yazmayı bırakmayı dener ve kendini sadece iş hayatına vermeye çabalar. Fakat hastalık olarak nitelediği yazma sevdasından bir türlü vazgeçemez. 1902 yılının kasım ayında günlüğüne şöyle not düşer: "Hayatımın bu döneminde, edebiyat denilen şu anlamsız ve zararlı uğraşı artık hayatımdan kesin olarak çıkardım."¹⁰

Geldiğimiz nokta artık Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarıdır. Yazar savaş sonrası yine aile fabrikasındaki işlerini sürdürmektedir. Fakat ilk iki romanının başarısızlığı sonucunda hayal kırıklığına uğrayan yazar için tekrar yazmaya başlamak çok zor bir süreç olmuştur. Fakat yazma her zaman onun için bir tutku olarak kaldığı için iş dünyası içinde bunalan yazar, az da olsa James Joyce'un ilk iki romanına dair yaptığı olumlu eleştiriler sayesinde, yazın dünyasına dönme cesaretini toplamıştır. 1919 yılının sonbaharında Svevo, alaycı ve iğneleyici, Zeno Cosini adında bir karakter üzerinde düşünmeye başlar. 1919 ve 1922 yılları arasında son romanı üzerinde çalışır. 1 Mayıs 1923 yılında yazarın yine kendi imkânlarıyla **La coscienza**

¹⁰ Italo Svevo, **Opera omnia, vol. III, saggi e pagine sparse**, Milano, Dall'Oglio, 1968, p. 289.

di Zeno (Zeno'nun Bilinci) adlı romanı Cappelli yayınevi aracılığıyla yayımlanır. Böylelikle “ilk iki romanından tamamen farklı bir noktada olan” anlatının anlatıcı tarafından yapıldığı, doğalcılık akımından uzak, etkileyici, yüzyılın son yirmi yılının önemli romanlarından biçem ve içerik özelliklerinden etkilenmiş bir roman doğar.¹¹

Bu biçem ve içerik özelliklerden kısaca bahsetmek istersek Gülbende Kuray'ın **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) üzerine görüşlerine yer verebiliriz:

Zeno Cosini [...] geçmiş yaşamını incelemeye alır. Dolayısıyla romanın konusu onun yaşamakta olduğu yaşam değil geçmişte yaşadığı yaşamdır. Svevo'ya göre geçmiş gittikçe daha yeni görünür bize, çünkü unutulmuş olduğunu sandığımız pek çok şey, düşündüğümüz zaman su yüzüne çıkar. Şimdiki zaman ise geçmişi yönetir. Svevo'nun bu tekniği bize Proust'un “yitik zamanın peşinden” gidişini anımsatır. Geçmiş aniden sisli bir uçurumdan çıkarak Zeno'nun belleğinde beliriverir. Bu artık “Zeno'nun Bilinci” değil onun yaşamının ta kendisidir; yaşamının, varoluşunun bilincine varmasıdır. Yani Zeno'nun geçmişinin ve yaşadığı zamanın iç içe girerek an be an kendilerini her defasında farklı anlamlarda anımsatmasıdır. Getirdiği bu yeni psikolojik boyutla Svevo romanda anlatım araçlarını da yenilemiş ve bir içsel monolog üslubu geliştirmiştir ki bu da olayların sırasının birbirine karıştığı, anlatımın iç içe girdiği, psikolojik simgelerin yer aldığı bir ortam sergiler.¹²

La coscienza di Zeno'yu (Zeno'nun Bilinci) Türkçe'ye aktaran çevirmen Gül Işık yazarın son romanı üzerine şöyle der:

Svevo'nun ilk iki romanı 19. yüzyıl Fransız yazınının Doğalcı, İtalyan yazının Gerçekçi anlatım geleneklerinin izlerini taşır. Ama kişilerinin bilinçlerini zorlayışı, çevre ile olan ilişkilerini inceleyişi, gerçeği göğüslemekten kaçan kahramanlarını aldanmaları ve avuntuları ile sonuna dek izleyişi **La coscienza di Zeno** habercisidir.¹³

Yazarın bu sefer çok inandığı üçüncü romanı **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) da İtalyan edebiyat dünyası tarafından az ilgi görür. Fakat yazarın Joyce ile olan dostluğu bu noktada onun yazın hayatının kilit noktası olur.

¹¹ Alberto Asor Rosa, **Letteratura italiana del Novecento. Bilancio di un secolo**, Torino, Piccola Biblioteca Einaudi, 2000, p. 250.

¹² Gülbende Kuray, **İtalyan Edebiyatı Üzerine**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 121-122.

¹³ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 8.

Çünkü Svevo umutsuzluk içinde romanını incelemesi için o sıralarda Paris'te bulunan Joyce'a gönderince, arkadaşı bu eser karşısında heyecan duyar ve büyük bir hevesle takdirlerini Svevo'ya iletir. 30 Ocak 1924'de yazara gönderdiği yanıtta şöyle yazar: "Neden umutsuzluğa düşüyorsunuz? Bilmelisiniz ki şimdiye kadar olan en iyi romanınız."¹⁴

Yaşadığı zorlukların ardından yazarın hem Avrupa'da hem de İtalya'da okur sayısı artmaya başlar ve yazar edebiyat dünyasında saygın bir yer edinmeye doğru emin adımlarla ilerler. Büyük bir sabırla ve özlemle beklediği günler nihayet kapıdadır. Derin sessizlikten zafere doğru uzanan yaşamın mimarı olarak nitelendirebileceğimiz Svevo artık yıllardır beklediği başarıyı elde eder.

2.1. İtalyan Edebiyatında Batıya Açılan Yeni Bir Pencere

Italo Svevo'nun iç dünyasındaki iki yönelimin yazın hayatına etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Birisi, lisede ticaret eğitimi almış ve iş hayatında ilk olarak bankada çalışmış daha sonrasında bir fabrikada uzun yıllar yönetim kademesinde aktif rol oynamış Svevo; bir diğeri ise edebiyata ve tiyatroya düşkün, yazdıklarını okuyacak kimse olmasa bile düşüncelerini kaleme alma isteği olan bir Svevo. Bu iki yönelimin etkisiyle birlikte Svevo ilerleyen zamanlarda on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl arasında İtalyan edebiyat dünyasında ve Avrupa'da ayrıcalıklı bir yer edinir. Yaşadıkları toplumsal krizi tüm boyutlarıyla yansıtabildikleri için Italo Svevo ve Luigi Pirandello dönemin eleştirmenleri tarafından ayrıcalıklı bir yere konulur.¹⁵ Marco Forti, Svevo'yu burjuva sorununun gerçek romancısı¹⁶ olarak tanımlayarak yazarın on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl arasındaki önemini belirtmiştir.

Italo Svevo'nun Avrupa yazınındaki konumunu belirtirken adının Proust ve Joyce ile birlikte anıldığını dile getirmeliyiz. Geleneksel yazından modernizme geçiş yıllarındaki gerçeğin Natüralizm süzgecinden geçirilip aktarılması Svevo, Proust, ve

¹⁴ Italo Svevo, **Carteggio**, Milano, Dall'Oglio, 1964, p. 29.

¹⁵ **A.e.**, p. 101.

¹⁶ Marco Forti, **Prosatori e narratori nel Novecento italiano**, Milano, Mursia, 1984, p. 159.

Joyce isimlerinin bir arada telaffuz edilmesine olanak verir.¹⁷ “Gerçekten de anıların yitık zamanının peşi sıra gidişi, yitık zamanı yeniden yaratma çabası – kendi deyişiyle “aralık ayında mayıs güllerini isteyişi” – kendine özgü bir zaman ve uzamın boyutları içinde benliğinin ve bilincinin derinlerine inişi bu yazarları anımsatır; ama yakından bakıldığında, benzerlikleri kadar ayrılıkları da bulunduğu ortaya çıkar.”¹⁸ İçinde bulundukları kültür ortamı bu üç yazarın isminin neden birlikte anıldığını açıklayan önemli sebeplerin başında gelir. On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında İtalya’nın Avrupa’ya açılma çabaları sanat dünyasını da etkiler. Coğrafi konumu itibariyle İtalya’da ayrıcalıklı bir yere sahip olan Trieste’de doğup büyüyen Svevo, kaleme aldığı eserlerindeki toplumsal sorunlar ve izlekler bakımından o dönemin eleştirmenleri tarafından Avrupa yazınına yaklaşan yazarlar arasında görülür.¹⁹

Alman klasikleri, Schopenhauer felsefesi, Fransız ve Rus yazarlardan etkilenen Svevo, Gerçekçilik akımının yaşandığı yıllarda İtalyan edebiyatında yer almaya başlamış ama bu akımdan pek etkilenmemiştir. O yıllar aynı zamanda Alessandro Giuseppe Carducci, Giovanni Verga, Giovanni Pascoli, Antonio Fogazzaro, Edmondo De Amicis ve Gabriele D’Annunzio gibi ünlü yazarların da ses getirdiği yıllardır. Fakat Svevo yüzünü o yıllar İtalya’dan daha ziyade Avrupa’ya çevirmeyi tercih eder. Fyodor Dostoyevski, Charles Darwin, Karl Marx, Friedrich Nietzsche ve Sigmund Freud yazın ve fikir dünyasını etkileyen isimler arasındadır. Sonrasında Marcel Proust, James Joyce, Franz Kafka ve Robert Musil gibi ünlü isimlerin eserlerinden etkilenecek ve özellikle James Joyce ile olan arkadaşlığı onun yazın hayatının şekillenmesinde rol oynayacaktır.²⁰

Svevo’nun dünya görüşü yukarıda ismini verdiğimiz isimler sayesinde olgunlaşır, kendi zamanının gerçekliğiyle birleşip ortaya felsefi, edebî, sosyolojik ve psikanalitik sonuçlar doğurur. Bu sonuçlarda, bilincin varlığı ve acının kişi üzerindeki tesiri büyük yer kaplar. Ama yine de Svevo’nun ironisi bizleri hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Yazarın, özellikle son romanındaki en etkili ve özgün tarafı,

¹⁷ Gianfranco Contini. *La letteratura italiana Otto-Novecento*, Milano, Rizzoli Libri, 1992, p. 266.

¹⁸ Italo Svevo, *Zeno’nun Bilinci*, s. 7.

¹⁹ *A.e.*, s. 7.

²⁰ Micaela Pretolani Claar, *a.g.e.* pp. 101-102.

başkışısı Zeno'nun en sıkıntılı zamanlarında bile kendisiyle dalga geçebilme yeteneğidir.²¹ Son tahlilde ise, bireyin kendi beceriksizlik çemberini kırmak için harcadığı tüm çabaların boşa gittiğini gözler önüne serer Svevo.

Kendi döneminin yazarlarının ortak sorunlarına ve güncel konularına eserlerinde yer vermeyişi ülkesinden ziyade Avrupa yazınında daha çabuk kabul görmesine yol açar. On dokuzuncu yüzyılda yazın hayatına başlayan Svevo, 1923 yılında **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı yapıtının yayımlanmasından sonra ülkesinde de büyük yankı uyandırmayı başarır. Uzun yıllar beklediği başarı bu başyapıtı sayılabilecek eserinden sonra gelir. Bu başarıda; faşizmin etkisinin hissedildiği senelerde ülkesindeki yazarlardan farklı bir kaleme sahip oluşu da etkili olur. "1920'lerde Svevo yeni bir soluk arayan genç kuşakların karşısında etkileyici söz sanatını küçümseyen kuru, hatta çetrefil biçemi, ülke yazınına uzun süre yönlendiren D'Annunzio'nun tantanalı, görkemli "üstün insan"ına karşıt sıradan insanın ruh yapısını irdeleyişi ile değişik bir ufuk, bir seçenek olarak çıkmıştır. Böylece Pirandello gibi, o da ülkesinde oldukça geç keşfedilmiştir."²²

Svevo'nun yazın hayatının gelişmesinde ve edebiyat dünyasında başarı elde etmesinde birçok farklı ismin etkili olduğundan yukarıda bahsettik. Fakat bu isimler arasından belki de onun yazın hayatına en çok etki eden isim Sigmund Freud'dur. Freud'un psikanaliz yöntemi ve psikoloji alanındaki düşünceleri Svevo'ya özellikle tüm dünyada Italo Svevo adının duyulmasını sağlayan son romanı **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) için ilham kaynağı olur. Bu nedenle, inceleme metnimizin oluşmasına büyük katkı sağlayan Svevo-Freud ilişkisinden bahsetmemiz faydalı olacaktır. Romanının ilham kaynağı olan psikanaliz yönteminin kurucusu Freud'dan önce Arthur Schopenhauer'un düşüncelerinden de etkilendiği bilinir. Ayrıca yine üç romanına da hâkim olan yaşamda güçsüz olan kişilerin eleneceği felsefesinin kurucusu Charles Darwin'in düşüncelerine kısaca bakmamız **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci)'daki yansımalarını daha iyi anlamamız için bize kılavuzluk edecektir.

²¹ Giorgio Voghera, **Gli anni della psicanalisi**, Pordenone, Collezione Biblioteca, 1980, p. 139.

²² Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 8

2.1.1. İradesiz Anlatı Kişilerinin İlham Kaynağı: Arthur Schopenhauer

Alman düşünür Arthur Schopenhauer'un felsefesi denilince ilk olarak akla irade kavramı gelir. Felsefesinin temellerini irade üzerine kuran ve buradan yola çıkarak insana dair düşüncelerini açıklayan Schopenhauer yaşama karamsar bakmamızın sebebini de irademizde arar. Düşünüre göre aklın söz geçiremediği arzularımız bizi mutsuzluğa doğru iter çünkü hiçbir zaman iradenin istekleri bitmeyecek ve her yeni gelen istekle insan mutsuz olmaya mahkûm olacaktır. Ona göre kişinin hayatta tutunup, tam olarak karamsar olmamaları için yapabilecekleri çok kısıtlıdır. Bunun bir sebebi de nedensellik kanunu ile ilintilidir.

[...] nesnel, gerçek dış dünyada var olan tüm nesnelerde meydana gelen değişiklikler nedensellik kanununa tabidirler ve bu yüzden nerede ve ne zaman olursa olsun her zaman zorunlu ve kaçınılmaz bir şekilde meydana gelirler. Kural denetimlerin bütün olasılıkları için apriori geçerli olduğundan, bunun istisnası olamaz. Ancak kuralın verili bir duruma uygulanışına gelince, sorulması gereken tek şey dış deneyimi edinen gerçek nesnede bir değişikliğin söz konusu olup olmadığıdır. Öyleyse değişiklikler nedensellik kanununun uygulanışına tabidir; başka bir deyişle, bir neden aracılığıyla ve o nedenden dolayı zorunlu olarak meydana gelmiş olmak zorundadır.²³

Yukarıda yaptığımız alıntıda biraz kadercilik anlayışı da hâkimdir. Zorunlu olan bir takım olaylar için kişinin elinden hiçbir şey gelmez ve hiçbir çaba onu istemediği olaylardan uzaklaştıramaz. Yapılması gereken tek şey içinde bulunduğu aldatmacalar dünyasında gerçekleri görmek ve iradeye söz geçirmeye çalışmaktır.

Bazı isteklerin yerine getirebildiği zaman hissedilen geçici mutluluk hissi ise irade tarafından yapılması istenen başka bir isteğin yerine getirilememesi üzerine yerini hayal kırıklığına bırakır. Ve yaşamı boyunca sürekli hayal kırıklığına maruz kalan kişi hiçbir zaman tam anlamıyla kendini mutlu hissedemez, karamsarlığa düşer ve yaşama dair düşünceleri giderek olumsuzlaşır. Ve bu yüzden insan acı çekmeye ve kendini yarım hissetmeye mahkûmdur. Mutsuzluğu engellemenin, karamsar düşüncelerimizden kurtulmanın tek yolu ise; iradenin boyunduruğu altına

²³ Arthur Schopenhauer , *İstencin Özgürlüğü Üzerine*, Çev. Mehtap Söyler, 2. bsk, Ankara, Öteki Yayınevi, Ocak 2000, s. 36.

girmemektir. Acı çekmenin bir zorunluluk olduğu yaşamımızda kişi bu şekilde acılarını biraz da olsa dindirebilir. Bunun anlamı ise, elimizde olan mutluluğu arttırma çabası değıl, hissettiğimiz acıları olabildiğince dindirme çabasıdır. Yani iradenin her yeni isteğı yapılmayarak, onun yerine yaşamımız boyunca gerçekleştirmek isteyip de gerçekleştiremediğimiz hayallerin bizde açtığı yaralar onarılmaya çalışılmalıdır. Aksi takdirde acılarımıza her gün yeni bir acı eklenecek ve giderek karamsarlık içinde yaşamaya mahkûm olunacaktır. Bu bitip tükenmeyen döngü içinde biraz olsun iradesini kontrol edebilmeyi başaran kişi acılarına her gün bir yenisini eklemeyiz.

Bu noktada ise gençlik yıllarından itibaren ünlü düşünürün felsefesini yorumlamaya çalışan Svevo yapıtlarında karşımıza çıkacak olan *beceriksiz adam* izleğini edinir. Yaşamın sonu gelmeyen istekleri karşısında nasıl davranacağını bilmeyen ve bu yüzden hayatı hep bir adım geriden takip etmek zorunda kalacak olan Svevo'nun kişileri bu yüzden mutsuz olmaya mahkûmdur. Çünkü yaşadıkları dünya yanılgılarla dolu, iradenin kör bir döngü içinde süregelen isteklerinin bitmediğı bir dünyadır.

Dünya, özünde açlığı, doyum isteğı hiç giderilemeyen irade'nin hükmü altındaydı. Her doyum, irade'nin bencilliğine her cevap verme girişimi, yeni açlıklara, hazlara, yeni hırslara yol açmaktaydı. Demek ki dünyanın ilkesel, temel durumu, ebedi eksiklik, yoksunluk, yetersizlik durumudur. İrade'nin doyum taleplerine cevap verememe durumudur. Bu durumun hâkim olduğı yerde, acı, ıstırap da hâkimdir.²⁴

Bir sonraki alt başlığımızda Svevo'nun Freudyen yaklaşımıyla olan ilişkisi hakkında bilgi vermeden önce Freud'un ve Schopenhauer'un düşüncelerinin hangi noktada çakıştığını aktaracağız.

²⁴ Veysel Atayman, **Varolmanın Acısı Schopenhauer Felsefesine Giriş**, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2005, s. 112.

Metafizik üzerinden bilgisine ulaştığımız, farkına vardığımız şey, dünyanın gerçek yüzünü yüzeydeki tasarımların gerisine gizleyen, iç motorudur. Renkli bir gözlükten bakar gibi, dünyayı kendimiz için huzur verici, hoş renkler içinde seyrediyoruz. Schopenhauer felsefesinin aydınlanmacı radikalliği, insanların gözünden bu hoş gösterici gözlüğü çekip alma ve onun beyninin ürünü olan imajları, dünyayı kutsal bir nur içinde gösteren yanılsamaları ortadan kaldırmayı hedefler. Böylelikle dünyanın yanıltıcı büyüü ortadan kalkacaktır. Bedensel varlığın bilinçdışı bu kudretinin farkına vardırılmamız, Freudçu psikanalizin de hedefidir. Schopenhauer'in filozof olarak hedeflediğini, Freud hekim olarak hedefler. Schopenhauer'in irade metafiziği, niyet ve amaçları bakımından Freud'un metapsikolojisi ile örtüşür.²⁵

Yukarıda yaptığımız alıntı Freud'un dürtü öğretisiyle Schopenhauer'in irade öğretisi arasında bir bağ kurar. Freud'un bilinçdışı ve Schopenhauer'in irade kavramı gerçeklik karşısında direnç göstermeye çalışır.

Özetlemek gerekirse; Schopenhauer'un karamsarlık ve irade eksikliği üzerine düşündükleri Svevo'yu çok etkilemiştir. Ve anlatı kişilerinin çoğunda görülen irade eksikliği ve acı çekme eğimleri bu sebeptendir. **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) başkışısı Zeno, bu karamsarlığın etkisiyle, yaşamı tedavi edilmesi mümkün olmayan ölümcül bir hastalık olarak görür. Yaşamı boyunca sigara tiryakiliğine son verememesi de irade eksikliğine dikkat çeker.

Una vita (Hayat İşte) yapıtının başkışısı Alfonso da köyden taşınıp yerleştiği kent yaşamının zorlukları altında ezilir, kendini beceriksiz ve işe yaramaz hisseder. Nitekim çektiği acılar sonucu hayatta girdiği mücadeleden mağlup ayrılır. **Senilità**'nın (Yaşlılık) başkışısı Emilio ise kurtuluş yolunu yukarıda söylediğimiz gibi iradenin bitmek tükenmek bilmeyen istekleri sonucu açılan yaraları sarmakta bulur. Yaşamdan acının eksik olmadığını, hayata karşı şansının olmadığını kabullenir. Hiçbir zaman kendine acıtmaktan vazgeçmez. Kendine acıma özelliği üç romanının başkışısında de gözlenir.

²⁵ A.e., s. 151.

2.1.2. Svevo ve Freudyen Yaklaşım

Svevo'un yazın hayatına yön veren unsurların başında yazarın psikanalize olan ilgisi gelir. İlk olarak, yukarıda bahsettiğimiz Arthur Schopenhauer felsefesinin etkisiyle, 1908-1910 yıllarında psikanaliz teorileriyle ilgilenmeye başlar. Schopenhauer'a göre mutlak mutluluk yoktur; yaşamın kendisi acıdan başka bir şey değildir, çünkü kişinin sonu gelmeyen istekleriyle doyuma ulaşması mümkün değildir. Kişi mutsuz olmak ve acı çekmek zorundadır. Svevo, Schopenhauer sayesinde yazın hayatında bilincin ve iradenin önemini kavrar. Freud'un çalışmaları için de bir taslak oluşturan Schopenhauer'un düşünceleri yazın hayatını derinden etkiler.

1918 yılında Freud'un **Die Traumdeutung** (Rüyaların Yorumu) isimli eserini Almanca'dan İtalyanca'ya çevirir.²⁶ Çeviri esnasında da gelecekteki romanı için bazı notlar almaya başlar. Bu dönemlerde yazarın edebiyat dünyasında ilk büyük yankıyı uyandıracak olan romanı olan **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) yazma aşamasında olduğu bilinmektedir. İlk romanı **Una vita**'nın (Hayat İşte) başkışısı Alfonso Nitti'nin ümitsizliklerle dolu, onu yaşamından vazgeçecek kadar bunalıma sürükleyen tüm olumsuzluklar neticesinde gözlenen karakter çözümlemelerine, son romanında daha detaylı bir şekilde yer verir. Fakat son romanından önce de insan bilincine ve psikolojiye olan ilgisi vardır. Psikanaliz yönteminin öğretileri ortaya konulmadan önce bile Svevo'nun insan bilincini ve onun karmaşık yapısını irdeleme hevesi **Una vita** (Hayat İşte) ve **Senilità** (Yaşlılık) adlı yapıtlarında da görülür.²⁷ Fakat yazar Freud'un teorilerine her zaman tereddütle yaklaşır. **La coscienza di Zeno**'da (Zeno'nun Bilinci) psikanaliz terapilerine başlayan bir karakter yaratmasına rağmen karakterin gençlik yılları ve annesiyle olan ilişkisi gibi psikanaliz yöntemi için vazgeçilmez olan unsurları çok detaylı bir şekilde incelemesiz.²⁸ 1927 yılında

²⁶ Micaela Pretolani Claar, **a.g.e.** p. 111.

²⁷ Guido Baldi, Silvia Giusso, Mario Razetti, Giuseppe Zaccaria, **Dal testo alla storia. Dalla storia al testo, vol. III**, Torino, Paravia Editore, 1994, p. 658.

²⁸ Micaela Pretolani Claar, **a.g.e.** p. 112.

Valerio Jahier'e gönderdiği mektuplardan birinde şöyle der: "Büyük adam şu bizim Freud, ama hastalardan ziyade yazarlar için."²⁹

Yukarıda yaptığımız alıntından da anlayabileceğimiz üzere yazar psikanalizin kişileri tedavi özelliğine hep kuşkuyla yaklaşır. Fakat yine de konuyla her zaman iç içe olmuş ve Freud dışında Wilhem Steckel ve Edoardo Weiss gibi psikanalistleri yakından takip etmiştir.³⁰ Fakat, Svevo psikanalizin hasta kişilerin tedavi edilmesinden ziyade kişinin düşünce yapısını derinlemesine anlamak ve yorumlamak için kullanılması gerektiğini düşünür. Psikanaliz, Svevo için kişiyi ve onun düşüncelerini daha yakından tanımak için kullanılan bir yöntemdir.³¹ Psikanaliz tekniğine eserlerinden yer veriyor olmasının en büyük sebebi; kişilerin zihinsel süreçlerinde yaptığı yolculukların bize onların düşünceleri, hayalleri, başarıları ve başarısızlıkları, arzuları, korkuları kısacası anlatı kişilerini bütünüyle anlamamıza dair çok büyük ipuçları vermesinden kaynaklanır.

Nitekim; Svevo'nun yazın hayatının başlangıcından itibaren insan psikolojisine ve bilinçaltının gizemli dünyasına olan merakı son romanının başkışısı Zeno'da belirgin şekilde gün yüzüne çıkar. Şüphesiz ki bu başarıda Freud'un düşüncelerinin yazar için yardımı yadsınamaz. Svevo'nun kendisi de belirttiği gibi psikanaliz onun peşini artık hiç bırakmayacaktır. Ve Zeno da psikanalizin tedavi amacından uzaklaşarak, kendi problemlerini çözmekten ziyade hayat denen sonsuz hastalığı anlama çabası içinde psikanalize yönelecektir.³²

Freud'un teorilerini okuduktan ve kendi döneminden birçok Avrupalı yazarı okuyarak çağdaş Avrupa kültüründen etkilendikten sonra, yazar eserlerinde kişi çözümlemelerine daha da derinlemesine yönelir. Yazarın yarattığı anlatı kişileri hayatta mutlu olabilmeyi başaramamış kişilerdir. İlk romanı **Una vita**'da (Hayat İşte) yaşamında kurduğu hayallerin yıkılması ve isteklerinin bir türlü gerçekleşmemesi sonucunda nasıl davranması konusunda hiçbir fikri olmayan bir anlatı kişisi; Alfonso

²⁹ Gianfranco Contini, **Letteratura dell'Italia unita 1861-1968**, Firenze, Sansoni Editore, 1968, p. 576.

³⁰ Micaela Pretolani Claar, **a.g.e.** p. 111.

³¹ Guido Baldi **v.d.**, **a.g.e.**, p. 659.

³² Micaela Pretolani Claar, **a.g.e.** p. 112.

Nitti'yi yaratır, ikinci romanı **Senilità**'da (Yaşlılık) tüm yaşama enerjisini kaybetmiş, çok genç yaşta olmasına rağmen kendisini yaşlı hisseden ve hayata mecburen katlanmak zorunda kalan biri olarak yaşamını sürdüren bir anlatı kişisini; Emilio Brentani'yi sunar okura. Büyük başarılarla ulaştığı son romanının başkışisi olan Zeno ise hastalık hastası olan bir kişiliktir ve her türlü karar alma yetisinden yoksundur. Hayata dair birçok vaatte bulunsa bile bunların hiçbirisini yerine getirememektedir.³³

Yazar psikanalize karşı eleştirel bir tavır takınsa da, anlatı kişilerinin iç dünyasının analizini okura sunarken psikanaliz teorileri ve yöntemlerinden yardım alır. Burada bilinmesi gereken nokta, önceden de belirttiğimiz gibi, bunu psikanalizin tedavi amacını göz önünde bulundurmadan yapar. Onun için önemli olan bu yöntem sayesinde anlatı kişilerinin iç dünyalarının tüm ayrıntılarıyla okura sunulmasıdır. Bunun en iyi örneği yazarın son romanı olan **La coscienza di Zeno**'da (Zeno'nun Bilinci) görülür. Daha önce değinildiği gibi, başkışimiz Zeno Cosini psikanaliz terapilerine katılan ve bu sayede sigara içme tiryakiliğinden kurtulmaya çalışan bir kişidir. Fakat romanında psikanalize yer vermesine rağmen, yapıtta yer alan terapi bölümlerinin psikanaliz yöntemini yadsıdığını görülmektedir. Bu örnekler üçüncü bölümde verilecektir.

Özetlemek gerekirse; Freud'un insan zihni ve bilinçdışı üzerine öğretileri bir anlatıcı olarak bu unsurları kurguladığı kişilerde nasıl uygulayabileceği hususunda Svevo'ya ilham kaynağı olur fakat Freud'un desteklediği teoriler ve savunduğu düşüncelerin tamamı Svevo'nun yapıtlarında kendilerine yer edinmez. Örneğin; Svevo'nun çalışmalarının temeli olan kişilik gelişim dönemleri için gerekli olan bilgiyi okura çok detaylı bir şekilde vermez. Ama başkışimiz Zeno Cosini'nin ilerleyen yaşlarında yaşadığı nevroz ve sıkıntılar neticesinde bu dönemlere dair çözümlemelerimiz psikanalitik kuram bağlamında son bölümümüzde yer alacaktır.

³³ Mario Lunetta, **Tutti i romanzi e i racconti**, Quarta Edizione, Roma, Newton Compton Editori, Agosto 2011, p. 384.

2.1.3. Yaşamdan Elenenler: Charles Darwin Etkisi

Modern evrim teorisinin temellerini atan ve canlı türlerinin doğal seçim yoluyla geldiğini savunan İngiliz biyolog Charles Darwin, **Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life** (Doğal Seçim ile Türlerin Kökeni, veya Hayat Mücadelesinde Ayrıcalıklı Irkların Korunumu Üzerine)³⁴ adlı eserinin girişinde şu cümleleri yazacaktır:

Her canlı türü, yaşaması mümkün olandan daha fazla birey doğurduğundan, ve bunun sonucu olarak sık sık tekrür eden bir hayatta kalma savaşı mevcut olduğundan, yaşamın karmaşık ve zaman zaman değişen koşullarında kendisine fayda sağlayacak herhangi bir değişikliğe sahip olan her canlı, hayatta kalmada daha yüksek şansa sahip olacak ve doğal olarak seçilecektir. Kuvvetli kalıtım prensibi sayesinde, seçilen her cins kendi yeni ve değişik formunu yayma eğiliminde olacaktır.³⁵

Darwin'in bu konudaki düşünceleri Svevo'nun eserlerinde net bir şekilde okura sunulur. Toplumsal yaşamda güçsüz, içinde bulunduğu çevreye ayak uyduramayan ve yaşam savaşı için yeteri kadar savaşmayan kişiler hayatları boyunca mutsuz olmaya ve kendilerini diğer kişilere göre önemsiz hissetmeye mahkûmdur. Svevo'nun anlatılarında görülen hastalık ve sağlık izlekleri de Darwin'in temelini attığı düşüncelerden kaynaklanır.

Sandro Maxia, Svevo'un anlatı kişilerinin yaşamla olan mücadelesini Darwin'le ilintilendirir. Svevo'nun yapıtlarının Darwin'in etkisinin izlerini taşıdığını ve bitmek bilmeyen bir yaşamda kalma savaşı olduğunu söyler.³⁶ Darwin, doğal ortamda canlıların hayatta kalma mücadelesiyle ilintili olarak şunları yazacaktır: "Vahşilerde, bedensel ya da zihinsel olarak zayıf bireyler süratle ayıklanıp yok edilirler, yaşamlarını sürdüren bireylerse genellikle, sağlıklı olmalarıyla dikkat çekerler."³⁷ Barilli Renato da Darwin'in bu görüşüne paralel olarak doğada iki farklı

³⁴Charles Darwin, **On The Origin of Species**, New York, Oxford World's Classics, 1996

³⁵A.e., pp. 11-12.

³⁶ Sandro Maxia, **Svevo e la prosa del Novecento**, Roma, La terza, 1981, p. 14.

³⁷ Denis Buican, **Darwin ve Darwinizm**, Çev. İbrahim Yakupoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 66.

gruba dikkat çeker. Doğaya egemen olanlar ve yenilenler. Eğer yenilmek istemiyorsak bu mücadelede ayakta kalabilmek için gerekli koşulları yerine getirmemiz gerekir.³⁸

Görüldüğü gibi yaşam savaşında ayakta kalabilmenin bir diğer yolu da sağlıklı olmaktan geçer. Oysa Svevo'nun kurguladığı anlatı kişileri ya fiziksel olarak hastalanmakta ya da bilinç düzeyinde hastalık kavramını sorgulamaktadır. **Una vita**'nın (Hayat İşte) başkışısı Alfonso'nun intiharı seçmesi Darwin'in görüşlerini kanıtlar niteliktedir. Yaşamda güçlü kalamayan ve kendini hiçbir şeye yaramayan beceriksiz bir kişi olarak gören Alfonso, onun için artık anlamı olmayan yaşamını sonlandırmayı seçer. Ve böylece güçlülerin dünyasında yeteri kadar kuvvetli olamadığı için yaşamdan elenmek zorunda kalır.

Fakat Svevo'nun **Una vita**'daki (Hayat İşte) intihar kurgusu yukarıda açıkladığımız Schopenhauer ilkerine ters düşer. Çünkü Schopenhauer'un kötümserliğine rağmen intiharı seçmek bir çözüm olmamalıdır. İrademizi zorlayan ve bizi acıya yönlendiren her türlü arzumuza rağmen bunların üstesinden gelmeye çalışmak gerekir. Svevo'un iki farklı düşünceye de eserlerinde yer verilmesinin sebebi farklı eleştirel düşüncelerin anlatı kişilerindeki yansımalarıyla modern insanın içinde bulunduğu durumu açıklamaya çalışmaktır. Bu düşünceleri benimsemekten ziyade, bu teorilerin yansımalarıyla toplumdaki bireylerin buhranlı durumları eleştirel bir şekilde açıklanır.

2.2. Italo Svevo İtalya'sının Artsüremlî İncelemesi

Svevo, yaşadığı dönemde ülkesindeki ve dünyadaki değişikliklere kayıtsız kalmayan ve o dönemin özelliklerini ve dönüşümlerini kendi yarattığı anlatı kişilerine yansıtmayı başarmış bir yazardır. Bu yüzden, dönemin tarihi, ekonomik ve bilimsel gelişmeleriyle birlikte sosyo-kültürel şartlarına bakmamız Svevo'nun yazın serüvenine yön veren gelişmeleri daha net anlamamızı sağlar. 1861'de doğan Svevo

³⁸ Renato Barilli, **La linea Svevo Pirandello**, Milano, Mursia, 1977, p. 56.

on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın tarihi, bilimsel, sosyal ve edebî alanlardaki gelişmelerine tanıklık eder. Özellikle edebiyat alanında yaşanan değişimler çok hızlı gerçekleştiği için bu alanda varlığını sürdüren akımların çok sert çizgilerle birbirinden ayrılmamasına neden olur. Akımlar ve akımların temsil ettiği ideolojiler iç içe geçmiş durumdadır.

İtalya’da on dokuzuncu yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönem Giolitti Çağı olarak adlandırılır. Giovanni Giolitti (1842-1928) bir dönem başbakanlık yapan fakat sonrasında adı bir banka skandalına karışınca istifa etmek zorunda kalan bir devlet adamıdır. Dış politikada hoşgörülü bir politika izlediğini belirtse de 1911 yılında Türkiye’ye karşı savaş ilan eder. Görevinin ilk yıllarında sol görüşü benimseyen Giolitti, faşizm döneminden sonra Mussolini’nin tarafına geçer. Ekonomik anlamda İtalya’nın biraz sıçrama yaptığı yıllar olsa da burjuva sınıfının huzursuzluğu giderek artar.³⁹

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Birinci Dünya Savaşı’nın eşliğinde emperyalist eğilimler kendini gösterir. Liberal ruh bir kenara bırakılarak kapitalizm düzenin etkisiyle çıkar çatışmaları yaşanır. Marksist düşünceyi benimseyen halk ve burjuva kesimin arasındaki çizgi daha da netleşir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar tarihin sayfalarında İtalya için de yeni bir döneme işaret eder. Bu yıllar milliyetçiliğin ön plana çıktığı yıllardır.⁴⁰

20. yüzyılın başında Avrupa’da önemli bir güç olma yolundaydı. İçte Giolitti’nin canlı politikası devletin kurumlarına da yansyarak onları güçlendirdi. Böylece liberalizm, sosyalizm ve Katoliklik gibi karşıt fikirler birbirleriyle kaynaşma başladı. Bu yıllar ekonomik ve endüstriyel gelişim yılları oldu. Fakat Giolitti döneminde İtalya’da tüm bu gelişmelere karşın çok önemli bir şey eksikti, bu da liberalizme olan inançtı. Öte yandan sosyalistler ve Katolikler de gerçek bir dayanışma içine girerek güçlü bir birlik oluşturmayı beceremediler. [...] henüz yerleşmemiş ideolojiler milliyetçilik kavramının doğmasına yol açtı. Aydınlarda örnek bir yurtsever ideali başladı.⁴¹

³⁹ Gülbende Kuray, **a.g.e.**, s. 112.

⁴⁰ **A.e.**, s.115.

⁴¹ **A.e.**, s. 115.

Görüldüğü gibi, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başları İtalyan tarihi için hareketli yıllardır. Giolitti'nin aktif siyaset yapma çabası, sanayi alanındaki gelişmeler, devrim yapma girişimleri, sömürgeciliği savunanlar ve bu düşünceye karşı çıkanlar o yılların şekillenmesinde rol oynayan önemli etmendir. Bu tarihi gelişmelerin yazın alanındaki yansımaları sonraki alt başlığımızda incelenecektir.

2.2.2. Risorgimento Dönemi Sonrası Yazın Dünyasındaki Gelişmeler

1861 yılının İtalya'sına baktığımız zaman belirtmemiz gereken en önemli tarihi olayların başında İtalya'nın Birleşmesi gelir. İtalyanların yeniden doğuşunu simgeleyen bu gelişmenin yazın dünyasına da yansımaları olur. Bu nedenle, ilk olarak Risorgimento Dönemi hakkında bilgi vermemiz gerekir.

1859 yılında Francesco II, Napoli ve Sicilya Krallıklarına hükmeden kişidir. Fakat o dönemde İtalya'nın güneyinde yaşanan halk içinde bulundukları sıkıntı sebebiyle hükümete karşı isyana hazırdır. Birkaç başarısız isyan girişiminden sonra Vittorio Emanuele II'nin de desteğini alan Giuseppe Garibaldi, Borboni birliklerine karşı sayıca az olmasına rağmen büyük bir başarı elde eder ve yeniden doğuş döneminin kahramanı haline gelir.⁴²

Fakat 1861 yılında İtalya'nın Birleşmesi'nden sonra kurulan krallık için işler bir süre daha yolunda gitmez. Yönetime geçen sağ partinin ilgilendiği tek alan ekonomik sorunlar olur. Güney sorunu gibi İtalya'nın en büyük meselesi olan konular göz ardı edilir. Sağlık ve okul sistemiyle de ilintili sıkıntılar vardır.⁴³

Avrupa'nın Romantizm akımından etkilendiği yıllarda İtalya'da yaşanan Risorgimento (Yeniden Doğuş Hareketi) halk arasında büyük bir coşkuyla karşılanır. 70'li yıllardan sonra bu hareketliliğin sonucu olarak bir anlayış doğar: Hayatın

⁴² Paolo E. Balboni, Matteo Santipolo, **Storia italiana per stranieri**, Perugia, Guerra Edizioni, Gennaio 2006, pp. 82-83.

⁴³ Paolo E. Balboni, Matteo Santipolo, **a.g.e.**, p. 82.

gerçekleriyle yüzleşme ve bu gerçekleri tüm çıplaklığıyla anlatarak o dönemde yaşanan sorunlara çözüm bulma çabası. Bu çabanın İtalyan edebiyat dünyasındaki karşılığı Verismo akımı olur. Büyük ölçüde Fransız Doğalcılık akımından esinlenerek ortaya çıkan ve dilimize İlk Gerçekçilik olarak çevrilen bu akım toplum tarafından dışlanmış, ezilmiş ve yoksul kişilerin yaşantısını konu alır. Bu kişilerin yaşadığı sorunları tüm gerçekliğiyle okura sunar.⁴⁴

Luigi Capuana ve Giovanni Verga, Verismo akımının İtalyan edebiyatındaki öncü isimleridir. Bu isimler, Fransız Doğalcılık akımının en büyük özelliklerinden olan bilimsel yöntemlerin kesinliği ilkesini benimser. Doğanın ve insanın gerçekçi betimlemeleri yazarın duygu ve düşüncelerine yer verilmeden aktarılması onlar için bir çıkış noktası olur ama Sicilyalı yazarların o bölgenin kırsal kesiminde yaşayan insanların sorunlarını kendine izlek seçmesi bu yazarları doğalcılık akımından ayırır. Fransız Doğalcılık akımı yazarları gelişmiş ve sanayileşmiş şehirleri anlatır.⁴⁵ Paolo di Secco bu durumu şöyle özetler: “Sonuç olarak; Avrupa ve Fransız Doğalcılık akımı sosyolojik ve bilimsel bir karaktere sahiptir, ama bizim akımımız daha mistik, arkaik, toprağa, eski geleneklerine, yöresel konuşma biçimlerine, verimli ve vahşi doğanın en ilkel seslerine bağlıdır.”⁴⁶

Sanayi Devrimi’nin etkilerinin o yıllarda İtalya’da tam anlamıyla kendini henüz göstermemesi ve ülkenin güneyinde yaşanan sorunlar Verismo akımının bölgesel bir karaktere sahip olmasına yol açar.⁴⁷

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Verismo akımının gerçeğe ve bilimsel yönetime kendini ve yazdıklarını hapsetmek istemeyen yazarlar varlığını gösterir: Italo Svevo ve Luigi Pirandello.

İtalyan yarımadasının iki ucundaki kenar bölgelerde iki büyük anlatıcı gerçeğin öbür yüzünü, gerçeği karıştıran, bulanıklaştıran, çarpıtan, kuşkuya sokan insan bilincindeki yansımalarıyla incelediler: Trieste’de Orta Avrupa’nın kültür ortamında yetişen ve ruhsalbilimsel irdelemesi Freud’un

⁴⁴ Gül Işık, **İtalyan Edebiyatı Öykü Antolojisi**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, Şubat 2009, s. 21-22.

⁴⁵ Paolo di Sacco, **Moduli di scrittura**, Milano, Paravia Bruno Mondadori Editori, 2002, pp. 44-45.

⁴⁶ A.e., p. 45.

⁴⁷ Federico Roncoroni, **Lingua, storia e società dall’inizio dell’Ottocento ai giorni nostri**, Milano, Arnaldo Mondadori Editore, 1989, p. 240.

araştırmalarının önünde giden romancı Italo Svevo ile, Sicilya adasında, tiyatro yapıtları ve romanların yanı sıra, **Bir Yıllık Öyküler**'in yazarı Luigi Pirandello. Her ikisi de, ayrı noktalardan hareketle, aynı bakış açılarından, ayrı anlatı yöntemleriyle, bireysel bilincin dolambaçlarından, burjuva toplumunun değerlerine ve görünürdeki güvenli yapısına yönelik acı alaylı ve derin bir eleştiriye ulaşırlar.⁴⁸

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra Sanayi Devrimi'nin etkileri İtalya'da kendini gösterir. 70'li yıllardan itibaren elektrik enerjisinin kullanımı başlar. Plastik ve petrol gibi ham maddelerin ortaya çıkmasıyla önem kazanan kimyasal teknoloji tüm dünyada yaşanan Sanayi Devrimi'ne yeni bir boyut kazandırır. İtalya'da yaşayan köylülerin bir kısmı bu devrime bağlı olarak işçi sınıfına dönüşür.⁴⁹ Ekonomik açıdan biraz da olsa rahatlayan halkın istekleri de bu doğrultuda artmaya başlar. Sanayi devrimiyle birlikte tüketim toplumu da kendini yavaş yavaş hissettirir. Bu değişim dönemini İtalya özelinde incelediğimizde değişen eski alışkanlıkları ve yeni benimsenmeye başlayan yirminci yüzyıl ve sanayi toplumu değerlerini bulabiliriz.⁵⁰

Bu yıllarda çok karmaşık ideolojilerin bir arada yer aldığı görülür. Bu dönemde Pascoli ve Marinotti, D'Annunzio ve Boine gibi birbirinden çok farklı kişiler yazın hayatında belirir. Bu karmaşık duygular İtalya'da o zaman bir furya başlatan dergiler aracılığıyla okura aktarılır. "Tarih sıralamasına göre sıralarsak bunlardan ilki **Marzocco**, 1896 yılında Angelo Arvieto tarafından kurulmuş ve en parlak döneminde geleneksel öğeleri estetikle bağdaştırmış, daha sonra ise futurist ve milliyetçi etkilerle yön değiştirmişti."⁵¹ Diğer bir dergi olan **Leonardo** ise Naturalizm'e karşı yeni bir şeyler ortaya koymaya çalışsa net bir duruş belirleyemez. Regno, Hermes, Voce ve Lacerba bu dönemde çıkan diğer dergilerdendir. Her ne kadar farklı görüşler benimsemiş olsa bile, bu dergiler aracılığıyla İtalyan Edebiyatı Avrupa'ya taşınır.⁵²

⁴⁸ Gül Işık, **a.g.e.**, s. 22.

⁴⁹ Paolo E. Balboni, Matteo Santipolo, **a.g.e.**, p. 82.

⁵⁰ Giuliano Procacci, **Storia degli italiani**, Bari, Laterza, 1991, p. 457.

⁵¹ Gülbende Kuray, **a.g.e.**, s. 113.

⁵² **A.e.**, s. 113.

Daha önce burjuva kesiminde yaşanan huzursuzluktan kısaca bahsetmiştik. Bu kesimin kendi içinde ve Marksist felsefeyi benimseyen halkla bir türlü çözemediği sıkıntılar devam etmekteydi. “Pozitif düşünceye, bilimsel-teknik ilerlemeye inanır, toplumsal gelişmeyi hedefler görünmekle birlikte, büyük kitleleri o ilerlemeye köle eden ve ardından endüstriyel rekabet yüzünden tüm kıtayı kasıp kavuran bir dünya savaşına neden olan burjuva toplumunda yürümeyen bir şeyler olduğu kesindi.”⁵³

Sanayi Devrimi’nin de ülke boyutunda dengesizliklerle yaşandığı o yıllarda İtalya’da faşizm doğmak üzeredir. 1919-1924 yılları arasında etkisini gösteren faşizm döneminin lideri Mussolini o sırada Birinci Dünya Savaşı’nın etkileri sonucu korku ve endişeyle dolu İtalyan halkının ve ülkesinin tek kurtuluş yolunun askeri diktatörlük sisteminden geçtiğine inanır. Fakat “faşizm; ülkenin sorunlarını komünistlerin sahip olduğu ideolojiye benzemeyen, sosyalistlerin siyasi anlayışından çok uzak bir şekilde çözmeye çalışan şiddete dayalı bir rejimdir. İtalya’yı İkinci Dünya Savaşı’na sürükleyen nedenlerin de başında yer alır.”⁵⁴

Faşizmin başlangıç dönemi ideolojik açıdan karmaşa ve çelişkilerle doludur. Savaş sonrası toplumun içinde bulunduğu buhran birçok farklı duygunun bir arada barındırır. Yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan hoşnutsuzluklar kişinin yeni bir arayış içine girmesine neden olur. Başkaldırı ve yenilenme arzuları neticesinde o dönemin aydınlarının da desteğini alan Futurismo (Gelecekçilik) akımı böyle bir ortamda doğar. 1909 yılında Paris’te **Le Figaro** gazetesinde Filippo Tommaso Marinetti’nin **Manifesto futurista** (Gelecekçiliğin Bildirgesi) adlı bildirgenin yazılmasıyla başlayan bu akım her türlü gelenekçi anlayışa savaş açar. İlk olarak Milano, Roma ve sonrasında Floransa’da daha çok etkileri görülen bu akım o dönemin yazın dünyasında da büyük değişikliklere neden olur. Futurismo akımının öncüsü yazarlar geleneğe ve akademikliğe karşı çıkar, sözcüklere özgürlük verir, uyaksız serbest vezni savunur, anlatı dilini günlük konuşma diline yaklaştırır ve

⁵³ Gül Işık, **a.g.e.**, s. 23.

⁵⁴ Paolo E. Balboni, Matteo Santipolo, **a.g.e.**, p. 98.

içerik bakımından yerleşik kurumlara ve güç odaklarına karşı çıkararak sistem eleştirisi yapar.⁵⁵

20. yüzyılın başlarında İtalya’da başlayan devrimci bir edebiyat akımıdır Fütürizm. Adını Latincedeki “futurum”dan (gelecek zaman) almış, edebiyattan başka plastik sanatlar ve resimde de yenilikçi istekleriyle kendini ortaya koymuştur. Geçmişle bağların kesinlikle koparılması, her türlü sanatsal, felsefi, hatta ahlaki ve toplumsal geleneğin yıkılması, fütüristlerin başlıca idealiydi. [...] Edebiyat alanında Fütürizm, yeni konulara yönelişle kendini gösterdi: Tekniğin dünyası, fütüristlerin gözünde hareketin, dinamizmin dünyasıydı ve bu nedenle de yansıtılmaya değerdi. Alışılmış gramerden, cümle yapısı ve kelime seçimlerinden devrimci bir ruhla uzaklaşma şeklindeki devrimci dil biçimleri, söz konusu dinamizmi yansıtmada araç olacaktır.

⁵⁶

İtalya’da etkisini gösteren ve Italo Svevo’nun yazın hayatında büyük tesiri olan bir diğer akım Decadentismo (Dekadentizm)’dur. Ülkede huzursuzluklara yol açan faşizm hareketi neticesinde aydın ve sanatçılar var olan düzenden farklı bir arayış içine girer. Bu arayış neticesinde Pozitivizm’in ilkelerine ters düşen, sanatçının içinde bulunduğu düzene karşı geldiği, edebiyat eserlerinde insanın toplum içindeki yalnızlığının tüm çıplaklığıyla gözler önüne serildiği, bu yalnızlık neticesinde kişinin yaşadığı sıkıntıları ve bunalımı anlatan Dekadentizm akımı doğar.

[...] bu dönemin yazarları Svevo ve Pirandello çağın getirdiği bunalımları daha derinlemesine yaşarlar. Var olan değerlerin sarsılması, tüm inançların yıkılmasıyla beliren bir belirsizlik ortamı, buna bağlı olarak doğan yalnızlık duygusu Svevo ve Pirandello’yu ister istemez “ben”lerini incelemeye yönelterek onları uçsuz bucaksız bir düşünce denizinin içine sürükler. Varoluşçuluk kavramının da doğurduğu sıkıntı içinde, bu düşünce denizinde çırpınıp dururken çoğu kez bir çıkış yolu bulamazlar. Sonunda bir “hiçlik” duygusu gelişir bu yazarlarda. Nitekim bu kavram çağın tüm büyük yazarlarına damgasını vurmuştur. D’Annunzio’nun lüks, aristokrat, şaşalı dünyası artık önemini yitirmiştir. D’Annunzio’nın anladığı anlamda bir estetik kavramı, ya da onun ünlü “üstün adam” kavramı bu yazarları ilgilendirmez artık. [...] Ne var ki bu yol onları bu bilinç bunalımının batağına daha çok batırır. Nitekim çağdaş sanat yapıtlarının çoğu her görünürdeki gerçeğin ardındaki varoluşçu felsefeye değinir. Bu duyumsama insanı çaresiz bir “hiçlik” ve “yokluk” anlayışının, bilinçli bir sıkıntının, içinden çıkılmaz bir gizem yumağının içine sokar.⁵⁷

⁵⁵ Gül Işık, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁶ Gürsel Aytay, **Genel Edebiyat Bilimi**, 2. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 308.

⁵⁷ Gülbende Kuray, **a.g.e.**, s. 117-118.

Kişinin yaşadığı sıkıntılar, yalnızlık ve gerçek olmayanın tasviri bu akımın belirgin özelliklerindendir. İtalya’da bu akımın öncülerinden Gabriele D’Annunzio modern insanın ruh halini ve yalnızlığını eserlerine yansıtmıştır. Eserlerinde başlangıçta üstün insan olgusunu daha net verebilmek için estetik kaygısı taşısa da, sonrasında bu kaygıdan biraz uzaklaştığı görülür. Bu akımı izleyen yazarlar eserlerini kurgularken bilinçaltının gizemli dünyasına da yer verir. Pozitivizm’in öncüleri mantık arama endişesi içindeyken, bu akımın yazarları mantığın ötesinde duygularla keşfedilebilecek bir dünyanın sınırlarını işaret eder.⁵⁸

Bu yıllar Sigmund Freud ve öğretilerini tüm dünyada giderek önem kazanmaya başlar. Gülbende Kuray o yıllarda ilgi gören psikanaliz ve Dekantizm akımını şu şekilde ilintilendirir:

Psikanaliz adı verilen bu yeni bilim dalı bilinçaltını derinlemesine inceleyerek, bilincin keşfedilmemiş alanlarına el atıyordu. Bu yeni akım da akıl ve bilime karşı gelişen mantık dışı dekadandan eğilimin ilgi görmesine neden oldu.⁵⁹

Dilimize Anlatımcılık ya da Dışavurumculuk olarak çevrilen Espressionismo ise Svevo ve dönemini etkileyen bir diğer akımdır. Svevo ve Pirandello bu akımdan etkilenen yazarlar arasındadır. Dekadentizm akımında olduğu gibi bu akımda da yazarlar varoluşumuzun çözümü olmayan karmaşasını yansıtır.

Yazında anlatımcılık artık eskimiş sayılan simgeci, romantik ve özellikle doğalcı kültür kavramına karşı çıktı, duygusal etkilenimleri ve bilinçaltı süreçlerini yazıya yansıttı, anlatıda dış evrenin nesnel gerçekliğinden kopup yazarın iç evrenini dile getirmeye yöneldi. Kimi kez soğuk ve ırdeleyici, kimi kez öğretici, kimi kez düşleyici tavır alan yazarlar, kültürü, toplumu, toplumsal ve bireysel ahlaki hınçla sarsmaya çalıştılar.⁶⁰

Doğduğu ve yaşadığı yer etkisiyle birçok farklı kültürü bir arada yaşamış Svevo, bu yeni dünyaya, getirdiği tüketim toplumuna ve burjuva hayatına alışmayı reddeder, eski değerlere bağlı kalmayı seçer. Ama bu yeni yaşam tarzından uzak

⁵⁸ Paolo di Sacco, **a.g.e.**, pp. 52-63.

⁵⁹ Gülbende Kuray, **a.g.e.**, s. 116.

⁶⁰ Gül Işık, **a.g.e.**, s. 24.

kalma tercihi onu çoğu zaman eski zaman alışkanlıkları ve yeni yaşamın getirileri arasında sıkışık halde bırakır.

Kısacası; Svevo, yukarıda bahsettiğimiz ve yaşadığı zamanda var olan akımlardan ve çağdaşı yazarlardan da kimi zaman etkilenecek yazın hayatının çerçevesini oluşturur. Svevo'nun kaleme aldığı üç romanında da bu yaşanan gelişmelerin izlerini bulmamız mümkündür. İlk romanı **Una vita**'da (Hayat İşte) gerçeğin sorunsallığını irdeler. Bu romanın Verismo (Gerçekçilik) akımının etkisinde ve Zola'nın tekniğine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Roman sonunda hayata karşı mücadelesinden yenik ayrılmış bir anlatı kişisi kurgular Svevo. İkinci romanı **Senilità** (Yaşlılık) Svevo'nun **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanında da yapılandığı yaşlılık, güçsüzlük ve ölüm izlekleri üzerine kuruludur. Bu romanda "gerçeklik" kavramının soyut ve göreceli olduğu üzerinde durulur. **La coscienza di Zeno**'da (Zeno'nun Bilinci) ise gözümüze çarpan ilk özellik yazarın tıpkı Freud'un çalışmalarında olduğu gibi romanın başkışisi Zeno Cosini'nin bilinçaltını gün yüzüne çıkarmaya çalışmasıdır. Son romanında da hayatın anlamını arayan bir karakter kurgular. Fakat Zeno da tıpkı yazarın yarattığı diğer anlatı kişileri gibi yaşamın anlamını çözemez ve yaşanan bilimsel gelişmelerin ve insanın doğaya kendi elleriyle zarar vermesinin neticesinde hayat denilen hastalığın ölümden başka çaresi olmadığına inanır. İlk romanın başkışisi Alfonso gibi intiharı kurtuluş yolu olarak görmez ama içinde yaşadığı dünyaya da kendini ait hissetmeyerek, mücadeleden yoksun pasif bir hayat yaşamayı tercih eder.

2.2.1. Svevo'nun Eserlerindeki İzlek Seçimi

La coscienza di Zeno (Zeno'nun Bilinci) yayımlandığı tarih itibarıyla bize dikkat etmemiz gereken bazı unsurları ortaya koyar. Roman bilindiği gibi 1923 yılında okura sunulmuştur. Bu tarih bizi Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği ve etkilerinin hala bireyler üzerinde devam ettiği yıllara götürür. Savaş ortamından çıkmış halk ve entelektüel kesim etkilerini doğal olarak yaşamaya devam etmektedir. İtalya'nın artsüremli incelemesini yaptığımız bölümde de belirtilen tarihsel, ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler neticesinde toplumda yaşanan bunalımlar

yazar kesimi tarafından sıkça işlenen konular arasındadır. Svevo da savaş sonrası **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) kaleme alan bir yazar olarak romanda kendine seçtiği izlekler pek de olumlu değildir. Aksine bireyin yaşamış olduğu sıkıntılı zamanları dile getiren, yalnızlığını, mutsuzluğunu ve çaresizliğini anlatan izlekler romanda kendine yer edinmiştir.

Svevo'nun eserlerinin izleklerinin en üst sıralamasında *beceriksizlik* izleği yer almaktadır. Yazara göre, beceriksizlik gerçek bir varoluşsal koşuldur. Beceriksizlik; yaşama arzusu ile çözülemez ve öngörülemeyen görünen gerçeklik arasındaki hayata karşı pasif bir tutumdan başka bir şey değildir. Beceriksiz kişi, memnuniyetsizlik ve mutsuzluk çemberini kırma girişiminin işe yaramazlığına ve topluma entegre olma yetersizliği olarak deneyimlenen bir içsel yetersizliğe sahip olmaya mahkûmdur. Hayata tutunamamış kişi Svevo'nun romanlarında sabit bir karakterdir. Bu karakterlerin varlığını daha da belirginleştirmek için yazar bu karakterlere tezatlık oluşturarak güçlü karakterlere de romanlarında yer verir. Bu sayede okur güçsüz karakterlerin özelliklerini daha da belirgin bir şekilde görebilecektir.⁶¹

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde işleyeceğimiz ana izleklerinden bir diğeri de *hastalık* ve *sağlık* ikilemidir. **La coscienza di Zeno**'da (Zeno'nun Bilinci) çok önemli bir yere sahip olan bu izlek okura birçok defa Zeno'nun kendisini güçsüz hissetmesiyle ilintili olarak verilir. Zeno içtenlikle hasta olduğu konusunda ikna olmuş bir anlatı kişidir. İstekli bir şekilde hastalanmayı ümit eder. Hastalığı kendisini başkalarına ifade edebilecek bir araç olarak görür. Yaşamın kendisini de bir hastalık olarak kabul eder, hem de tedavisi olmayan bir hastalık. İnsan için sağlıklı olma çabası boştur.

Sağlık ancak bir tek gelişme, kendi bedeninin gelişmesini bilen hayvanındır. Kırılma göç etmezse yaşayamayacağını anladığı zaman kanatlarını oynatan kasları güçlendirmiş, o kaslar bedeninin en önemli parçası olmuştur.⁶²

⁶¹ Micaela Pretolani Claar, **a.g.e.**, pp. 114-115-117.

⁶² Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 426.

Ama insanlar için böyle bir değişim ve iyileşme mümkün değildir. Bu yüzden bu eseri belki de bir hastalığın değil de iyileşmeye direnmenin bir anlatısı⁶³ olarak nitelendirebiliriz.

Aşk; Svevo'nun romanlarında yine acı veren bir izlek olarak kullanır. Zeno, aşık olduğu kadına yani Ada'ya hiçbir zaman sahip olamayacak ve bu yenilmişlik duygusu ona zaman zaman acı vermeye devam edecektir

İhtiyarlık ve ölüm korkusu da Zeno'nun karakterini oluşturan ana unsurlardandır. Savaş sonrası hayatta kalabilen kişiler üzerinde görülebilecek türden korkular yaşamaktadır Zeno. Hatta zaman zaman kafasında nasıl öleceğini bile kurgulamaktadır. Bu kurgusunu da şu şekilde aktarır:

İyice anlatabilmek için nasıl öleceğimi de açıkladım: dolaşımı zaten güçsüz olan bacaklarım kangren olacaklardı, kangren yayılacak, yayılacak gözlerimi açık tutabilmem için çalışması gereken herhangi bir organımı saracaktı. O zaman ben gözlerimi yumacaktım, elveda aile babası!⁶⁴

İhtiyarlamaktan korkmasının tek nedenini de onu ölüme yaklaştırması şeklinde açıklar. Zaten insanlığın mutlak sağlık diye bir şeye sahip olmadığını düşünmektedir.

Karamsarlık ve kararsızlık **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) bel kemiğini oluşturan izleklerin başında gelir. Çünkü Zeno, yaşamak istiyorsak mutsuzluğu kabul etmemiz gerektiğine inanan bir yolculuğun felsefi karamsarlığa yönelik bir öz-eğitim hikâyesidir.

Doğa yasalarında mutluluğa yer yoktur, yalnız çaresizlik ve acı vardır. Ortaya bir av çıktı mı, her yandan asalaklar koşar gelir, yoksalar alelacele doğarlar. Av çok geçmeden kıtlaşır, derken yetmez olur, çünkü doğada hesap yoktur, deneyim vardır. Av yetmez olunca asalakların azalması gerekir, bu yüzden de ölürler ama ölmeden önce acı da çekerler. Böylelikle denge, bir süre için, yeniden sağlanır. Bunda yakınacak ne var? Gelgelelim herkes de yakınıdır. Avdan pay almamış olanlar bu haksızlık diye bağıra çağıra giderler, bir parça koparabilenler ise paylarına daha büyük bir parça düşmesi gerektiğini düşünürler. Neden ölürlük de yaşarken de çenelerini tutmazlar ki? Avdan göze gelir bir parça koparabilmenin neşesi hoş

⁶³ Sandro Maxia, **a.g.e.**, , p. 40.

⁶⁴ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci.**, s. 168.

şeydir, varsın bunu başarabilen günışığına çıkıp alkış toplansın. Bağırmaya yalnız zafer kazananın hakkı vardır.⁶⁵

Darwin'in güçlü olan doğada kazanır, zayıf olan elenmeye mahkûmdur felsefesini benimseyen Zeno, hayatta kendini güçsüz ve beceriksiz bir karakter olarak gördüğü için mutsuzluğa kendini hapseder ve bir kaçış yolu bulamaz. Bu karamsarlık neticesinde de almak istediği hiçbir kararı uygulayamayacak ve neticede hep kendini mutsuz hissedecektir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde sigara bırakma kararını bir türlü alamaması bunun en büyük örneklerindendir. Demir gibi sağlam kararlar almak isteyen Zeno, bu isteğine hiçbir zaman ulaşamayacaktır. Hiçbiri hiçbir yere varmayan kararları Zeno'yu karamsarlığa sürükleyen öğelerin başında yer alacaktır. Bu karamsarlık duygusu içinde bir ara intihar etmeyi bile düşünecektir.

Onu izleyen uzun gecede yine bir karara vardım elbet. İlk kararım çelik gibi sağlamdı. Bir silah edinecektim, kentin o taraflarına doğru ilerlemeye kalkınca kendimi oracıkta öldürecektim. İyi geldi o karar, sakinleştirdi beni⁶⁶

Onu sakinleştiren çelik gibi kararı hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Bunun gibi gerçekleşmeyen birçok kararı olacaktır Zeno'nun. Görüldüğü gibi bu alt başlıkta irdelenen izlekler çalışmamızın ikinci bölümünde Italo Svevo'nun yaşadığı dönemde İtalya'da yaşanan sosyo-kültürel, ekonomik, tarihi ve felsefi gelişmelerin bir sonucudur. Yazarın tarihi boyutta tanıklık ettiği olaylar düşünce hayatını etkileyerek anlatı karakterine de yansımıştır.

Zeno'nun anlatı kişileri; yaşanan gelişmeler sonucunda hayata karşı beceriksiz bir tutum sergileyen, olumsuz düşünce yapısına sahip olmaları neticesinde kötümser fikirlerinden bir türlü kurtulamayan, ani bir şekilde ruh halleri değişebilen, aldığı kararları hiçbir türlü hayata geçirme yetisi olmayan, ya da hiç karar almayı başaramayan, fiziksel olarak herhangi bir rahatsızlıkları olması bile bilinç düzeyinde kendilerini hasta hisseden, dönemin içinde bulunduğu kaos ve savaş sonrası yaşanan huzursuzluk ve kaygı neticesinde ölüm korkusuna sahiptir.

⁶⁵ A.e., s. 363.

⁶⁶ A.e., s. 168.

Bu bölümde Svevo döneminin artsüremli incelenmesi bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Örneğin; yukarıda bahsettiğimiz burjuva sorunu ve Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri de Zeno Cosini'de yansımasını bulacaktır. Burjuva kesimi bir aileye mensup olan Zeno, bu durumu Marksist bir düşünce doğrultusunda yadsıyacaktır. Romanın sonu da bu bölümde açıkladığımız Darwin ve Schopenhauer'un felsefesine benzer bir şekilde karamsar ve kötümser bir şekilde bitecektir. Kısacası, **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı yapıt bu bölümde verdiğimiz tarihi, felsefi, ekonomik, sosyo-kültürel ve edebî gelişmelerin zemininde inşa edilmiş sorunlu bir zamanın anlatısıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LA COSCIENZA DI ZENO'YA PSİKANALİTİK BİR BAKIŞ

Italo Svevo isminin tüm dünyada duyulmasını sağlayan, yirminci yüzyıl İtalyan edebiyatının başyapıtlarından **La coscienza di Zeno**'ya (Zeno'nun Bilinci) psikanalitik bir çözümleme yapmamızın sebeplerinden biri **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) modern insanın yalnızlığı ve çaresizliğini gösteren başkişisi Zeno'nun mazoşist ve narsisist kişilik yapısının özelliklerini taşıyan bir anlatı kişi olduğunu varsaymamızdır. Zeno'nun hiçbir sağlıklı karar alamaması, başkalarına karşı haset duyması, hastalık hastası olması, solipsistik¹ kişilik özellikleri göstermesi ve iyileşmek istememesi gibi durumlar bize aslında farkında olmadan acıyı sevip onunla yaşamayı tercih ettiğine dair ipuçları verir. Bu noktadan hareketle çalışmamızın bel kemiğini narsisizm, mazoşizm ve haset gibi kavramlar oluşturur. Zeno Cosini'nin psikolojik çözümlemelerinde bize Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Melanie Klein Otto Kernberg ve René Girard kılavuzluk edecektir.

İkinci bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi ilk iki romanının ardından hayal kırıklığına uğrayan yazar aslında hiçbir zaman yazın dünyasından uzak kalamamıştır. Her ne kadar istediği başarıları elde edemese de, sessizlik içinde geçen yılları süresince yeniden üçüncü romanını yazmaya başlar.

Svevo, romanında başkişi Zeno Cosini'nin hayatını psikanaliz terapilerinin yardımıyla kendi kaleminden okumamıza olanak sağlayacaktır. Sigara tiryakiliğiyle başı dertte olan Zeno kendi başına bu sorunu aşamayınca psikanaliz tedavisine başlamaya karar verir ve doktorun isteği üzerine hayatından bazı kesitleri yazmaya

¹ Solipsizm ya da tekbencilik kavramı “var olan ve var olmakta olan her şey, benim bir tasarımımdır” ya da “var oluş yalnızca ‘ben’im var oluşumdur” şeklinde kabaca özetlenebilecek bir argümanı ifade eder. Solipsizme göre, “Varlık” yalnızca ben’in varlığıdır ve geriye kalan her şey, ben’in bir kurgusu, tahayyülü ya da tasarımıdır ibarettir. Yani varlık alanında deneyimlediğimiz ya da deneyimlediğimizi düşündüğümüz her şey, tek bir varlığın, yani “ben”in açılımı/kurgusu/tasarımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen “ben” ise şüphesiz; zihinsel bir fenomen (görüngü) olarak ele alınmak durumundadır. “Ben” derken, bedensel/maddi bir şeyden bahsedilmediği ise kendinden açıktır. Söz konusu “ben” apaçık zihinsel bir duruma atıf yapar. “Ben” bir zihin ya da bir zihinsel örgüdür. Nedrip Karakaya, “Descartes ve Berkeley Felsefeleri Birer Solipsizm miydi?” Düşünbil Portal (Çevrimiçi) <https://dusunbil.com/descartes-ve-berkeley-felsefeleri-birer-solipsizm-miydi/> 16 Temmuz 2019

başlar. Böylece okur Zeno'nun hem geçmişiyle ilgili birçok şey öğrenir hem de kahramanın şimdiki zamana ait olan yaşantısının nasıl şekillendiğini görür. Zeno'nun yaşama dair düşünceleri ve psikanaliz tedavisine dair olan inancının da ne yönde olduğu bu yazdıkları sayesinde anlaşılır. Okurun, Zeno'nun kişisel anılarından başlayarak hayata dair genel yargılara uzanan uzun bir seyahate çıktığını söyleyebiliriz.

Önce kendini sigara bağımlısı ve hasta olarak nitelendiren Zeno, daha sonra yaşamın tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olduğuna kanaat getirecektir. Bu bakış açısı yazarın ilk iki romanında da görülmektedir. İlk iki romanının kahramanı olan Alfonso Nitti ve Emilio Brentani'den farklı olarak Zeno'ya toplumsal bunalımı yansıtmaya görevi yüklenir. Bir bakıma bireysel olumsuzluklardan toplumsal olumsuzluklara ve bunalımlara geçilmiştir. Son romanındaki bir diğer fark ise bu pesimist düşüncelerin ironik bir anlatımla okura sunulmasıdır. Yazar, uzun bir aradan sonra edebiyata geri döndüğü zaman, elinde son derece yenilikçi olan iki farklı karta sahiptir: bilinç ve ironi.²

Kısacası, **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) modern insanın ne kadar yalnız olduğunun, yaşamdaki güzellikleri görmenin ne denli zor olduğunun ve bu güçlükler neticesinde toplum içinde iflasa doğru giden bireylerin psikolojik incelemesini yapan bir roman olarak nitelendirebiliriz.

Okur romanı bitirdiğinde kafasında birçok soru işareti ve bilinmezliklerle baş başa kalır. Zeno gerçekten iyileşmiş midir? Çok istediği o “üstün insan” olabilmiş midir? Hayatı psikanaliz seanslarından sonra gerçekten iyi bir yöne doğru mu yönelmiştir? Ya da sonraki alt başlıklarda analizini yapacağımız acıyı seven bir kişi olmaktan vazgeçmiş midir bilinmez ama bizim bu noktada yapacağımız Zeno'nun kaleme aldığı notlardan yola çıkarak onun bu uzun yolculuğunda karakter değişimini psikanalitik açıdan eleştirel bir yönde yorumlama olacaktır.

² Alberto Asor Rosa, **Storia europea della lettura italiana**, III. La Lettura della Nazione, Torino Piccola Biblioteca Einaudi, p. 234.

3.1. İçinde Bulunduğu Kalabalıkta Yalnız ve Kendine Yabancı Bir Karakter

Zeno'nun içinde yaşadığı modern dünyaya neden kendini bir türlü ait hissedemediğini anlamamıza olanak veren olaylar örgüsü Doktor S. ve tedavi olmak isteyen Zeno Cosini arasında başlayacaktır. **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci), Zeno'nun sigara tiryakiliğinden bir türlü vazgeçememesi üzerine psikanaliz seanslarına gitmeye karar vermesiyle başlar. Doktor S. Zeno'nun bu sorunsalını aşabilmenin yolunu onun geçmişe dair anılarını yazmasını istemekte bulur. Bu yüzden Zeno'dan hayatının önemli kesitlerini yazmasını rica eder. Doktor S'nin bu inancı şu şekilde aktarılır:

[...] böyle anımsayacak olursa geçmişi yeniden can bulur, yaşam öyküsü ruhsal çözümleme yolunda iyi bir adım olur diye düşünmüştüm. Bugün hala düşüncemin doğru olduğunu sanıyorum, çünkü umduğumdan da başarılı sonuçlar verdi, eğer hastam tam can alıcı noktasında tedaviyi bırakıp, anılarını uzun uzadıya, sabırla çözümleyerek gerçekleştirdiğim çalışmanın meyvesini elimden almasaydı daha da parlak olurdu bu sonuçlar.³

Fakat alıntıdan da anlayabileceğimiz üzere işler Doktor S.'nin istediği gibi gitmez. Zeno'nun anılarını yazmaya devam ettiği bir anda psikanaliz tedavisine olan inancı kaybolur ve yazmayı bırakır. Çalışmalarının hepsinin boşa gittiğini düşünen ve buna çok öfkelenen Doktor S. ise psikanaliz tedavisinde hiçbir zaman yapılmayanı yapar ve hastası olan Zeno'nun yazdıklarını yayımlar. Ve bunu kendi deyişiyle “öç almak” amacıyla yapar. “Anılarını, öcümü almak için yayımlıyorum, umarım buna pek öfkelenir.”⁴

Doktor S., Zeno'nun yazdıklarını yayımlamadan önce, okura neden bu şekilde davrandığını açıklayan bir önsöz de yazar. Okur, Doktor S.'nin hem neden bu denli öfkeli olduğunu anlar hem de doktor-hasta ilişkisine sadık kalmayan, öfkesine yenik düşen Doktor S. sayesinde Zeno'nun kendi yaşam öyküsünden bazı kesitleri

³ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, Çev. Gül Işık, Dizerkonca Matbaası, 2. bsk., İstanbul, Ada Yayınları, Mart 1985, s. 8.

⁴ A.e., s. 18.

okuma şansı elde eder. Bu sayede okura ilk defa seslenen Zeno, birinci ağızdan kendi öyküsünü anlatmaya başlar. Doktorunun isteği üzerine geçmişe dair anılarını hatırlamaya çalışmaktadır.

Yazarın ilerleyen çözümlemelerde görebileceğimiz ironik anlatımı kendini bu bölümde hissettirmeye başlar. Psikanaliz yönteminde gerekli olan geriye dönük hatırlamalar hakkındaki ilk düşüncelerini Zeno şöyle yazacaktır:

Uyku ile uyanıklık arasında aklıma geliyor: benim kitaba bakılırsa bu yöntemle insan ilk çocukluğunu, hatta kundaktaki dönemini bile anımsayabilirmiş. Gözümün önüne hemen bir kundak bebeği geliyor, ama neden ben olayım ki? Hiç de bana benzemiyor, sanırım birkaç hafta önce baldızımın doğurduğu bebek bu, elleri mini minnacık da gözleri koskocaman diye handiye bir mucize gibi bize gösterdilerdi. Zavallı çocuk! Nerede kaldı çocukluğumu anımsamak.⁵

Daha ilk denemeden yakınmaya başlayan Zeno, anılarını gözünde yeniden canlandırmaya başladığı ilk anlarda aynı zamanda psikanaliz tedavisini de sorgulamaya başlar. Zeno'ya göre, bu yöntem için önemli olan bebeklik ve ilk çocukluk dönemlerinin hatırlanması güçtür. Svevo'nun da bu yönleme karşı mesafeli durduğunu bu satırlardan anlamak mümkündür.

Zeno'ya göre hayatta iyileşebilmenin bir yolu yoktur. Çünkü anlamıştır ki hasta olan ve tedaviyi kabul etmeyen şey yaşamın ta kendisidir. İşte tam da bu noktada daha romanın ilk sayfalarından itibaren Zeno'nun yenilgiyi çoktan kabul etmiş, hayatın olumlu yönlerinin değil de olumsuz yönlerinin çok daha ağır bastığını kabullenmiş, kararlı ve sağlıklı olarak nitelendirdiği kişilerin hayatını yaşamak için can atan ve yaşamı tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olarak nitelendirmesinden dolayı kendini mutsuzluğa ve acı çekmeye mahkûm etmiş bir anlatı kişisi olduğunu anlarız. Belirttiğimiz bu özellikler Zeno'nun mazoşist kişilik yapısına dikkat çeker. Alt başlığımızda bu kişilik yapısının Zeno'daki yansımaları detaylı şekilde incelenecektir.

⁵ A.e., s. 18.

3.1.1. Haset Duygusunun Esareti Altında

Zeno'nun mazoşist eğilimlerini incelemeden önce haset duygusunu daha yakından mercek altına almamız gerekir; çünkü Zeno'nun haset duyması ve kendine eziyet etmesi arasında sıkı bir bağ vardır. Romanda okur, sık sık Zeno'nun başkalarına karşı beslediği kıskançlık duygularına şahit olur. Olmak isteyip de bir türlü olamadığı sağlıklı ve güçlü karakterdeki kişilere imrenir. Ada'ya karşı beslediği aşkta ise acı çekmeye yönelik davranışları gerçekte onun mazoşist bir karakter olmasından kaynaklanır. Daha önce açıkladığımız gibi Nesne İlişkileri Okulu'nun kurucularından Melanie Klein **Haset ve Şükran** adlı yapıtında haset duygusunu şöyle tanımlar:

Haset, arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duygudur; hasetli itki, o istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirlletmeye yönelir. [. . .] Haset, öznenin sadece bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgilidir ve kökeni de anneye o herkesi dışlayan en eski ilişkide yatıyordur.⁶

Klein'e göre, “çok hasetli insanın tatmin edilmesi imkânsızdır; hiçbir zaman tatmin olamaz, çünkü hasedi kendi içinden kaynaklanmakta ve böylece her zaman yönelecek bir nesne bulmaktadır.”⁷ Klein, “kıskançlık” duygusunu ise şu şekilde açıklar:

Kıskançlık da hasede dayanır, ama öznenin en az iki kişiyle ilişki içinde olmasını gerektirir: Özne, kendi hakkı olan sevginin rakibi tarafından elinden alındığına ya da alınma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu inaniyordur. Kıskançlığın günlük kullanımında, sevilen kişiyle özne arasına üçüncü bir kişi girmiştir.⁸

Yukarıda yaptığımız alıntıyı bire bir karşılayan durumu Zeno eşine karşı duyduğu kıskançlıkta yaşar.

Genç doktorun karşısında çılgınca, zehir gibi bir kıskançlığa kapılmışım! Yakışıklıydı, özgürdü o! Doktorlar arasında bir ilah diyorlardı onun için. Karım

⁶ Melanie Klein, **Haset ve Şükran**, Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten, 3. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Ağustos 2011, s. 23.

⁷ A.e., s. 24.

⁸ A.e., s. 23.

neden tutulmasını ona? Giderken karımı izliyordu, o zarif ayakkabıları içindeki ayaklarına bakmıştı. Evlendim evleneli kıskançlık duygusunu ilk kez tadıyordum. Ne üzücü şeymiş! Bu aşağılık tutsaklık durumuma iyi uymuştu doğrusu! Kendimle savaştım.⁹

Klein'e göre haset; sevgi ve şükran duygularını başlangıç evresinde çok büyük zarara uğratan bir etkidir. Çünkü bu zarar ilk ilişkiyi yani kişinin annesiyle olan ilişkisini etkiler. Klein'in bu görüşleri ışığında, Zeno'nun annesiyle kurduğu erken dönem ilişkinin sağlıklı olmamasından dolayı haset duygularının önüne geçemediğini de söyleyebiliriz. Bu ilişki de çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

Klein'in tanımlamasına göre, romanda kıskanç karakter Zeno'dur. Romanda en çok kıskandığı ve onun yerinde olmak istediği karakter olan Guido'yla olan ilişkisini daha iyi anlayabilmemiz için Zeno'nun evliliğinin öyküsünü de yakından incelememiz gerekir. Hayatında meydana gelen diğer birçok olay gibi evliliği de bir dizi tuhaf olayların neticesinde gerçekleşir. Zeno'nun aklına ilk olarak evlilik düşüncesi hayatının ne kadar sıkıcı ve tek düze olduğunun farkına varmasından sonra yerleşir.

Yaşantım ise hiç mi hiç değişmeyen bir tek nota çıkarıyordu, oldukça yüksek, hatta kimilerini imrendiren, ama korkunç sıkıcı bir nota. [...] Bu yüzden evlenmek düşüncesi belki de o biricik notayı yaymaktan ve işitmekten bezdiğimden ötürü gelmişti aklıma.¹⁰

Zeno'nun evlilik serüveni gelecekteki kayınbiraderini tanınmasıyla başlar. Zeno'nun çevresindeki kişilere hayran olma ve onlara özenme alışkanlığı Giovanni Malfenti için de geçerli olur.

Ben birini beğendim mi derhal ona benzemeye çalışırım. Malfenti'yi de taklit ettim. Çok kurnaz olmak istedim ve kendimi çok kurnaz duydum.¹¹

⁹ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 35.

¹⁰ **A.e.**, s. 70.

¹¹ **A.e.**, s. 72.

Hayatta kendini yararsız hissettiği ve kimsenin onu örnek almasının mümkün olmayacağını düşündüğü de şu cümlesinden anlaşılacaktır: “Ama bir seferinde o bana hayran kaldı, hem de bu halimle, en kötü niteliklerimle bana.”¹²

Giovanni, Zeno’nun tasvir ettiği üzere, elli yaşlarında, demir gibi sağlam, iri kıyım, uzun boylu, heybetli birisidir. Aynı zamanda ticaret sektöründe çalışan kurnaz bir çalışandır. Zeno babasını kuvvet simgesi olarak gördüğü gibi Giovanni’yi de aynı şekilde görmektedir. Bu yüzden de onun karşısında zayıflığının daha da çok pekiştiğini düşünür.

Zayıflığımı, kültürümü, pısrıklığımı gözler önüne seren hep oydu. Gerçek bu işte: pısrığın tekiyim ben! Burada Giovanni’yi incelemeseydim, bunu hiç anlayamayacaktım. Eğer o benim yanımdan ayrılmıyorsa, kim bilir kendimi daha ne kadar iyi tanıyacaktım!¹³

Zeno’nun yine zayıf yönlerini sorguladığı cümlelerinden birinde Svevo’nun psikanaliz tedavisine ilintili olarak bilinçaltı ile ilgili bazı düşüncelerini yazdığı görülür.

Kendi gücünün ve benim zayıflığının farkına varmış olmalıydı, başkalarının önünde araştıran, saygısız gözlerle bakıyordu bana. Sanırım hepimizin bilincinde de, bedenlerimizde olduğu gibi, düşünmekten pek hoşlanmadığımız nazik, örtülü yerler vardır. Ne olduklarını bilmeyiz bile, ama var olduklarını biliriz. Ben de o içimi okumak isteyen çocuk bakışlarından gözlerimi kaçırıyordum.¹⁴

Zeno, Giovanni ile samimi olduktan sonra, bir gün Malfenti’lerin evlerine davet edilir. İleride uzun yıllar devam edecek olan ziyaretlerin ilkinde Zeno, Giovanni’nin dört kızı olduğunu öğrenir. Ada, Augusta, Alberta ve henüz sekiz yaşında olan Anna. Zeno o dönemlerde artık evlilik vaktinin geldiğini düşündüğü için üç yetişkin kızı dikkatle inceler. İlk olarak gelecekteki eşi olan Augusta’dan bahsedecektir.

¹² A.e., s. 74.

¹³ A.e., s. 77.

¹⁴ A.e., s. 94.

İlk dikkati çeken şaşı oluşuydu, hem öylesine şaşıydı ki, kendisini bir süre görmediniz mi, aklınızda kala kala bu özelliği kalıyordu. Üstelik saçları da pek gür değildi, sarışındı ama, ışıltısız, bulanık bir sarıydı renkleri; bedenine gelince, biçimsiz denemezdi ama, o yaş için biraz kaba sabaydı.¹⁵

Yukarıda yaptığımız alıntıdan da görüleceği üzere Zeno ilk başta son derece çirkin bulduğu ve evlenmeyi o sıralarda aklından bile geçirmediği Augusta ile evlenir. Bu durumu ise daha sonra şu cümleleriyle anlatır: “Onca çaba sonunda hedefi tam ortasından vuran, ancak kendi seçtiği hedefi değil, onun yanına yerleştirilmiş bir başka hedefi tutturan bir nişancının durumuna düşmüştüm.”¹⁶

Oysa ki o gece Augusta’nın kardeşi Ada’ya aşık olmuş ve uzun süre ona açılabilmek için fırsat kollamıştır. Fakat her zamanki hayatı erteleme huyu ve kendine olan güven eksikliği yüzünden Ada’ya duygularını açma konusunda da geç kalmış, hissettiklerini ona söylediği zaman iş işten geçmiştir. “Eğer kollarımı sıvamıyordusam, kendime güvenemediğimdendi.”¹⁷ Zeno, Ada’yı her zaman gereksinim duyduğu bedensel sağlığa iletecek kadın olarak görür. Onun için olduğundan farklı davranmayı bile kabullenir. “Ada’nın hoşuna gitmek istiyorsam, olduğumdan farklı olmam gerektiği belli belirsiz içime doğdu, bu kesin; beni istediği havaya girmemin kolay olacağını düşündüm.”¹⁸

Yazdıklarından Ada’ya son derece önemli manalar yüklediği anlaşılır. Her zaman ulaşmak istediği bedensel sağlığa Ada’nın yardımıyla ulaşabileceğini düşünür. “[...] beni o gereksindiğim kutsal tek-eşli evlilik yolundan ruhsal ve bedensel sağlığa iletecek kadındı Ada.”¹⁹ Ada’yı ikinci annesi olarak bile görür. Bugüne kadar elde edemediği tüm güzel şeyleri kendisine sağlayacak kişidir Ada.

Bu noktada tekrar Klein’in hasetle ilgili düşüncelerine yer vermemiz Zeno ve Ada ilişkisinin ilerleyen zamanlarda nasıl olacağına dair bize ipuçları verir.

¹⁵ A.e., s. 79.

¹⁶ A.e., s.92.

¹⁷ A.e., s. 90.

¹⁸ A.e., s. 87.

¹⁹ A.e., s.82.

Gözlemlerim bana şunu da göstermiştir: Önemli karakter değişimleri yakından bakıldığında bunların karakter bozulmaları olduğu ortaya çıkar. İlk nesnelerini sağlamca yerleştiremeyen ve ona karşı şükran duygularını sürdüremeyen kişilerde daha sık görülür. İçsel ya da dışsal nedenler sonucunda zulmedilme kaygılan arttığında, ilksel iyi nesnelerini tümüyle yitirir bu insanlar; daha doğrusu, onun yerine koymuş oldukları şeyleri insanları veya değerleri yitirirler.²⁰

Yaptığımız alıntıdan ilk iyi nesnesini yani annesinin memesiyle olan bağı sağlam kuramayan Zeno, ilerleyen yaşantısında ilk nesnesine duyulan özlem neticesinde Ada'yı annesinin yerine koyar. Fakat ilerleyen zamanlarda Ada'nın Guido'yla evlenecek olması Zeno'da çok farklı duyguları tetikler. Bu evlilik sonrası hissettiği nefret duygusu neticesinde değersizleştirme savunma mekanizmasını çalıştır. Bu sayede ego, bilinç düzeyinde kişinin derin yaralar alarak üzülmelerini engeller.

Yine Malfenti'lerde geçirdiği gecelerden birinde tüm cesaretini toplayarak Ada'ya evlenme teklif eder fakat aldığı yanıt olumlu değildir. Bu yıkımdan sonra aniden karar değiştirerek Giovanni'nin diğer kızı Alberta'ya kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Alberta'nın cevabı da kız kardeşi Ada ile aynı olacaktır. Artık hiçbir çaresi kalmayan Zeno tam evden çıkmak üzereyken gördüğü ve aslında ilk görüşten itibaren hiç beğenmediği Augusta'ya kendisiyle bir ömür geçirmek isteyip istemediğini sorar. Gelişen bu tuhaf olaylar neticesinde Augusta en başından beri aşık olduğu Zeno'nun teklifini kabul eder. Bu evlilik Zeno'nun ilk başta istemediği bir evlilik olarak gözükse de, ileride bu kararından memnun olacaktır. Fakat Zeno'nun yazdıklarından kendi düğününe geç kaldığını öğrenecek ve bu olaya o zamanlar aslında onun bilinçaltında bu düğünü ne kadar istediğini sorgulamamıza yol açacaktır. Bunu kahramanın yaşadığı ani karar değişikliklerine yorabiliriz.

Zeno'nun ilk anda istemediği kadın olan Augusta'yla evliliği neticesinde kendi düğününe geç kalmasını Freud'un savunma mekanizmalarından olan bastırma kavramıyla yorumlamak mümkündür. “[...] insanların çoğu zaman yaptığı “onu

²⁰ Melanie Klein, **a.g.e.**, s. 33.

düşünmemek”, dikkatini başka bir yere çevirmek”²¹ şeklinde açıklanan bastırma mekanizması Zeno’nun düğünü öncesinde aslında Freud’un da belirttiği gibi bilinç düzeyindedir. Sadece ego, bilincin o an o fikirden uzaklaşmak istediğini bildiği için devreye girer.

Aslında Augusta’yı sevdiğini düşünür ama o büyük gün geldiği zaman yine kendini ve düşündüklerini sorgulamaktan alıkoyamaz.

Sonunda düğün günü geldi çatı, işte tam o gün, son bir duraksama daha geçirdim. Sabahın saat sekizinde gelin evinde olacaktım, oysa saat yedi kırkbeşte hala yatağımdaydım, öfkeyle sigaranın birini söndürüp birini yakıyor, pencereye bakıyordum: o kış, ilk kez yüzünü gösteren güneş camlarda parıldayarak alay ediyordu benimle. Augusta’yı yüzüstü bırakmanın yolunu arıyordum! Artık Ada’nın yanında kalmak umurumda değildi ya, evliliğim iyiden iyiye anlamını yitirmişti. O randevuya gitmesem kıyamet kopmazdı ya! Hem sonra, Augusta son derece sevimli bir nişanlı olmuştu, ama düğünün ertesinde nasıl davranacağını nasıl bilirdim? Ya öyle burnumdan sürüklendim diye tutar da hemen hayvan yerine koyarsa beni?²²

Okur romanın bu bölümünde bir diğer anlatı kişisi olan Guido’yu tanır. Guido, Ada’nın gelecekteki eşidir. Bu nedenle, Zeno tarafından pek sevilmeyecektir. İlk tanıştıkları akşam Zeno sağ kolunda dayanılmaz bir ağrı hissedecek ve yaşamının geri kalan kısmında da bu ağrıyı zaman zaman çekecektir.

Daha önce belirttiğimiz gibi *hastalık* izleği Svevo’nun anlatılarında çok sık görülür. **La coscienza di Zeno**’da (Zeno’nun Bilinci) da hastalık ve *sağlık* izlekleri bir diğerini daha çok vurgulamak için bir arada verilir. Hastalık izleğinin temsilcisi Zeno karşısında sağlıklı anlatı kişileri yer alır. Guido, Augusto ve Ada bu isimler arasındadır. Fakat Zeno’nun ilerleyen zamanlarda kullandığı bir diğer savunma mekanizması değersizleştirme mekanizması özellikle Ada ve Guido’yu sağlıklı ve üstün bireyler olarak görmekten vazgeçmesine neden olur.

İyileşmek istiyordum ben! Neden ömrüm boyunca bedenimde yenilginin damgasını taşısaydım? Guido’nun zaferinin ayaklı anıtı mı olacaktım yani? O sancıyı bedenimden silmem gerekiyordu. [...] o sancıyı kimi zaman metabolizmaya, kimi

²¹ Ian Craib, **Psikanaliz Nedir?**, Çev. Ali Kılıçoğlu, 3. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 63.

²² Italo Svevo, **Zeno’nun Bilinci**, s. 159-160.

zaman dolaşım bozukluğuna, sonra vereme, hatta içlerinden biri şu yüz kızartıcı türden enfeksiyonlara verdiklerinde içtenlikle inandım.²³

Zaman içinde Guido ve Zeno ortak bir iş kurmaya karar verirler. İkili, ofis işlerinde yardımcı olan Luciano dışında bir de sekretere gereksinim duyar. Guido, Carmen adında işe aldıkları sekreterle sevgili olur. Zeno da Carmen'i ilk gördüğü zaman onun son derece çekici bir kadın olduğunu düşünür ve bir ara onun Guido ile birlikte olmasını kıskanır. Bu konuda Guido'yu kendisine bir kez daha rakip görür ve oyunun sonunda kaybeden yine Zeno olur.

Benimkisi bir tür kıskançlıktı, Carmen, Guido'nun Carla'sıymış gibi geliyordu, daha uysal ve yüzü yerde bir Carla. Birinci kadında olduğu gibi ikinci kadında da benden şanslı çıkmıştı.²⁴

Yukarıda yaptığımız alıntı sayesinde öğrendiğimiz Carla ve Zeno ilişkisi, sonraki bölümlerimizde Jung'un ortaya koyduğu anne kompleksi sonucu ortaya çıkan Don Juanizm sendromuyla ilişkilendirilecektir.

Yeni başladıkları ticaret hayatında da işler pek yolunda gitmez. Kötü gidişatın baş mimarı ise Guido olur. Her ne kadar Zeno'nun uyarılarına ve alım satımdaki bazı tavsiyelere rağmen ona kulak asmaz ve bir yandan Carmen'le olan ilişkisini sürdürmeye devam eder böylelikle hem Ada'yı üzer hem de iş yaşantısında iflasa doğru yol alır. Büyük bir borcun altına girdiği bir dönemde çareyi Ada'dan bir miktar para istemekte görür fakat bu teklifi reddedilince çareyi intihar etmekte bulur. İntihar girişimi ölümle sonuçlanmaz ve kendini öldürme girişiminde Zeno'nun dikkatini çeken bir şeyler olur. Zeno'ya göre Guido'nun amacı gerçekten kendi canına kıymak değildir. Sadece dikkatlerini üzerine çekip, ne derece kötü bir durumda olduğunun anlaşılmasıyla, kendisini acındırmak istemiştir.

Bu arada bu işe girişmeden önce gereken tüm ihtiyat önlemlerini de aldığını öğrendim, çünkü morfini yutmadan önce kapağı açık şişeyi elinde görmelerini

²³ A.e., s. 147.

²⁴ A.e., s. 291.

sağlamıştı. Bu yüzden dalgınlaşır dalgınlaşmaz, Ada doktor çağırması, tehlike hemen savuşturulmuştu.²⁵

Bu konuda da Guido ile kendini kıyaslayan Zeno şunları yazar: “Kendimi öldürmek aklımın kıyısından bile geçmiyor, ama bir gün, öyle bir şey yapmaya karar verecek olsam, hiç kuşku yok, hemen başarırdım!”²⁶ Zeno’nun bu cümlesiyle aslında Schopenhauer’in ideolojisine yaklaştığını anlarız. İkinci bölümde belirttiğimiz gibi Schopenhauer yaşamın her ne kadar acılarla dolu olduğunu düşünse bile ona göre intihar bir çözüm yolu olmamalıdır.

Yukarıda romandan yaptığımız alıntılarda görüldüğü gibi Zeno’nun Guido’ya karşı beslediği bitmek tükenmek bilmeyen bir haset duygusu vardır. Bu haset duygusu zaman zaman nefrete de dönüşmektedir. Guido’ya karşı beslenen bu duyguları daha iyi analiz edebilmek için René Girard’ın üçgen arzu kuramını yakından incelememiz faydalı olacaktır.

Birinci bölümde de belirttiğimiz gibi Girard edebî metinleri üçgen arzu modeline göre çözümler. Bu modele göre arzulanan nesne, arzulayan özne ve arzunun dolayımlayıcısı vardır. Girard’ın modeline göre Ada arzulanan nesne konumundadır. Bu nesneyi arzulayan özne ise Zeno’dur. Arzunun dolayımlayıcısı ise Guido’dan başkası değildir. Ada’ya karşı yoğun duygular besleyen Zeno bir süre sonra Ada’yı merkezden alıp yerine daha kuvvetli bir duyguyla nefret ettiği Guido’yu koyacaktır. O’nun arzu nesnesini besleyen de Guido’dan başkası değildir çünkü.

Görüldüğü gibi inceleme konumuzu oluşturan anlatı metni Girard’ın modeline uymaktadır. Anlatının başından itibaren Zeno’nun Ada’ya karşı yoğun duygular beslediği ve onunla evlenmek istediği okura sunulur. Çünkü Ada sağlığın simgesi ve annesinin ona veremediği sevgiyi verecek olan kadındır. Bu noktadan itibaren okur, arzulayan özne (Zeno) ve arzulayan nesne (Ada) arasındaki ilişkinin ne

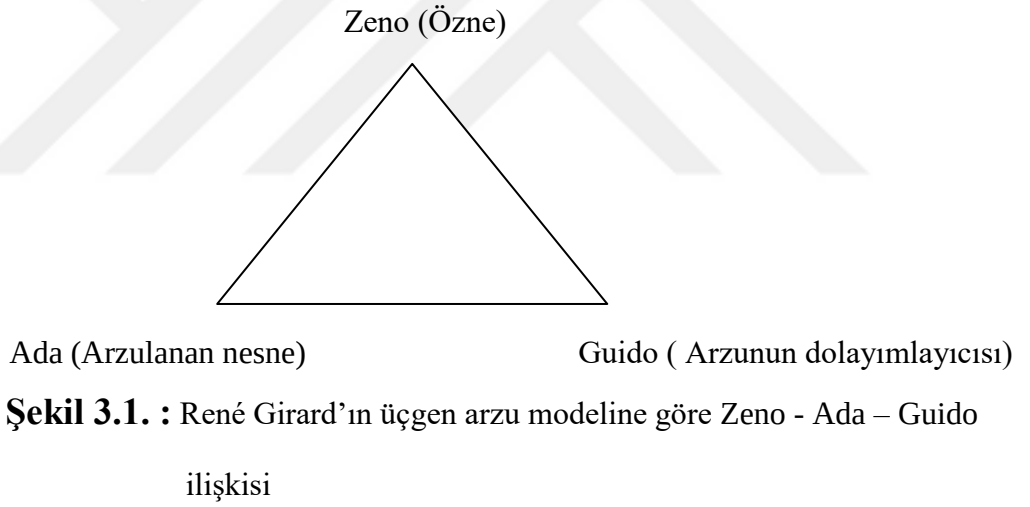
²⁵ A.e., s. 335.

²⁶ A.e., s. 337.

olacağını merakla bekler. Fakat bu meraklı bekleyiş esnasında arzusun dolayımlayıcısı Guido çıkar karşımıza. İleride Ada’yla evlenecek kişi olan Guido, Zeno’nun yukarıda da bahsettiğimiz haset duygularını tetikleyen, sonrasında bu duyguların nefrete dönüşmesini sebep olan, bu nefret duyguları neticesinde bastırma, bahane bulma gibi savunma mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olan kişidir. Zeno’nun Ada’ya karşı hissettiği duygular Guido’nun varlığıyla daha yoğunlaşır.

Girard, dolayımıcı ve dolayımın çeşitli biçimleri ile ilgili tespitler yaparken bir nesneye karşı başka birisi tarafından duyulan arzusun, öznde de o nesneye karşı bir arzuyu tohumladığını, yani dolayımladığını belirtir. Bu tür bir dolayım, kahramanın kibrinden doğan bir kıskançlık duygusuyla, rakibinin arzusu olan nesneyi yücelterek kendi arzusuna dönüştürmesidir.²⁷

Girard’ın üçgen arzu modelini şu şekilde gösterebiliriz:

Zeno - Ada - Guido ilişkisinde bir süre sonra arzulanan nesne konumunda olan Ada önemini yavaş yavaş yitirir. Çünkü nefret ve haset gibi daha güçlü duygular varlığını iyice göstermeye başlar. Zeno - Guido arasındaki rekabet daha önemli bir hale gelir.

Nesne yalnızca dolayımlayıcıya ulaşmanın bir yoludur. Arzunun hedeflediği, bu dolayımıcının varlığıdır. Proust bu korkunç öteki olma arzusunu susamaya benzetir: “Susamak, bir hayata susamak – tıpkı kurumuş bir toprak parçası gibi; ruhumun

²⁷ Fettah Kuzu, “Réne Girard’ın “Üçgen Arzu Modeli” Perspektifinde Fuzûlî’nin “Leylâ ve Mecnûn” Adlı Eserinin İncelenmesi” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 22, Aralık 2009, s. 263.

şimdiye dek tek bir damla tatmadığı için daha da oburca içeceği, büyük uzun yudumlarla içip özümleyeceği bir hayata susaması.”²⁸

Zeno, Ada’ya kavuşma isteğinden ziyade nefret ve haset duyguları beslediği Guido’nun karşısında daha güçlü bir konuma gelmek ister. Anlatının başlangıcında “üstün insan” gibi kurgulanan Guido karşısında Zeno da o çok istediği sağlıklı ve üstün insana dönüşmek ister. Okur, aynı zamanda Ada’nın da değişimlerine tanık olur. Anlatının başında güzelliğin ve sağlığın sembolü olan Ada, hasta olduktan sonra bu özelliklerini de yitirir.

Svevo’nun romanlarındaki anlatı kişilerinin âşık oldukları zaman acı ve ıstırap çekmeye meyilli oldukları görülür. Zeno da Ada’ya karşı hissettiği duygular yüzünden mutlu olmayacaktır. Fakat Girard, arzulayan öznenin bu acı ve ıstırapa rağmen bir süre sonra arzulanan nesneye kavuşmak istemediğini söyler. Çünkü artık arzulayan özne acı çekmekten zevk almak gibi tehlikeli bir yola girer. Bir sonraki alt başlıkta daha detaylı çözümleyeceğimiz mazoşist duygular Zeno’yu sarmaya başlar.

Girard, mazoşizm ve mazoşist duygular üzerine şöyle der:

“Sıradan” arzuda bile öznenin yaptığı her şey sonuçta kendi aleyhine dönmekteydi ama yine de o mutsuzluklarıyla arzusu arasında bir ilişki olduğunu anlamıyordu. Mazoşist, mutsuzlukla metafizik arzu arasındaki zorunlu ilişkiyi algılamaktadır; ama yine de bu arzudan vazgeçmiyordur.²⁹

İçsel dolayımında, dolayımcısının farkında olmayan ya da farkında olsa bile bunu bastırma mekanizmasıyla bilinçaltına gönderen kişi dolayımlayıcısına ne kadar çok yaklaşırsa o kadar fazla acı çeker.

Dolayımlayıcının her yaklaşması mazoşizme doğru bir gelişmedir. Dışsal dolayımından içsele geçişin kendisinde mazoşist bir anlam vardır. Zayıf dolayımlayıcılarından memnun olmayanlar, masaldaki kurbağalar gibi, kendilerini acımasızca parçalayan etkin bir dolayımlayıcıyı seçerler.³⁰

²⁸ René Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat**, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2007, s. 60.

²⁹ A.e., s. 150.

³⁰ A.e., s. 150-151

Zeno'nun Ada'ya karşı hissettiği duyguları dışsal dolayım; Guido'nun bu ilişkiye dâhil olmasıyla ortaya çıkan duruma ise içsel dolayım diyebiliriz. Ada'ya karşı duyulan aşk pasif konumdaki dolayımlayıcıyken, Guido'nun varlığıyla beraber yerini Zeno'nun mazoşist duygular beslemesine neden olacak aktif bir dolayımlayıcıya bırakır. Zeno, metafizik arzusunun ona acı verdiğini ve mutsuz olmasına neden olduğunun farkındadır. Ama Svevo bu noktada anlatı kurgusunu Freud'un mazoşist duygularla ilintili öğretilerine göre şekillendirir. Özetlemek gerekirse, ilk evrede tamamen pasif konumundaki dolayımlayıcıya âşık olan Zeno, içsel dolayımlayıcısı Guido'nun ortaya çıkmasıyla Girard'ın ifadesiyle romansal bir hakikakete dönüşür.

Guido'nun ölümünün ardından Zeno hemen işlerin başına dönerek zararlarını en aza indirmek için elinden geleni yapar. Başarılı da olur. Fakat Guido'nun cenazesinin olduğu gün yine büroda çalışırken saatini nasıl geçtiğini fark etmez ve cenazeye geç kalır. Guido'nun yakın arkadaşı Nillini ile apar topar bürodan ayrılır ve uzaklardan gördükleri cenaze alayını takip etmeye başlar. Fakat mezarlığa yaklaştıklarında orasının bir Rum mezarlığı olduğunu anlar. Yanlış cenazeye gelmiştir. Acele bir şekilde diğer mezarlığa yol alırlar. Fakat Zeno son anda cenaze törenine katılmaktan vazgeçer. Bunun için de kendisine bahaneler yaratmaktadır.

Artık cenazeyi şaşırp da Guido'yu son yolculuğuna uğurlamadığıma hiç üzülüyordum. Öyle dinsel törenlerle falan yitirecek zamanım yoktu. Omuzlarımda başka bir görev vardı: dostumun onurunu kurtarmak, dul eşiyle yavruları adına servetini savunmak düşüyordu bana.³¹

Yukarıda yaptığımız alıntıdan Zeno'nun Freud'un ortaya koyduğu savunma mekanizmalarına tekrar başvurduğu görülür. İlk olarak Augusta'yla olan düğününe baskılama mekanizmasını kullanarak geç kalan Zeno, bu kez arzusunun dolayımlayıcısı konumunda olan Guido'nun cenazesinin yerini karıştırarak farklı bir mezarlığa gider. Bu duruma üzülmek ya da hatasını kabullenmek yerine kendine başka sorumlulukları olduğunu ve bu yüzden cenazenin yerini şaşırdığını söyler. Burada egonun Zeno için

³¹ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 385.

seçtiği bahane bulma mekanizmasıyla karşılaşırız. Hata yaptığını kabullenmek istemeyen bilinç, çevresi tarafından bu hatası yüzünden yargılanmak ya da eleştirilmek istemediği için egonun yardımıyla bu hatasını gizlemeye çalışır. Böylelikle yaptığı hata sonucunda hem kendini hem de çevresini kandırmaya çalışır.

Mezarlıktan uzaklaşırken kendini son derece rahatlamış ve mutlu hisseder. Ve her adımında yine Guido'yu düşünerek ona karşı büyük bir galibiyet kazandığını düşünür. Hayat savaşında galip gelen Zeno olur. Her zaman sağlık ve kuvvet simgesi olarak gördüğü Guido tam bir zayıflık örneği göstererek intihar etmeyi seçer.

Tepeden tırnağa sağlıklıydım, güçlüydüm. Sağlık, ancak bir karşılaştırma sonunda ortaya çıkar. Kendimi zavallı Guido ile karşılaştırıyor ve tırmanıyordum, yukarılara tırmanıyordum, onun ölüp gittiği mücadelede kazandığımı zaferdi beni yücelten. Yalnız, sağlık ve güç vardı çevremde, taptaze otlarla kaplı kırlarda.[...] O anda, ruhum kendi sağlığıma ve tüm doğanın sağlığına bir türkü söylüyordu. Sonsuz sağlığa. [...] Yürümüyordum, havada süzülüyordum sanki [...] Bir zafer kazanmış gibi adım atıyor, soluk alıyordum.³²

Bu alıntıdan Zeno'nun Darwin'in düşüncelerine yaklaştığını anlarız. Zeno da tıpkı Darwin gibi çevreye uyum sağlamayan, güçsüz ve hayatta kalmak için yeterli donanımı olmayan kişilerin yaşam mücadelesinden mağlup ayrılacağını düşünür. Bu düşünce sonrasında da kendini Guido karşısında galip görür. Çünkü Zeno her şeye rağmen hayatta kalmayı başarır, Guido ise yaşamdan elenip gider. Doğal elemenin acımasızlığı³³ okura anlatıdaki üstün insan temsiliyle verilerek Svevo'nun bu kimliği yadsıdığı da tekrar edilir.

Cenazeye katılmayışı Ada tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır ve Guido'yu aslında hiç sevmemekle suçlanır. Zeno ilk başta buna karşı çıksa da kendini bu suçlamada doğruluk payı olup olmadığını düşünmekten alıkoyamaz.

Guido'dan her zaman nefret etmiş olduğumu, yanından hiç ayrılmaksızın, ona bir darbe indirme fırsatını kollamış bulunduğumu anlar gibi oldum.³⁴

³² A.e., s. 385.

³³ Sandro Maxia, **Svevo e la prosa del Novecento**, Roma, La terza, 1981, p. 9.

³⁴ A.e., s. 390.

Doğrusu Guido'yu sevdim diyemem, ama bunun tek nedeni garip bir adam olmasıydı. Yine de bir kardeş gibi yanımdan ayrılmadım ve elimden geldiğince yardımcı oldum. Ada sitemlerinde haksızdı.³⁵

Sonuç olarak Zeno'nun Guido'nun cenazesine katılmayışını onun bilinçaltının dışavurumu olarak kabul edebiliriz. Anlatıda daha önceden de bilinçsiz olarak yaptığı ve daha sonradan bunların farkına vardığı ya da varamadığı birçok davranışı söz konusudur. Ama cenazeye katılmama durumu bizim için daha belirgin ve açıklayıcıdır. Guido'yla olan geçmişi onu bu davranışı gerçekleştirmeye iter. Her ne kadar onu kardeşi gibi sevdiğini söylese de, ondan nefret ettiğini hatta onu öldürme isteğine sahip olduğu anlar da yok değildir. Bu ikilemler ve çelişkiler Zeno'nun aslında hangi duyguya daha fazla sahip olduğunu anlayamamasına yol açar.

Yaptığımız alıntılar ve çözümlemeler neticesinde Zeno'nun haset duygusunun patolojik boyutlara ulaştığını görürüz. Durumun ciddiyetini Guido'nun intiharından sonra daha net anlarız. Zeno'nun cenazeden sonra zafer kazanmış gibi davranması çok uç noktalarda haset duygusuna sahip olduğunu gösterir. Ve haset duygusu da bizi bir kez daha mazoşizme doğru götürür. Luise Eichenbaum ve Susie Orbach haset duygusu ve mazoşizm arasındaki bağlantıyı şöyle kurar:

[...] haset duymak, her durumda huzursuzluğu ve utancı da beraberinde getirir. “Haset; incitir, güvensizlik aşılır, tüyler ürpertici intikam fantezilerini harekete geçirir.” Bu nedenle, haset duymanın verdiği suçluluk duygusu, kendinden nefret etmeyle sonuçlanır. Suçluluk duygusunun kişinin kendisine nefret olarak dönmesi, mazoşist kişilik yapısına uygundur. Otto Kernberg, mazoşist aşkta içselleştirilmiş bir nefret olduğunu söyler. Kernberg'e göre, mazoşizme içkin olan öz yıkımcılık, bilinçli ya da bilinçsiz olabilecek bir “acı çekmekten zevk alma” olgusunu da beraberinde getirir. Sigmund Freud da mazoşizmi “öznenin kendisine dönmüş sadizm” olarak tanımlar. Bu, mazoşist benliğe içkin olan sadizmi anlamlandırmamıza olanak sağlar.³⁶

Bu bölümde ilk olarak haset duygusunu ve Zeno üzerindeki yansımalarını inceledikten sonra René Girard'ın üçgen arzu modelini Ada - Zeno - Guido arasındaki ilişki üzerine yapılandırarak inceledik. Ve bu çözümlemelerimiz bizi

³⁵ A.e., s. 392.

³⁶ Günil Ayaydın Cebe, “Aşk Acısından Varoluşa: Nâbizâde Nazım'ın Zehra Romanı Üzerine Psikanalitik Bir Çözümleme”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 68.

mazoşizme doğru yönlendirdi. Bu nedenle, bir sonraki alt başlığımızda mazoşist duyguları ve Zeno’da nasıl karşılık bulunduğunu inceleyeceğiz.

3.1.2. Yaşamın Kıyısında Bir Kimlik

Peki ya Zeno karakterinin acı çekmeye bağımlı olduğu ve bu bağımlılıktan zevk aldığını nasıl anlarız? Bu sorumuzu yanıtlamak için ilk olarak Zeno’nun tüm hayatı boyunca başına bela olan, onu mutlu, kararlı, sağlıklı ve de dengeli bir insan olmaktan alıkoyan sigara bağımlılığına bakmamız gerekir. Kendisine acı veren bu eylemi hayatı boyunca bırakamaz ve bunun neticesinde çok istediği “demir gibi sağlam kararlar alan” insana dönüşemez. Aksine her aldığı kararı ya erteler ya da ondan vazgeçer. Sigara tiryakiliği bölümü üç ana hat üzerine kuruludur. Arzu işlevi, kötü karakter varlığı ve “bir daha asla” ile başlayan cümleler.³⁷

Zeno’nun sigara tiryakiliğinin anlatıldığı bölüm “Derdimi açtığım doktor çalışmaya sigara tiryakiliğimin bir tarihsel çözümlemesini yaparak başlamamı öğütledi.”³⁸ cümlesiyle başlar. Yazar ilk cümleden okura bu bölümde Zeno’nun başının her zaman dertte olduğu sigara tiryakiliğinin ne zaman ve nasıl başladığını anlatacağını haber vermektedir.

Doktorunun isteği üzerine sigara tiryakiliği konusunda hafızasını tazelemeye çalışan Zeno ilk içtiği sigaraları ve çocukluk dönemini hatırlamaya başlar. Babasının gizlice aldığı sigaraları bir an önce bitirmek için nasıl peşi sıra içtiğini anlatır. Hafızasındaki anıları kısa bir süre yokladıktan sonra Zeno’nun ağzından şunları okuruz.

Bütün bunlar bilincimde el altında hazır bekliyordu. Kafamda ancak şimdi canlanışları, önemli olabileceklerini daha önce bilemediğimdir. İşte kötü alışkanlığımın kökenini saptadım, belki iyileşmişimdir bile, kim bilir? Denemek için son bir sigara daha yakayım, belki de hemen iğrenir, fırlatıp atarım.³⁹

³⁷ Walter Binni, **La rassegna delle letteratura italiana**, Serie VIII, N.1-2, Firenze, Sansoni, 1993, p. 202.

³⁸ Italo Svevo, **a.g.e.**, s. 19.

³⁹ **A.e.**, s. 20.

Yukarıda yaptığımız alıntıda Svevo'nun ironik dili kendini hissettirmeye başlar. Daha önce yazdıklarımızda da belirttiğimiz gibi yazarın psikanalizin tedavi olarak kullanılmasına olan inancı sağlam değildir. Bu yüzden kimi zaman anlatılarında tedaviye dönük konular da biraz alaycı bir anlatımla psikanalizin bu yönünü irdeler.

Sigaranın sebep olduğu ilk rahatsızlığını yirmili yaşlarında geçirir. Korkunç bir boğaz ağrısı çektiğini ve yüksek ateşi olduğunu anımsayan Zeno, doktorun “kesinlikle sigara içmemesini” öğütlediğini de hatırlar. Doktor evden ayrıldıktan sonra babasının da “-Sigara yok, karışmam ha!” cümlesi Zeno’yu hayatı boyunca peşini bırakmayacak “son sigara” içme kararlarını almaya sevk etmiştir. “Madem bana dokunuyormuş, bir daha hiç sigara içmeyeceğim diye düşündüm, ama son bir sigara içmek istiyorum.”⁴⁰

İşte bu cümleden sonra Zeno’nun hangi tarihlerde “son sigara” içme kararını aldığını öğrenmeye başlarız. “Son sigaranın tadı insanın kendi kendisinin yendiği duygusundan, yakın bir gelecekte güçlü ve sağlıklı olacağı umudundan kaynaklanır.”⁴¹ der Zeno. “Benim gerçek illetim sigara içmem değildi, bırakmaya niyetlenmemdi.”⁴² Bu durum Zeno’yu yeni bir döngünün içerisine sokar. Bir yandan sigarayı bırakmakla uğraşırken, diğer yandan da aldığı kararları uygulayamama beceriksizliğinden uzaklaşmaya çabalamaktadır.

O hastalık ikinci illettme tutulamama neden oldu: birinci illettimden kurtulma çabası yani. Giderek günlerim sigaralarla ve sigarayı bırakma kararları ile doldu; hemen söyleyeyim de içimde kalmasın bari, zaman zaman bugün bile öyle.⁴³

Zeno kimi zaman kaldığı odanın duvarlarına, kimi zaman not defterinin bir ucuna son sigarasına dair notlar düşer. Çoğu zaman son sigarasını içmek için seçtiği günlerin onun için özel günler olmasına dikkat eder. Örneğin; “Bugün, 2 Şubat 1886,

⁴⁰ A.e., s. 22-23.

⁴¹ A.e., s. 24.

⁴² A.e., s. 29.

⁴³ A.e., s. 23.

Hukuk öğreniminden Kimya öğrenimine geçiyorum. Son sigara!”⁴⁴ “1899 yılının dokuzuncu ayının dokuzuncu günü.”, “1901’in birinci ayının birinci günü”, “Üçüncü gün, altıncı ay, yıl 1912, saat 24”.⁴⁵ Bunu bir bakıma içtiği son sigarayı anlamlandırma çabası olarak görebiliriz.

Zeno eskileri hatırlamaya ve zihninde yaşadıklarını değerlendirmeye çalışırken bir diğer sorunsalını da okura göstermiş olur. Yazarın diğer eserlerinde işlediği *hastalık* ve *sağlık* izlekleri burada da kendini gösterecektir. Zeno için sağlıklı olmak devam hayatta başarılı olmanın ilk anahtarı demektir. Bunun için hayatı boyunca sigarayı bırakmaya çalışmış ve her zaman olmak istediği sağlıklı kişi kimliğine bürünmek istemiştir.

Çabasının hiçbir zaman netice veremeyeceğinin farkında olan Zeno’nun kendisine olan inancı da zaman zaman azalır. Ve birden fazla işi aynı zamanda gerçekleştiremediğinden yakınır.

Sayısını bilmediğim kadar sigara içmekten vazgeçmektense, günde üç öğün yemeğimden vazgeçmenin daha kolay olduğunu söyledim, üstelik o sigaraların her biri her an o zahmetli kararı vermeme gerektiriyordu. İnsan aklını böyle bir karar taktı mıydı başka şeye zamanı kalmıyordu, çünkü birkaç işi birden aynı anda yapabilmek Jül Sezar’dan başkasının harcı değildi. Gerçi mallarımı yöneten Olivi sağ kaldıkça bir baltaya sap olmamı bekleyen yoktu ama, nasıl olur da benim gibi biri bu dünyada düş görmemin ya da hiç yeteneği olmadan keman çalmanın dışında bir şeyler yapmayı beceremezdi.⁴⁶

Bir süre sonra Zeno eşinin de ısrarı üzerine Trieste’de bir kliniğe gitmeye ikna olur. Orada sigara içmeden birkaç gün geçirecek böylece belki de sigara içmeden durabildiğine ikna olabilecekti. Fakat bu girişimi de başarısızlıkla sonuçlanır. Bu noktada Girard’ın öğretilerine geri dönmemiz faydalı olacaktır. İlk olarak Zeno’nun Ada’yla olan ilişkisini bu kuram bağlamında inceledik. Fakat Zeno, özellikle Ada hastalandıktan sonra kendine yeni bir arzu nesnesi arayışına girer. Çünkü onun için önemli olan aşılamayacak olan engeli bulmaktır. Girard, Zeno’nun

⁴⁴ A.e., s. 23.

⁴⁵ A.e., s. 25.

⁴⁶ A.e., s. 29.

mazoşist duygularla beraber sigara tiryakiliğinden vazgeçememe durumunu şöyle açıklar:

Birbirini izleyen bin türlü deneyim, nesnelerin elde edildiklerinde kendisi için değersiz olduklarını öğretmiştir efendiye. Dolayısıyla yalnızca acımasız bir dolayımlayıcı tarafından yasak konulan nesnelerle ilgilenenecektir. Aşılamayacak engeli aramaktadır ve aradığını da bulmaması pek enderdir. Adam bir taşın altında saklı olduğunu sandığı hazineyi aramaya çıkar. Birbiri ardına bir sürü taşı kaldırır ama hiçbir şey bulamaz. Bu boş girişimlerden bıkmıştır ama hazineden de vazgeçmek istemez çünkü o çok değerlidir. Böylece kaldırılamayacak kadar ağır olan taşı aramaya başlar – tüm umudunu bu taşa bağlar ve geri kalan gücünü bu taşı kaldırma çabalarında harcar. Mazoşist – çünkü yukarda betimlediğimiz odur – her şeyden önce bıkkın bir efendidir. Sürekli bir başarı tarafından, başka bir deyişle sürekli bir hayal kırıklığı tarafından kendi başarısızlığını arzu etmeye itilen bir adamdır; [...]⁴⁷

Romanın üçüncü bölümü olan Sigara Tiryakiliği Zeno'nun söylediği çok manidar bir cümleyle son bulur: “Telaşa hiç, ama hiç gerek yoktu.”⁴⁸ Hayatındaki birçok şeyi ertelemeyi seçen Zeno, bu yüzden kendini yetersiz görmekte ve her zaman ulaşmak istediği o “güçlü adam” karakterine bürünememektedir. Zeno'nun karakterindeki sorunsalların başlangıcını bu cümleyle ilintilemek mümkündür. Eğer bir kişi hayatta gerçekleştirmek istediği hayallerini ve arzularını sürekli erteleme yolunu seçerse, kendini giderek mutsuz ve *beceriksiz* hissetmeye başlayacaktır. Zeno'nun dediği gibi “aldığı kararlar mezara dönüştüğü zaman, kendisi de artık bu mezarlık da nefes alamaz duruma gelecektir. Yukarıdaki alıntıdan da anlayabileceğimiz üzere bir türlü gerçekleştiremediği arzular mezarlığında sigara tiryakiliğini temsil eden en ağır taşla baş başa kalacaktır. Bu mezarlıktaki sigarayı bırakma arzusu Zeno için “klinik bir olay değil, varoluşsaldır”⁴⁹. Sigarayı bırakmak iyileşmeye giden yolda gerçeklikten biraz daha uzaklaşmaktır.

Bu çözümlemelerden de anlaşılacağı üzere, romandaki karakterlerin mazoşist eğilimleri, yitik bir ideale duydukları saplantılı bir özleminden kaynaklanmaktadır. Verili ideallerin olmadığı yaşamın dayattığı gerçekliğin olumsuz imgesi karşısında, karakterler düş gücüyle kendilerine sığınak yaratır. Bu sığınaklarda, incinmiş benliklerini onarmak ve yaşamlarını anlamlandırmak amacıyla kendi ideallerini

⁴⁷ René Girard, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁸ Italo Svevo, *Zeno'nun Bilinci*, s. 41.

⁴⁹ Mario Lunetta, *Invito alla lettura di Italo Svevo*, Mursia, Milano, 1976, p. 126.

yaratıp yıkarlar. Bu yaratıp yıkma döngüsünün yarattığı acı, yalnızca yalın bir aşk acısı olmasının ötesinde, varoluşsal bir soruna işaret eder.⁵⁰

3.1.2.1. Varoluşsal Sancılar

Zeno'nun modern insanın bir temsili olarak kendini neden bu kadar yalnız ve mutsuz hissettiğini, romanın sonunda ise nasıl bireysel sorunlardan toplumsal sorunlara değindiğini, yaşamın kendisini neden hastalıklı olarak nitelendirdiğini öğrenmek için karakterin varoluşsal sorunlara dikkat çektiği bölümleri daha yakından irdeleyeceğiz.

Erich Fromm'a göre, toplumlarda, toplumsal yapıdan bağımsız olmak isteyen yaratılıştan bir karakter yapısı vardır. "Bu karakter, bireyin psikolojik özüdür, onun yalnızca davranışlarını biçimlendirmekle kalmaz; aynı zamanda, düşünce biçimini, coşkularını, giderek dış dünyayı ve bu dünya ile ilişkilerindeki tüm algılarını etkiler." İnsan, mazoşizm ve sadizm gibi psikolojik mekanizmaları aracılığıyla bir yandan kendi isteği ile boyun eğerken ya da aksine bazı şeylere ya da bazılarına hükmederken, kendisinin bağımsız ve güçlü olduğu yanılgısına düşer. Varoluşsal sorunlar karşısındaki güçsüzlük, çaresizlik, güvensizlik duyguları, bireyin, kendi iç bunalımının dıştaki nedenleri olarak gördüğü kendi dışındaki her şeyi yok etme, yıkma dürtüsü ile telafi edilir.⁵¹

Zeno yaşamı boyunca hissettiği kararsızlık duygularının, çektiği sancılarının, sürekli olarak kendisine bir rakip aramanın ve kendisini çoğu zaman güçsüz hissetmesinin nedenini kısaca şöyle özetler: Ona göre tüm bu yaşadıkları hayatın ta kendisidir. Tüm bu olanları hastalık olarak görmek bir hastalıktır. Çevresinde olup biteni olduğu gibi kabullenmeli ve kaçınılmaz sona yani ölüme giderken hayattan olabildiğince zevk almaya çalışılmalıdır. Yoksa onun bugüne değin yaptığı gibi insan sürekli olarak kendisini hastalıklı hissetmekten başka bir şey yapamaz.

[...] yaşamın kendisini bir hastalık belirtisi olarak gördüğünden ötürü doktoru başışlıyorum. Gerçi yaşam biraz hastalığa benziyor benzemesine, nöbetleri, aylmaları, kendine göre bir seyri var, bir günlük iyileşmeleri, kötüleşmeleri var.

⁵⁰ Günil Ayaydın Cebe, "Aşk Acısından Varoluşa: Nâbizâde Nazım'ın Zehra Romanı Üzerine Psikanalitik Bir Çözümleme", **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 77.

⁵¹ Mustafa Karabulut, "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım" **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3, Yaz 2011, (Çevrimiçi), http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/mustafa_karabulut_cahit_sitki_taranci_psikanalitik_yaklasim.pdf s. 98, 7 Haziran 2019

Öteki hastalıklardan ayrı olarak, her zaman ölümcül. Tedavisi yok. Böyle bir şey bedenimizdeki delikleri yara sanıp tıkamaya benzer: tedavi olduk derken boğulup ölürüz.⁵²

Kendini biraz daha iyi ve sağlıklı hissettiğini düşündüğümüz Zeno bir anda yine karamsar ve kötümser bir havaya bürünür ve hayatın olumsuzlukların bahsetmeye başlar. Ona göre kendisini bekleyen gelecek iyi yönde umut vaat etmemektedir. Sağlık konusundaki son fikirlerini yazmaya geldiği zaman da yine pek olumlu bir hava içinde değildir. Savaşın ilk yıllarının etkisiyle birlikte maddi anlamda güçlü olan kişilerin bütün düzeni bozacağından yakındır. Darwin'in "doğada güçlü olan kazanır, zayıf olan ezilmeye ve yok olmaya mahkûmdur" felsefesine göndermede bulunarak bu görüşün artık modernist güçlerin elinde düzen bozukluğuna uğradığını ifade eder.

Gelgelelim gözlük takmış insanoğlu, kendi bedeninin dışında aygıt yapıp yakıştırır; icadı yapanlar sağlıklı ve soylu bile olsalar, kullananlar o niteliklerinden hemen her zaman yoksundurlar. Aygıtlar satın alınır, satılır, çalınır, insan ise gün geçtikçe kurnazlaşır, gün geçtikçe zayıflar. Hatta kurnazlığının zayıflığıyla doğru oranda arttığı anlaşılıyor. Yaptığı ilk aygıtlar kolunun uzantısı gibiydiler, ancak kolunun kuvvetiyle etkili olabiliyorlardı, ama artık aygıtın gücü ile yöneten kolun gücü arasında hiçbir denge kalmadı. Tüm yeryüzünde yaratıcı olan yasayı yürürlükten kaldırarak hastalığı yaratan da aygıtlar. Daha güçlü olanın kazanması yasası silindi gitti, biz de türlerin sağlıklı ayıklanmasından yoksun kaldık. Psikanaliz ne yapsın bize! En çok sayıda aygıtı elinde bulunduran dünyanın efendisi olacak, krallığı da, hastalarla, hastalıklarla dolup taşacak.⁵³

Doğanın en zayıf ve memnuniyetsiz varlığı olan insan, gerçekte asla bütünleşmeyi başaramaz. Çünkü insan; bitmek tükenmek bilmeyen yeni arzularla doludur. Ruhunun gergin ve endişeli hali peşini asla bırakmaz. Bu nedenle insan doğada hiçbir zaman kazanan olarak görülmez; durağan bir yaşam tarzını korusa bile sadece varoluşsal sancılarının acısını yaşar.⁵⁴

⁵² Italo Svevo, *Zeno'nun Bilinci*, s. 426.

⁵³ *A.e.*, s. 426-427.

⁵⁴ Micaela Pretolani Claar, *Guida alla lettura di Svevo*, Milano, Arnaldo Mondadori Editore, Aprile 1986, p. 108.

Darwin'ın evrim teorisini anlatan yukarıda yaptığımız alıntı Svevo'nun kurgularını oluştururken beceriksiz adam anlatı kişinin çıkış noktasını oluşturur. Bu kişiler uyumsuzluğun getirdiği dün kırıklığı içinde yaşamaya zorunludur. Gerçek hayatın özünü kendi içinde barındırmayı başarır, bu nedenle ruhunu öldürerek doğanın koşullarına ayak uydurur.⁵⁵

Yazarın dikkatini **Also Sprach Zarathustra** (Böyle Buyurdu Zerdüş) adlı kitabında *üst insan* terimini kullanarak çeken Nietzsche Svevo'nun eserlerinde etkisini hissettirir.⁵⁶ Düşünre göre bu kavram insanın tam olarak kendini tamamlamamasından ötürü ortaya çıkan bir terimdir. Kişi, yaşamı boyunca yanılsamalara düşen ve kendini güçsüz hisseden bir canlıdır. Fakat her birey bu zorlukları kendi çabasıyla aşmalı ve üstün insana dönüşmelidir. Yoksa karanlıkta kalmaya mahkûmdur. Svevo tam bu noktada bu felsefi düşünceyi eserlerine yansıtır. Fakat yazarın eserlerinde üstün insanlar yüceltilmez, hayatta bir adım önce olan bu anlatı kişileri kendilerinden daha güçsüz durumda olan ve bu yüzden hayatta mutlu olamayan anlatı kişilerinin durumlarını pekiştirmek için eserlerde kendilerine yer edinir. Luciano Nanni de Svevo'nun bu anlayışını Rus roman kurgusuna benzetir.⁵⁷ Svevo'nun beceriksiz adamlarının durumları üstün insanların varlıklarıyla daha net bir şekilde okura sunulur. Bu noktada Zeno'dan şunlar işitilir:

Şimdi burada kendi kendimi çözümlüyorum ya, bir kuşku düşüyor içime: yoksa ben sigaraya kendi yeteneksizliğimin ayıbını yükleyebilmek için mi öylesine tutkundum? Acaba sigara alışkanlığımdan vazgeçsem o umduğum güçlü, üstün adam olur muydum?⁵⁸

Svevo'nun üç romanında da mutlaka “üstün adam” kimliğini üstlenen anlatı kişileri ve bu kişilerin özelliklerini pekiştirmesi açısından “beceriksiz adam” karakterleri vardır. Yazarın başkışileri; toplum içerisinde güçlü olma vasfını gerçekleştirememiş, yaptıkları işlerde pek başarılı olmayan, isteklerini gerçekleştirememiş karakterlerdir. Diğer iki romanının kahramanları gibi Zeno da

⁵⁵ A.e., p. 109.

⁵⁶ A.e., p. 109.

⁵⁷ Luciano Nanni, **Leggere Svevo: Antologia della critica sveviana**, Bologna, Zanichelli, 1974, p. 216.

⁵⁸ Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 24.

her zaman hayalini kurduğu “üstün adam” kimliğine bürünmek isteyecektir. **La coscienza di Zeno**’da (Zeno’nun Bilinci) üstün insan kimliği Guido, beceriksiz adamın temsiliyse Zeno’dur. Svevo, beceriksiz adam ve üstün insan izleklerini bir arada verdiği gibi farklı karşıtlıkları da anlatıda yan yana getirir: iyilik-kötülük ve hastalık-sağlık bu karşıtlıklara örnek verilebilir.⁵⁹

Svevo’nun anlatı kişilerini oluştururken varoluşsal sancılarını kurgulayabilmek için Schopenhauer’un kötümserliğini de kullanır. Schopenhauer’a göre hayatta acı çekmeden yaşayabilmemizin tek çıkar yolu irademize yön verebilmektir. Asıl sorun da bu noktada başlar. Örneğin; Zeno karakteri iradesine söz geçiremediği için psikoterapi seanlarına başlar. Yani Svevo, **La coscienza di Zeno**’nun (Zeno’nun Bilinci) ilk sayfasından itibaren yarattığı anlatı kişisi Zeno’nun Schopenhauer’un ideolojisine göre mutlu olamayacağını ve acı çekmenin hayatta bir zorunluluk olduğunu gösterir.

Zeno, romanın sonlarına doğru kendini biraz iyi hissetmesiyle beraber Schopenhauer’a gönderme yapar:

Benden önce bu yoldan geçmiş bazı kimseler, yani Goethe ile Schopenhauer birbirinin bütünüleyicisi olan renkleri kullanarak neler elde edilebileceğini hiç akıllarından geçirmemişlerdi kuşkusuz.⁶⁰

Luciano Nanni’ye göre; Svevo’nun anlatı kişileri varoluşsal durumu yansıttıkları için kurgudan uzaklaşıp sanki gerçek bir kimlik kazanır.⁶¹ Anlatının sonlarına doğru Zeno varoluşsal sancılarının hafiflediğini düşünerek Schopenhauer’un neden sürekli kötümser bir ideolojide olduğunu yadsır. Fakat romanın sonunda Zeno’nun da varoluşsal sancılarının hiçbir zaman onu terk etmeyeceğini ve yaşamda acı çekmenin bir kader olduğunu Zeno’nun da kabul ettiğini görürüz.

⁵⁹ Eduardo Saccone, “Il giorno e la notte. Riflessioni sulla novella di Svevo”, **MLN Italian Issue**, Volume 113/N.1, Baltimore, Maryland , Johns Hopkins University Press, January 1998, p. 120.

⁶⁰ **A.e.**, s. 403.

⁶¹ Luciano Nanni, **a.g.e.**, p. 218

3.1.2.2. Jung'un Anima, Gölge ve Anne Arketiplerinin Zeno'daki Yansımaları

Carl Gustav Jung'un ilk bölümde yer verdiğimiz arketiplerinden esinlenerek Zeno'nun yaşamında büyük etkiye sahip olan annesi, babası ve aşık olduğu kadın Ada'yı arketipçi edebiyat eleştirisi bağlamında bu alt başlıkta çözümlemeye çalışacağız.

La coscienza di Zeno'da gölge arketipini temsil eden anlatı kişisi Zeno'nun babasıdır. Jung'a göre kişiliğin olumsuz yönlerini temsil eden gölge arketipi Zeno'nun da olumsuz yönlerini yansıtan, erken çocukluk dönemlerinden itibaren Zeno'da travmalara sebep olan bir arketiptir.

Arketipler, ortak bilinçdışını oluşturan yapılar oldukları gibi, kişisel bilinçdışına bakan yönleri de vardır. Bunlardan bir tanesi gölge arketipidir. İnsan, isteyip de yapamadığı şeyleri kişisel bilinçdışına atar. Toplumsal standartlara uymayan, gerçekleştirildiğinde insanı utanç verici bir duruma düşürecek olan vahşi istekleri kişisel bilinçdışına atılarak gölgeyi oluşturur (Fordham, 2001:63). Jung'un ısrarla üzerinde durduğu bireyleşme sürecinde kişi kendi gölgesiyle mücadele etmek zorundadır. Bu süreçte kişinin kendi gölgesini yenmesi mümkün olduğu gibi yenilmesi de söz konusudur. Kişinin gölgesine yenilmesi durumunda bireyleşme süreci tam olarak gerçekleştirilemez.⁶²

Zeno'nun kişisel bilinçdışı içerikleri, yerince gelişmemiş işlevleri ve hoş olmayan nitelikleri gölge arketipiyle okura sunulur. Okur, anlatının ilk sayfalarında gölgenin Zeno'nun egosuna nasıl zarar verdiğini tam olarak anlamaz. Fakat Zeno'nun babasının ölümünden sonra aktardıkları durumu açıklar. Zeno, babası hayattayken onunla tam anlamıyla bir baba-oğul ilişkisi geliştiremez. Bu aynı zamanda Zeno'nun annesinin erken yaşta ölmesinden de kaynaklanır. Aralarında sağlıklı bir ilişki gelişmemesine rağmen Zeno babasının ölümünden sonra korkunç bir utanç duyar. Birlikte geçirdikleri zamanı verimli kullanamadıkları için pişmanlık içindedir. Aynı zamanda bu ölüm Zeno'nun kendisini daha güçsüz hissetmesine yol

⁶² Ömer Faruk Ateş, Saniye Köker, "Edebiyat – Sinema İlişkisi Bağlamında Köfte Yağmuru İsimli Animasyon Filmine Arketipçi Bir Yaklaşım" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 41, s. 83. (Çevrimiçi)
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/1dil_edebiyat/ates_omerfaruk_saniyekoker.pdf
08 Temmuz 2019

açar. Babası hayattayken güçsüz olanın tasviri babasıyken, ölümden sonra bu tasvir Zeno'ya kalır. Zeno, tüm olumsuz özelliklerin babasından kaynaklandığını ve onun için hayatta kendisini beceriksiz hissettiğini düşünür. Fakat bu ölüm Zeno'nun yarattığı bu bahane bulma mekanizmasını da yerle bir eder. Artık olumsuz davranışlarının ve yaşama uyum sağlayamamasının bir dayanağı kalmaz.

Gölge arketipinden sonra açıklayacağımız anne arketipi Zeno'nun annesidir. İlk bölümde anne arketipinin temsil ettiği durumlardan bahsetmiştik. Bu temsil durumlarından dışının sihirli otoritesi, bakıp büyüten ve iyi olanın varlıklarıyla Zeno'nun annesinde karşılanır. Babasının temsili olan gölge arketipiyle iyi ilişkiler geliştiremeyen Zeno, başlangıçta anne arketipiyle uyum içinde görülür. Fakat sevdiği kadında direkt annesini araması, annenin tüm özellikleri sevdiği kadında bulmak istemesi bize Freud'un Oidipus Kompleksi'ni hatırlatır. Annesinin erken yaşta ölmesiyle Zeno erken çocukluk döneminde sağlıklı bir evre geçirmez. Bunun yansımaları da yetişkinlik döneminde ortaya çıkar. Zeno, saplantılı bir şekilde evleneceği kadınının annesine benzemesini ister. "Süsledim, gereksindiğim, bende bulunmayan bütün nitelikleri ekledim ona, yalnız eşim değil, ikinci annem olacaktı, beni savaşım, zaferler dolu eksiksiz, erkekçe bir yaşantıya iletecekti." ⁶³ Yaptığımız alıntıda görüldüğü gibi Zeno, sevdiği kadının annesine benzemesini istemekle kalmaz onu ikinci annesi olarak görmek ister. Erkekçe bir yaşantıya ulaşabilmesinin annesinin sevdiği kadındaki yansımasıyla mümkün olacağını düşünür.

Zeno'nun anne arketipine yüklediği tüm bu saplantılı düşünceler onu anne kompleksine doğru sürükler. Bu kompleksin erkek çocuktaki yansıması yetişkin dönemde ortaya çıkar. Kişi Don Juanizm sendromuyla karşı karşıya kalır ve her kadında yine annesini arar. ⁶⁴ Zeno'nun Ada'ya aşık olduğu gün diğer kardeşlerine de ilgiyle bakması, evlendikten sonra Augusta'yı aldatarak Carla'yla birlikte olması bu sendromun sonuçlarıdır.

⁶³ Italo Svevo, *Zeno'nun Bilinci*, s. 89.

⁶⁴ Carl Gustav Jung, *4 Arketip*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, 6. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Mayıs 2019, s. 25.

Son olarak, erkeklerdeki dişilik ilkesi olan anima arketipinin temsili olan Ada'yı analiz edeceğiz. Jung'a göre; anima arketipi annenin varlığıyla şekillenir. Fakat Zeno'da anne arketipi saplantılı bir halde olduğu için, anima arketipiyle de sağlıklı bir ilişki yürütemez ve depresyon belirtileri gösterir. Bu nedenle, anne arketipi olumsuz olan kişiler bu temsili yansıttıkları anima arketipinde de mutluluğu yakalayamaz. Nitekim, Zeno da sağlık ve güzellik temsillerini yüklediği Ada'da hiçbir zaman aradığını bulamaz. Okur, anne arketipinden anima'ya aktarılan olumsuz bir ilişkiyi gözlemler. Bu nedenle, Zeno değersizleştirme mekanizmalarını kullanarak kendini avutmayı dener. Ada'nın arzusunun dolayımlayıcısı konumundaki Guido'yla evlenmesi de Zeno'yu evleneceği kadın konusunda başka bir tercih yapmasına neden olur. Ada'nın hastalanmasından sonra, onu geçmişte reddeden kadın artık aynı kadın değildir.⁶⁵

Yukarıda bahsettiğimiz anima, gölge ve anne arketiplerinin Zeno'da olumsuz yarıları yansıtılır. Sağlıklı bir egoya sahip olmayan Zeno, bu temsillerle birlikte daha patolojik bir hal alır. Bu durumun sonuçlarından olan narsisist ego aşağıdaki alt başlığımızda incelenecektir.

3.2. Narsisist Ego ve Hastalık Hastası Olma Durumu

Anlatı kişisi Zeno'nun yazdığı cümlelerden romanın başından en sonuna kadar hastalık hastası bir anlatı kişisi olduğunu anlarız. Kendini güçlü hissedemeyen Zeno, kendine göre bir savunma mekanizması geliştirecek ve hayatta başaramadığı birçok şeyi hasta olmasıyla ilintilendirecektir. Kendisini sürekli olarak hasta hisseden bir anlatı kişisidir.⁶⁶ Fakat okur Zeno'nun hastalıklarıyla ilgili yazılanları okurken hep bir şüphe duyar. Çünkü Zeno da hastalık konularında kendisiyle çelişki içindedir. Farklı türlerde hastalıklara sahip olduğunu söyler, bunlardan çoğu zaman yakınır ama hiçbir doktora gidip çaresini de aramaya çalışmaz.

⁶⁵ Giuliana Minghelli, "In the Shadows of the Mammoth: Narratives of Symbiosis in La Coscienza di Zeno", **MLN Italian Issue**, Volume 109/N.1, Baltimore, Maryland , Johns Hopkins University Press, January 1998, p. 120.

⁶⁶ Stefano Del Misier, **Italo Svevo**, Firenze, Le Monnier, p. 95.

Çalışmamızın bu bölümünde Zeno'nun hastalıklarıyla ilgili birçok alıntı yapacağız ama öncesinde psikanaliz literatüründe bu durumun neye karşılık geldiğini açıklamamız Zeno'yu daha yakından anlamamıza yardım edecektir. Çünkü bu konuda yapılan çalışmalar ve araştırmalar hastalık hastası olan bireylerin aynı zamanda narsisist eğilim gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

İlk olarak Freud, hastalık hastalığının narsistik kişilik yapılanmasının bir yansıması olabileceğine dair çalışmalar yapar. Freud'un ilk olarak hipokondri (hastalık hastalığı) üzerine görüşleri şu şekildedir:

Hipokondri yani hastalık hastalığı da tıpkı organik rahatsızlıklar gibi kendisini rahatsız edici ve acılı bedensel duyumlarla ortaya koymakta ve libidonun dağılımı üzerinde de organik rahatsızlıklarla aynı etkiyi yapmaktadır. Hipokondriyak hem ilgisini -bilhassa- libidosunu dışsal dünyadaki nesnelerden geri çekmekte ve her ikisini de dikkatini yöneltmiş olduğu organ üzerine yoğunlaştırmaktadır.⁶⁷

Freud'dan sonra Otto Kernberg, tıpta kullanılan karşılığıyla hipokondriyazis'in narsistik kişilik yapılanmasıyla alakalı detaylı çalışmalarını **Borderline Conditions and Pathological Narcissism** (Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm) adlı kitabında açıklayacaktır. İlk olarak Otto Kernberg'ün narsistik kişilik yapılanmasıyla ilintili düşüncelerine bakmamız, sonraki hastalık hastası olma durumuyla bağ kurmamız açısından faydalı olacaktır.

Kernberg'in narsistik kişiliklerle ilintili görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Bu kişilik tipi, aşırı sevgi, alaka ve takdir bekleyen ve her durumda kendini en önemli noktada konumlandıran bir tiptir. Bekledikleri ilgi ve sevgi yüzünden çevresindeki kişilere bağımlı gibi gözüktür, onlar olmadan mutsuz oldukları sanılır. Fakat narsisist kişi, beklentilerinin yanı sıra geliştirdiği güvensizlik ve değersizleştirme mekanizmaları yüzünden çevresindeki kişilerle sağlıklı bir ilişki kuramaz. Paranoid korkularından uzaklaşmak için büyülenmeci davranış sergilerler. Oğuz Cebeci'den de bir alıntı yaparak narsistik kişiliklerin nasıl özellikler taşıdığını anlayabiliriz. Cebeci, bu kişilik yapılanmasıyla ilintili olarak şöyle der:

⁶⁷ Sigmund Freud, **Narsisizm Üzerine**, Çev. Elif Yıldırım, 3. bsk., İstanbul, Oda Yayınları, Temmuz 2019, s. 21.

Belirgin özellikleri “olumlu içselleştirilmiş-nesne”lere dayanma ve güvenme yeteneklerinin olmamasıdır. Bu nedenle, üzüntü, yas ve depresyon duygularını yaşamazlar. Ancak yüzeysel ve sosyal uyumları daha fazladır. Kernberg’e göre, ego sınırlarının belirginleşmiş olduğu bir dönemde, içselleştirilmiş nesne ve benlik imgelerinin yeniden kaynaşması, narsisizmin temelindeki etkidir. Bu durum, tahammül edilemez bir dış gerçeklik karşısında, ideal benlik, ideal nesne ve gerçek benlik imgelerinin savunma amacıyla bir araya gelmesine bağlıdır. Bu kişiler bağımlılıktan kaçınmak için ideal benlikleriyle özdeşleşirler ve gerçek benlik ile “ideal-benlik” ve “ideal-nesne” arasındaki normal ilişkiden yoksun kalırlar. Kabul edilemeyen nesne imgeleri ise dışarıya yansıtılır ve değersizleştirilir. Normal süperegö, ideal benlik ve ideal nesne imgelerini entegre eden bir oluşumdur. Buna karşılık, narsistik kişiliğin egosu ile süper egosu tam olarak ayrışmamıştır. Süperegönün iyi yönleri kaybolmuş, sadistik yönleri içselleştirilmiştir. Bunlar da yeniden dış dünyaya yansıtılarak paranoid endişelere yol açar. Süperegönün saldırgan niteliği, oral agresif takılmalarla ilgilidir. Kernberg, doğuştan getirilen yapısal saldırganlığın ve gerginliğe tahammülsüzlüğün, bu kişiliğin ortaya çıkmasında oynadığı rolü vurgular.⁶⁸

Zeno’nun kimseyle gerçekten yakın bir ilişki kuramaması, kendine güvenmemesi ve değersizleştirme mekanizmasını sürekli kullanması Kernberg’ün yorumlarıyla açıklanabilir.

Hastalık hastası, kendi bedenine duygusal (ve duyumsal) bir yatırım yapabilmek için, bedenini sürekli olarak hasta, zeli ilgiye ve şefkate muhtaç hale getirme (ya da öyle tasarlama) ihtiyacı içindedir. Durup dururken karnınızı okşayıp duramazsınız topluluk içinde, bunun için karnınızın ağrması gerekir. Histerikten farklı olarak, hastalık hastası ötekilerin ilgisini çekebilmek için hastalanmaz, tersine, kendi kendine duyduğu yoğun ve semptomatik ilgiye bir bahane oluşturmak için hastalanır.⁶⁹

Anlatı metninin bir bölümünde Zeno’nun bedensel sağlığıyla ilintili olarak verdiği detay dikkatimizi çeker. Zeno eskiden yakın arkadaşı olan Tullio ile karşılaşmasından söz eder. Tullio kısa bir zaman önce romatizmaya tutulmuş ve neticesinde sağ bacağını kaybetmek zorunda kalmıştır. Aralarında derin bir sohbet başlar ve bir kahveye oturmaya karar verirler. Tullio kendi hastalığından, Zeno ise

⁶⁸ Oğuz Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, Yay. Haz. Ahmet Öz, 2. bsk., İstanbul, İthaki Yayınları, Mart 2009, s. 258.

⁶⁹ Bülent Somay, “Psikanalizi Edebiyatla Anlamak”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 19.

yaşadığı sorunlardan bahseder. Tullio bacak ve ayak anatomisinin ne denli karışık bir yapıya sahip olduğundan ve insanın yürürken oynayan kas sayısının elli dört olduğunu söyler. Zeno için o andan itibaren zorlu dakikalar başlar. Aklında sürekli o kasların nasıl çalıştığına dair düşünceler gezinir ve kahveden çıktığı anda ise tıpkı arkadaşı gibi topalladığını fark eder.

Kahveden çıktığımda topallıyordum, birkaç gün sürdü topallamam. Yürümek gözümde ağır, hatta biraz acılı bir uğraşa dönüşmüştü. Galiba o girift olmuş çarkların yağı tükenmişti, kımıldadıkça birbirlerini yıpratıyorlardı. Birkaç gün geçti geçmedi, daha da beter bir illete tutuldum, birinciye arar oldum. Gel gör ki, bugün bile, bu satırları yazarken, yürüdüğümde biri bakacak olsa o elli dört hareket birbirine karışır, düşecek gibi olurum.⁷⁰

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi Zeno, bir arkadaşının rahatsızlığını dinlerken aynı semptomlar onda da belirmiştir. Ve bu belirtiler onu hayatı boyunca terk etmez. Böyle bir durumu başka bir alıntı yaparak daha iyi görebiliriz.

Herkes güldü, hatta gereğinden fazla. Beni gülünç duruma düşürmek için yapılan bir girişimin böylesine başarılı olması yüreğimi sızlattı. Ve korkunç sancımı işte ilk kez o sıra duydum. O akşam kolumun dirsekten aşağısı ile kalça ağrıdı. Şiddetli bir yanma duygusuydu bu, sinirlerim sanki büzülecekmiş gibi karıncalandı. Şaşkınlıkla sağ elimi kalçama götürdüm, sol elimle ağrıyan kolumu tuttum... Sancı bir daha yakamı bırakmadı.⁷¹

Zeno, hastalık ve iyi yürekliliği birbirine benzetecek kadar ileri gider: “Tam bir hastalık ya da büyük bir iyi yüreklilik belirtisi bu, zaten ikisi de birbirlerine sıkı sıkıya bağlı nitelikleridir.”⁷² Bir cümlesinde ise şöyle der:

Çekmeceler dolusu ilacım var, düzene soktuğum tek çekmecem de o. İlaçları severim ben, içlerinden birini bıraktım mı, bilirim ki er geç döneceğim ona. Zaten zamanımı boş yere yitirdiğimi de sanmıyorum. Eğer sancım çeşitli hastalıkları akla getirip de onlar beni pençelerine almadan önce tedaviye zorlamasaydı kim bilir ne kadar zaman önce, hangi hastalıktan ölüp gitmiş olacaktım.⁷³

⁷⁰ Svevo, **Zeno’nun Bilinci**, s. 113.

⁷¹ A.e., s. 147.

⁷² A.e., s. 275.

⁷³ A.e., s. 148.

Zeno, psikanaliz tedavisini bırakmayı düşündüğü dönemde doktor arkadaşı Paoli'ye gitmeye karar verir. Amacı psikanaliz tedavisini bırakmanın onun için iyi olup olmayacağını sormaktır. Daha sonra kendisinin deyimiyle “böylesi bir şarlatanlığı” açıklamanın ne denli zor olduğunu fark edip düşüncesinden vazgeçer. Fakat doktora gitmişken birkaç test de yaptırır. Doktor yaptığı analizlerden sonra Zeno'nun diyabet hastası olabileceğini söyler. Fakat kesin sonuçlar için ertesi gün tekrar gelmesini ister. Doktorun yanından ayrıldıktan sonra Zeno kendisini inanılmaz bir şekilde rahatlamış ve mutlu hisseder. Bir ömür boyu kendisini hasta hissettikten sonra ilk defa bir hastalığa bu denli yakın olmuştur. Eski dostu Copler'i hatırlayarak onun gerçek hastalığı hastalık kuruntusuna yeğlemesini hatırlar ve o an bu düşünceye hak vererek şu cümleleri yazar:

Öylesine yalın bir şeydi ki gerçek hastalık: kendini onun eline bırakmak yeterdi. Gerçekten de bir tıp kitabında hastalığının özelliklerini okuyunca, çeşitli aşamalarında bir tür yaşam programı – ölüm değil, yaşam – keşfettim. Elveda kesin kararlar, elveda planlar, programlar! Sonunda bana yapacak iş kalmamıştı, ben işe karışmadan da her şey kendi akışını izleyecekti.⁷⁴

Fakat gerçek bir hastalığa sahip olmanın mutluluğu Zeno için sadece bir gün sürer. Ertesi gün kesin tahlil sonuçlarını almaya gittiği zaman teşhisin diyabet hastalığı olmadığını ve telaş edilecek bir durum söz konusu olmadığını öğrenir. Doktor Zeno'ya durumu izah ederken onun hiçbir rahatsızlığının olmayışına sevineceğini düşünür. Oysa ki Zeno için durum hiç de öyle değildir. Yaşamı boyunca hep hastalık hastası bir insan olarak davranan ve bir an olsun gerçek bir hastalığa sahip olmanın diğer tüm kuruntularını yok edebileceğini düşünen Zeno için tüm umutlar yine tükenir. Aralarında şu diyalog geçer:

- Diyabet sizi korkuttu mu sizi, ha? diye sordu gülümseyerek.
- Yoo, dedim, diyabet beni bırakıp gitti gideli kendimi çok yalnız duyduğumu söyleyecektim. İnanmazdı ki.⁷⁵

⁷⁴ A.e., s. 408.

⁷⁵ A.e., s. 408.

Yukarıda yaptığımız alıntılarda da görüleceği gibi Zeno'nun hayatında hasta olma durumu her zaman çok önemli bir yer tutar. Böylelikle aslında her zaman isteyip de bir türlü olamadığı “üstün insan” rolünden uzaklaşmasının kendine göre bir savunmasını oluşturabilmiştir. Hasta olduğu bahanesinin arkasına sığınarak güçsüz karakterini bir nebze olsun bu şekilde örtbas etmeye çalışmıştır. Bu noktada hastalığı da bir bahane bulma mekanizması olarak kullanır. Ve de en önemlisi hasta olduğu için etrafındaki insanların ilgisini kendi üstünde toplamayı başarabilecektir.

Freud bu konuya başka bir pencereden de bakar. Bir insanın hasta olmaması için sevmeye gereksinimi olduğunu belirtir. Svevo'nun romanlarında tekrarlanan bir izlek olarak görülen anlatı kişilerinin modern dünyaya uyum sağlayamaması, var olmak için geçerli bir sebep bulamadan hayata tutunamayışları ve de en önemlisi kimseyi gerçek anlamda sevememeleri durumunu Freud'un **Zur Einführung der Narzissmus** (Narsizm Üzerine Bir Giriş) başlıklı makalesinde rastlarız.

Bu makalede “güçlü bir bencillik hasta olmaya karşı bir savunmadır ama son aşamada hasta olmamak için sevmeye başlamamız gerekir” diyen Freud, sevediğimiz takdirde hastalığın kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Günlük dilde kendinden başkasını düşün(e)meme ve sev(e)meme durumunun psikanaliz kuramda bulduğu karşılık “narsisizm”dir.⁷⁶

Yukarıdaki alıntı yaptığımız görüşün Zeno'daki yansımasına bakarsak; hayatında tam anlamıyla birisini sevediği, evlilik kararını alırken yanlış bir karar verdiğini düşünmesi, ikili ilişkilerinde hep sorunlar yaşadığı, özellikle babası ile olan ilişkisinin yarım kalıp tamamlanmadığını ve bu yüzden babasının ölümünden sonra bile Zeno'nun vicdan azabı çektiğini söylememiz gerekir. Bu gibi durumlar Zeno'nun yaşamı boyunca birini severken hep zorlanacağını görmemize neden olacaktır. Ve bu durumu hastalık hastası olma durumuyla bağdaştırırız.

⁷⁶ Burcu Karahan, “Aynadaki Kadın Hep Aynı Kadın”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 197.

Psikanalitik kuram, yetişkin yaşlarda ortaya çıkan patolojik durumların çocukluk dönemiyle ilgisi olduğunu savunur. Biz de bu noktadan hareketle Zeno'nun çocukluk dönemine ait yazdığı anıları irdedeceğiz. Zeno'nun bencil, kararsız, aylak, hileci, kendisinden başkasını sevmekte zorlanan, etrafındaki kişilere karşı hayranlık besleyen ama bu durumu belli etmemeye çalışan, kendine ait olmayan şeylere karşı haset duyma gibi özelliklere sahip olmasıyla, Zeno'nun Kernberg'ün **Borderline Conditions and Pathological Narcissism**'de (Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm) yaptığı narsisist kişilik tanımının örtüştüğü görülmektedir.

Kernberg'ün narsistik kişilik yapısıyla ilintili düşünceleri ana hatlarıyla şu şekildedir:

İç dünyalarında ciddi sorunlar olan bu karakterler, güzellik, ün, güç ve para peşinde koşan, başkalarından gelecek ilgi, beğenme ve sevgi duyguları olmaksızın kendilerini iyi hissedemeyen, aşırı bir hırs, yücelik duygusu ve yalnızca kendileriyle meşgul olma hallerinin belirlediği bir kişilik tablosu sergilerler. Kernberg'e göre duygusal yaşamın sığılığı, başkalarıyla duygudaşlık kurma yeteneğinin sınırlılığı, gerçek anlamda sevgi, üzüntü ya da kayıp duyguları yaşama kapasitesinin olmaması bu karakterin diğer özellikleridir. Bu kişiliklerde gerçek anlamda yüceltme yoktur; üretimleri teşhirciliğin ve öz-saygı gereksinimlerini karşılamaya yönelik çabaların, yani övgü almaya yönelik çabaların bir aracı olmanın ötesine gitmez. Kernberg'e göre, bu kişiliğin altında paranoid bir yapı, güvensizlik, duygusal açlık, kızgınlık duyguları vardır. Kişinin sahte bir yücelik duygusu geliştirmesinin nedeni de bu duyguların yarattığı karmaşadır. Bunun yanı sıra, Kernberg daha önce Klein'ın geliştirdiği "haset" kavramını da narsistik kişiliğin tanımlanması amacıyla kullanır ve başkalarına ait şeylerin değersizleştirilmesinin de bu kişiliğin bir özelliği olduğunu vurgular.⁷⁷

Yukarıda yaptığımız alıntıda yer alan birçok özelliğin Zeno karakterindeki yansımaları bu bölümde verdiğimiz örneklerde görebiliriz. Ayrıca bir önceki bölümümüzde haset kavramı detaylı bir şekilde verilmiş olup, Kernberg de bu konuda Klein ile aynı doğrultuda düşüncelere sahiptir.

Çalışmalarında oidipal evrenin önemini daima vurgulayan Freud, narsisist kişilik yapılanma nedenlerinin ilk sırasına ebeveyn terki ya da reddini yerleştirir ama hemen ardından narsisist kişinin çevresinden gördüğü sevginin kaybı durumunda kendilik duygusunda narsistik bir yara olarak kalıcı bir ize sahip olur. Bu durum aşağılık duygusunu daha çok besler. Kernberg ise, patolojik narsisizmi erken çocukluk

⁷⁷ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 261.

evresine bağlar. **Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm** adlı yapıtında bu tür hastalarda sıkça rastlanan bir özelliğin “üstü örtülü, ancak şiddetli bir saldırganlığı olan müzmin soğuk ebeveyn figürleri” olduğunu söyleyen Kernberg, inceleyebildiği ya da tedavi edebildiği hastalarından yola çıkarak oluşturduğu bir tablonun, “tutarlı bir şekilde, yüzeysel olarak iyi organize edilmiş bir evde yüzeyde iyi işlev gören, ancak bir ölçüde hissiz, ilgisiz ve söze dökülmeyen, garazkar saldırganlığı olan bir ebeveyn figürü – genelde anne ya da ikame anne – gösterdiğini” vurgular.⁷⁸

Anne ve çocuk arasındaki bağın kırılması ya da zedelenmesi, çocukta kimlik dağınıklığı ve büyüklenmeci / narsisist kendilik yapısına yol açacak biçimde kendilik ve nesne imgelerinde karmaşıklığa neden olabilir. Narsisist psikopatolojiyi çocukluğa ve ebeveyn ilişkilerine bağlayan bir diğer psikanalist olan Kohut, narsisist zedelenmelerin temel belirleyenin “erken ilişkilerdeki eşduyum yetersizliği” olduğunu söyler.

Eşduyumun kullanımıyla ilgili bu gruptaki en ciddi hatalardan biri, birincil tiptedir; yani özellikle kendiliğin gelişiminin arkaik evrelerindeki narsisistik saplanma ve gerilemelerden köken alır. Kendilik gelişimindeki saplanma anne-çocuk ilişkisinin erken evrelerdeki bozukluklara bağlıdır (annenin duygusal açıdan soğukluğu, annenin çocuğa yönelik ilgisini sürdürmemesi, bebeğin yapısal olarak getirdiği duygusal soğukluk, annenin bebeğin bu yapısından dolayı kendisini geri çekmesi). Erken gelişim dönemlerindeki bu tür sorunlar idealleştirilmiş ebeveyn imagosunun oluşmasına engel olur (böylece bebeğin anneyle eşduyumsal etkileşimi ileri derecede dumura uğrar). Bunun sonucunda büyüklenmeci arkaik (ön) gelişim evreleriyle (otoerotik) beden kendiliğine aşırı yatırım ve bu evrede saplanma ortaya çıkar. Büyüklenmeci kendiliğin gelişimi çocuğun gereksinim duyduğu annenin kendisini beğenen ve onaylayan tepkilerini alamamasıyla daha da bozulur.⁷⁹

Yukarıda yaptığımız alıntılardan da görüleceği üzere narsisist zedelenmeler, çocuk ve ebeveyn arasındaki sağlıklı bir ilişki kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Zeno’da gördüğümüz; sevgisizlik, bencillik, kendini üstün görme, haset gibi duyguların sebebinin daha iyi anlamamız için anne ve babasıyla olan ilişkisini anlatmaya çalışacağız.

⁷⁸ Burcu Karahan, “Aynadaki Kadın Hep Aynı Kadın”, **Pasaj**, Ed.: Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 199.

⁷⁹ Heinz Kohut, **Kendiliğin Çözülmesi**, Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İşcan, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2004, s. 253.

3.3. “Ben zayıf olmuştum, o güçlü”: Babanın Ölümü

Zeno’nun yazdıklarından annesinin erken yaşta hayata gözlerini yumduğunu anlıyoruz. O yüzden çalışmamızda ilk olarak Zeno’nun babasıyla olan ilişkisi ele alınacak, sonra annesiyle ilgili anılarından yola çıkarak her iki ebeveyniyle nasıl bir bağı olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Zeno, anılarını yazarken babasından bahsetmenin sigara bırakmak için gittiği psikanaliz tedavisi için belki de iyi olabileceğini düşünür. Anılarını yazarken babasının nasıl hayata gözlerini yumduğunu anlatmaya başlar. “15.IV.1890 saat 4,5. Babamın ölümü. US.”⁸⁰ Zeno babasının ölümünü işte bu şekilde bir kenara not almıştır. Bu notunu yazdıktan sonra hemen “US”nin de ne anlama geldiğini açıklama gereği duyar. Bu harfler aslında Zeno’nun hayatında çok önemli yer tutan sigara tiryakiliğine gönderme yapar. İtalyanca’ya ultima sigaretta dilimize son sigara şeklinde çevrilir. Zeno babasının ölümünden sonra hemen yine son sigarasını yakar ve bunu kısaltarak not düşer.

Babasının da tıpkı Zeno gibi sigara ile başı derttedir, bunun yanı sıra alkol tüketimine de dikkat etmez, bir de yaşı ilerleyip durumu kötüleştiği zaman doktor tedavisini reddedince onun için kaçınılmaz sonun yaklaşması çabuk olur. Babasının ölümü Zeno’yu zannettiğinden de derinden sarsar. Babasının yokluğuna alışmak bir yana onun için önemli olan bir diğer nokta da babasının ölümünden sonra artık kararlarını bağlayacağı bir yarının olmayışdır.

Az sonra yatağa girmiştım, ama gözümü uyku tutmadı. Geleceğe bakıyor, iyileşme çabalarımı kim ve ne için sürdüreceğimi bulmaya çalışıyordum.⁸¹

Zeno babasını yaşarken zayıflık simgesi olarak görür ve bu yargısı kendisini bir nevi daha iyi hissetmesine yol açar. Birçok konuda kendini yetersiz ve beceriksiz hisseden Zeno, babasının zayıf bir konumda olduğunu düşünerek kendisini daha

⁸⁰ Italo Svevo, *Zeno’nun Bilinci*, s. 42.

⁸¹ A.e., s. 67.

kuvvetli bir kişiliğe sahip olarak görür. “[...] ben kuvvetlik simgesiydim o zayıflık simgesi.”⁸² “Kısacası, onun yanında ben kuvvet simgesiydim, hatta bazen düşünüyorum da, beni yücelten o zayıflık yok olunca benden bir şeyler eksildi gibi gelmişti.”⁸³

Aslında yukarıda yaptığımız alıntılarda göze çarpan detayda Zeno babasının ölümüne bile kendisini daha çok güçsüz hissettiği için üzülüyor olmasıdır. Narsisist karakter özelliklerinin başında yer alan bencil kişilik burada bile kendini hissettirir.

Babasıyla çok yakın ilişki içinde olmayan Zeno, babasının artık bir daha yanında olamayacağı düşüncesini fark edince bu durumdan pişmanlıkla söz etmiştir. Keşke ile başlayan cümlelerini bu bölümde sıklıkla okuruz. “Keşke ona daha iyi baksaydım da, ardından bu kadar ağlamasaydım!”⁸⁴ Ayrıca Zeno hayata geç kalmışlık hissini bu ölümden sonra tekrar hisseder.

Ve şimdi artık beni beklemiyordu, iflah olmaz zayıflığıma inanmış olarak bu dünyadan göçüp gidiyordu. Gözyaşlarım zehir gibi acıydı.⁸⁵

Babasının ölüm anında yanında olan Doktor Coprosich, Zeno’ya babasının son durumu ile ilintili sorular sorunca kendisini dehşet içinde hisseder. Her akşam aynı masada yemek yemelerine rağmen, babasının az mı yoksa çok mu yemek yediğine bile dikkat etmemiştir. Bu durumu fark ettiği zaman ise artık her şey için çok geçtir.

Babasıyla olan diyaloglarında kimi zaman babasının Zeno’yu azarladığını ve onunla pek bir şey paylaşmak istemediğine tanık oluruz. “-Sana ne düşündüğümü söylemiyorsam, korkarım bunun tek nedeni senin her şeye gülüp geçmendir.”⁸⁶

⁸² A.e., s. 44.

⁸³ A.e., s. 46.

⁸⁴ A.e., s. 43.

⁸⁵ A.e., s. 56.

⁸⁶ A.e., s. 53.

“Onun bende beğenmediği iki şey vardı: dalgınlığım ve en ciddi şeylere gülme eğilimim.”⁸⁷

Babasının ölümünün son anlarında Zeno’yu yaşamı boyunca tesiri altına bırakacak bir olay gerçekleşir. Zeno bu durumu şu sözleriyle anlatır:

Asla unutamayacağım, gölgesini uzaklara, çok uzaklara kadar ulaştıran, tüm cesaretimi, tüm neşemi kıran dehşet verici sahne o zaman gerçekleşti. Acısını unutmam için yılların geçip tüm duygularımı köreltmesi gerekti.⁸⁸

Zeno’nun ruhunda derin izler bırakan bu olay babasının son anında kendisine tokat atmasıdır. Zeno, yaşanan hadisenin sadece bir refleksten ileri geldiğini düşünerek kendisini teselli etmeye çalışır fakat görüldüğü üzere yaşanan durum bir oğul için son derece trajiktir. Yatağında dinlenmek istemeyen babasını bu konuda zorlayan Zeno, hasta bakıcı Carlo ile birlikte babasını zorla yatağa yatırmaya çalışmaktadır. Fakat o sırada bilinci yerinde olmayan babası bu konuda zorluk çıkartır. Zeno yaşanan bu sahneyi zihninde şu şekilde canlandırır:

Ve doğruldu. Ben ise o çığlıktan ürktüm, elimi gevşettim. Bu yüzden yatağın kenarına, tam karşıma oturabildi. Sanırım o zaman –yalnızca bir an bile olsun- hareketleri engellendiğinden öfkesi artmıştı, oturduğu yerde önüne dikelererek ışığı kestiğim gibi, kuşkusuz onca gereksinim duyduğu havayı da kesiyormuşum gibi gelmiş olmalı. Son bir çaba ile ayağa kalkabildi, sanki ağırlığının gücünden başka güç veremeyeceğini bilirmiş gibi elini yukarıya, iyice yukarıya kaldırdı, yanağıma indirdi. Yatağın üzerine, oradan da yere yuvarlandı. Ölmüştü!⁸⁹

Babasının bu şekilde ölmesi akıllara yazarın ikinci romanı olan **Senilità**’yı (Yaşlılık) getirir. Romanın başkışısı olan Emilio da kız kardeşinin ölüm anına kadar onunla pek ilgilenememiş ve ona yakın olamamıştır. Bu yüzden ölüm anında onun başucunda beklerken üzüntüden ziyade pişmanlık hissi içini yiyip bitirmektedir. Ama artık Zeno’nun da hiçbir şey yapamadığı gibi Emilio’nun da yapabilecek bir şeyi kalmamıştır. Kardeşi gözlerinin önünde ölmektedir. Zeno’nun babası gibi

⁸⁷ A.e., s. 45.

⁸⁸ A.e., s. 67

⁸⁹ A.e., s. 68.

Emilio'nun kız kardeşi de ölüm anında kısa süreli de olsa bilincini kazanmıştır. Bu her iki kahraman için bir umut kaynağı olsa da bu umut çok kısa süreli olacaktır. Hayata gözlerini yuman yakınlarından sonra kahramanlarda kalan derin bir üzüntü, pişmanlık ve hayata dair geç kalmışlık hissidir.

Zeno hayatındaki yarım kalmışlıklara bir yenisini daha ekler. Babasına sadece yardım etmek için yatağa yatırmaya çalıştığını izah edemeden babası çoktan son nefesini verir, bir de oğluna son nefesinde tokat atar. Bölümün sonunda ise artık babası onun için zayıflık simgesi olmaktan çıkmış, onun yerine Zeno babasının yerine geçmiştir. “Harika bir düş gibiydi: artık su sızılmıyordu aramızdan, ben zayıf olmuştum, o güçlü.”⁹⁰

Zeno'nun babasının ölümü yukarıda yaptığımız alıntıdan da anlaşılabilir. üzere travmatik bir şekilde gerçekleşir. Bu şekilde ölmesi Zeno'nun yaşamı boyunca pişmanlık ve suçluluk duygularına sahip olmasına neden olur. “Keşke ona daha iyi baksaydım da, ardından bu kadar ağlamasaydım”⁹¹ sözünden de Zeno'nun bu ölümüne dair ne kadar suçluluk duygusu taşıdığını da görebiliriz. “Sözlerimi duyamıyordu. Kendisini onca sevdiğimi nasıl anlatabilecektim şimdi?”⁹² cümlesinden de geç kalmışlık hissiyatının ne kadar yoğun bir şekilde yaşandığını anlamamız güç değildir. Çünkü babası hayattayken onunla sağlıklı bir ilişki kuramamış ve ölümünden sonra bu durum ona acı vermeye başlamıştır. Doktorla yaptığı bir konuşması bu durumu daha iyi açıklar.

Belirgin hiçbir şey söylemedim; her gün birlikte oturduğumuz o masada babam mı az yerdi, çok mu bunu bile bilmiyordum. Suçumun açık seçik ortada oluşu bana dehşet verdi, ama doktor sorularında üstelemedi.⁹³

Belki de bu denli suçluluk duygusu yaşaması babasının hayattayken onun ölmesini istemesinden de kaynaklanmaktadır. Bu düşünceler ölümünden sonra vicdan

⁹⁰ A.e., s. 69.

⁹¹ A.e., s. 43.

⁹² A.e., s. 55.

⁹³ A.e., s. 59.

azabı çekmesine neden olur. Ölümünden sonra yazdığı son cümle de bu vicdan azabını destekler. “Babam ölmüştü ve kendisine suçsuz olduğumu kanıtlayamamıştım.”⁹⁴

3.3.1. Utanç ve Suçluluk Eğilimi

Babasının ölümüyle ilintili yaptığımız birçok alıntıdan sonra psikoloji literatüründe yer alan utanç ve suçluluk duygularına ilişkin tanımlamaları ve utanç ve suçluluk duyguları arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklamaya çalışacağız.

Utanç ve suçluluk genel olarak bazı kişisel başarısızlık veya ihlallere tepki olarak ortaya çıkan negatif duygulardır. Bu iki duygu arasında bazı benzerlikler olmasına rağmen artan kuramsal ve görgül literatür utanç ve suçluluk yaşantılarında önemli farklılıkların altını çizmektedir. Çoğu araştırmacı bu duyguların bireyin kendini değerlendirme sürecinde benliği ya da davranışları üzerine odaklanmasıyla birbirinden ayırt edilebileceği görüşünü benimsemektedir. Utanç yaşantısı doğrudan değerlendirmenin odağı olan “benlik” ile ilgilidir. Suçlulukta ise benlik negatif değerlendirmenin ana ögesi değildir. Suçlulukta daha ziyade yapılan veya yapılmayan “davranış” üzerine odaklanılmaktadır. Bu duygular bireyler ve kurdukları ilişkiler için yararlı işlevlere sahip olmakla birlikte, aşırı ve kronik düzeyde yaşanması durumunda sosyal ve duygusal uyum problemleri ortaya çıkarabilmektedir.⁹⁵

Zeno her zaman demir gibi sağlam kararlar almak isteyen bir anlatı kişisi olsa da, bunu hiçbir zaman başaramaz ve bunun neticesinde kendini iyi hissedemez. Bunun en büyük örneği ise sigara tiryakiliğinden bir türlü vazgeçememesidir. Bu duygu o kadar şiddetli bir hale gelir ki bu yönünden utanç duymaya başlar. Çünkü çoğu zaman başkalarının düşünceleri ve istekleri doğrultusunda yaşantısına yön veren bir anlatı kişisidir Zeno.

Suçlulukta ilgilenilen özellikler ise bazı spesifik hareketlerdir. Bu nedenle bireyin davranışı bir dereceye kadar benliğin dışında değerlendirilir. ‘Kötü davranışlar’ hakkında pişmanlık, üzüntü vardır ve eylemin anısı, düşüncesi ya da eylemsizlikten dolayı ortaya çıkan bir gerilim vardır. Suçlulukta bu gerilim bireyi hem o anda tamir edici davranışlara yönelmesi için motive eder hem de gelecekte benzer hatalı davranışı göstermemesi bakımından birey için öğretici olur. Bununla birlikte Tangney, Wagner ve Gramzow’a (1992) göre utanç tecrübesi çok daha fazla acı verici, yok edici ve uyumsuzlaştırıcıdır. Utançta ilgilenilen şey bütünüyle benliktir. Kötü ve mahcup edici eylem güçsüz ve/veya değersiz benliğin bir yansıması olarak görülür. Buna karşın suçluluk bütün benlikten bir dereceye kadar ayrı belirli bir

⁹⁴ A.e., s. 68.

⁹⁵ Fatma Gül Cirhinlioğlu - Gülden Güvenç, “Utanç Eğilimi, Suçluluk Eğilimi ve Psikopatoloji” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Yıl: 2011, s. 248.

davranışın negatif değerlendirilmesini içerir. Belirli bir davranıştan dolayı suçluluk hissedildiği zaman insanlar genellikle yapılan “kötü şey” için bir vicdan azabı, pişmanlık ve gerilim duygusu hissederler. Bu durumda insanlar genellikle eylemi tamir etmeye yönelik bir baskı duyarlar.⁹⁶

Zeno’nun suçluluk duygusu yaşamasına sebep olan durumlara bakacak olursak babasının ölümü ilk olarak irdelememiz gereken durum olduğunu görürüz. Ölümünden önce iyi ilişkiler geliştiremediği babasıyla, ölüm anında onunla travmatik bir şekilde veda eden Zeno, daha sonra babasıyla neden daha iyi ilişkiler geliştirmediği için kendini suçlar ve bu durumdan dolayı çok pişmanlık duyar. Aşağıda alıntı yapacağımız sözleri bize Zeno’nun pişmanlık ve suçluluk duygularıyla baş etmeye çalıştığını göstermektedir.

Bir gömütün başında pişmanlıktan kıvrınmak ne demektir, iyi biliyordum. Babamın ölümünde o kadar çok çekmişim ki.⁹⁷

Suçluluk ve utanç duygularıyla ilintili farklı düşünceler vardır. Freud’a göre süperegö oluşmadan suçluluk duygusunun da varlığından söz edemeyiz. Utanç ise cinsel dürtüler üzerindeki kontrol olarak kabul edilmiştir. Suçluluk ve utancı birbirinden ayırmak için kontrol mekanizmasının devreye girmesi gerekir. Eğer birey çaba göstermediği için olumsuz bir davranışa neden oluyorsa “suçluluk”, bireyin yetersizliğinin olduğu düşünülüyorsa bu noktada “utanç” duygusu oluşur. Suçluluk duygusunda ayrıca bireyin sorumluluk almaması da söz konusudur.⁹⁸

[...] psikoanalitik kurama göre suçluluk duygusu egonun süperegö tarafından yargılanışından kaynaklanan gerilimin ifadesidir ve süperegö oluşmadan gerçekleşmesi mümkün değildir (Freud, 1961). Utanç ise gözetlemecilik ve teşhircilik gibi cinsel dürtüler üzerindeki kontrol olarak görülmüştür (Freud, 1965). Suçluluk ve utancı ayıran bir diğer düşünce de bu duyguları tetikleyen davranışların bireyin kontrolünde olup olmadığını merkeze almıştır. Bu düşünceye göre herhangi bir olumsuz davranışın bireyin çaba göstermemesi sonucu oluştuğu düşünülüyorsa ‘suçluluk’, bireyin yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülüyorsa ‘utanç’ duygusu oluşur (Weiner, 1985). Bu düşünce aynı zamanda suçluluk duygusunun otomatik bir cevap olmadığını, bu duygunun hissedilmesinde bireyin sorumluluk almasının önemini gösterir.

⁹⁶ A.e., s. 252.

⁹⁷ Italo Svevo, **Zeno’nun Bilinci**, s. 381.

⁹⁸ Aslıhan Örs Gevrekci - Okan Cem Çırakoğlu “Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme”, **Türk Psikoloji Yazıları**, Aralık 2017, s. 90.

Utanç duygusunda kişi benliği önemliyken, suçluluk duygusunda kişinin davranışı üzerine yoğunlaşılır. Suçluluk duyan kişi davranışı yüzünden kötü bir şey yaptığı düşüncesine kapılır. Utanç duygusunda ise kişinin kendini kötü biri olarak değerlendirmesi söz konusudur. Benlik suçluluk olduğunda zarara uğramazken, utanç duygusunda benlik epey hasar alır. Kişi kendini değersiz, güçsüz ve küçük düşmüş hisseder. Bu nedenle, utanç duygusu suçluluk duygusuna oranla benliğin çok daha fazla hasar almasına yol açar. Utanç duygusu; daha acılı ve kuvvetli bir duygudur ve bu duygu kişinin yetişkinlik dönemine aittir. Kişi, utanç duygusu yaşadığı zaman çevresinden kaçma ve saklanma eğilimi gösterir. Suçlulukta, benlik daha az hasar aldığı için yapılan davranıştan dolayı gerginlik, vicdan azabı ve pişmanlık vardır ama kişi bunu telafi mekanizmasıyla gidermeye çalışabilir. Bu nedenle, suçluluk yapıcı, utanç ise yıkıcı bir duygu olarak nitelendirilebilir.⁹⁹

Zeno, yaşamı boyunca kendi yetersizliğinden ve iradesizliğinden dolayı sigarayı bir türlü bırakamadığı için düştüğü bu aciz durumdan suçluluk duyacaktır. Çünkü en basitinden sigara bırakma kararını bile alamaması Zeno'yu yaşamı boyunca alması gereken diğer önemli kararlarında olumsuz etkileyecektir. Fakat, davranışı üzerine odaklanarak bu kötü davranışından kurtulmak için birçok yol dener.

Babasıyla olan ilişkisinin daha iyi olması yönünde hiçbir çaba göstermemiş olması da yaşadığı utanç duygusunu arttırmaktadır. Babasının ölümünden sonra kendisini değersiz ve güçsüz hissetmesi de yaşadığı utanç duygusunun sonuçlarındandır.

Zeno'nun babasıyla olan ilişkisini açıklamaya çalıştıktan sonra annesiyle olan bağına baktığımız zaman Freud'un Oidipus Kompleksi'yle ilintili çalışmaların bize yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

⁹⁹ Aslıhan Örs Gevrekci - Okan Cem Çirakoğlu, "Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme", **Türk Psikoloji Yazıları**, Aralık 2017, s. 90-91

3.3.2. Zeno'nun Oidipus Kompleksi İronisi

Psikanalize göre Oidipus Kompleksi insan ruhunun gelişiminde önemli bir noktada yer alır. Freud, bu kuramla ilgili düşüncelerini ortaya koyabilmek için edebiyata başvurur. Bilindiği gibi Sophokles'in **Kral Oidipus**'unda başkişi Oidipus'un babasını öldürüp annesiyle evleneceği kehanetinden kaçarken farkında olmadan ve istemeyerek bu kehanetleri gerçekleştirmiş olur.

Annesine sahip olmak isteyen erkek çocuk için en büyük tehlike ve engel babadır. Çünkü baba her anlamda çocuktan daha güçlü bir konumda yer alır ve bu güçle birlikte anneye sahiptir. Erkek çocuk ise bu güç karşısında babayı kabullenme ve anneye olan bağlılığından uzaklaşma sürecine girer. Haz ilkesinden gerçekliği kabullenme evresi tam da bu noktada başlamış olur ve bilinçdışı ilk kez kendini gösterir. Ama bu süreç ters işleyip erkek çocuk bu güce karşı direnmeyi seçerse bazı ruhsal bozukluklar, otoriteyi kabullenememe ve şiddet eğilimleri ortaya çıkabilir.

Harold Bloom, **The Anxiety of Influence, A Theory of Poetry**¹⁰⁰ (Etkilenme Endişesi, Bir Şiir Teorisi) adlı kitabının Tessera ya da Tamamlama ve Antitez bölümünde Oidipus Kompleksi'nin çocuk üzerinde yarattığı endişeyi Freud'un görüşlerinden de yararlanarak şu şekilde bahseder:

[...] endişe dediğimiz şey üzüntü, keder ve salt zihinsel gerilimden farklı bir rahatsızlık durumudur. Ona göre, endişe belirli yollar izleyerek iş gören iletim ya da boşaltım fenomenlerinin eşlik ettiği rahatsızlıktır. [...] Heyecanın birincil artışı doğum travması olabilir; bu travmanın kendisi de karşılaştığımız ilk tehlike durumuna bir yanıttır. Freud'un "tehlike" tabirini kullanması bize belli stres anlarında duyduğumuz genel tahakküm korkumuzu, doğa tarafından kendi bedenimizin zindanına hapsedilme korkumuzu hatırlatır. Freud doğum travması konusunda Rank'ın izahını biyolojik açıdan mesnetsiz olduğu gerekçesiyle reddetmiş olmasına karşın, kendi sözleriyle, "çocukların endişeye belli bir eğilimi" olduğu düşüncesini de kafasından atamamıştır. Sonraki hadım edilme endişesine benzeyen anneden ayrılık, "ihtiyaçların karşılanmamasından kaynaklanan bir gerilim artışı" doğurur, buradaki "ihtiyaçlar" kendini korumanın ekonomisi açısından hayattır. Dolayısıyla ayrılma endişesi bir dışlanma endişesidir ve hemen ölüm endişesiyle ya da benin üstben korkusuyla birleşir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Harold Bloom, **Etkilenme Endişesi, Bir Şiir Teorisi**, Yay. Haz. Tuncay Birkan, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2008

¹⁰¹ A.e., s. 92.

Yukarıda yaptığımız alıntıda Zeno'nun doğum sonrasında annesinin bedeninden ayrılması bile onun için zor bir durum teşkil ederken, karakterimiz annesini ufak yaşlardayken kaybetmiştir. Bu durum erkek çocuk ve anne arasındaki ilişkinin tam olarak tamamlanamamasına yol açmıştır. Bu yarım kalmışlık hissi zaman zaman okura Zeno'nun annesi ile anılarını yazarken aktarılacaktır.

Oidipus kompleksi, erkek çocuklarında, annelerine yönelik sevgi ve sahip çıkma duygularının babalarının kıskançlığını uyandıracağı ve bu nedenle cinsel organlarından yoksun bırakılabilecekleri yolundaki bir endişeden, “hadım edilme endişesi”nden kaynaklanır. Kız çocuklarında ise, annenin kendilerini erkek cinsel organı penisten yoksun bırakmış olduğuna ya da bu penisin kendilerinde eskiden bulunduğu halde, sonradan ellerinden alınmış olduğuna ilişkin bir kanıyla ortaya çıkar. Kız çocuğu, babaya yanaşarak bu eksikliği telafi etmeye çalışır, ancak yine annenin rekabetinden kaynaklı sorunlar yaşar.¹⁰²

Anne – baba – çocuk ekseninde sağlıklı bir ilişki kurulursa yukarıda bahsettiğimiz “hadım edilme endişesi” ve bunun neticesinde doğan “Oidipus Kompleksi” çocuğa hasar vermeden atlatılabilir.

Çalışma metnimize geri döndüğümüzde; ilk dikkat çeken nokta Zeno'nun ilk görüşte aşık olduğu kadın olan Ada'yı annesinin yerine koymak istemedir. “Süsledim, gereksindiğim, bende bulunmayan bütün nitelikleri ekledim ona, yalnız eşim değil, ikinci annem olacaktı, beni savaşım, zaferler dolu eksiksiz, erkekçe bir yaşantıya iletenecekti.”¹⁰³ Yazdıkları arasında Ada'ya son derece önemli manalar yüklediği anlaşılır. Her zaman ulaşmak istediği bedensel sağlığa Ada'nın yardımıyla ulaşabileceğini düşünür ve hatta onu ikinci annesi olarak bile görür. Bugüne kadar elde edemediği tüm güzel şeyleri kendisine sağlayacak kişidir Ada.

Ada yerine Augusta'yla evlenmesine rağmen eş – anne düzlemindeki düşünceleri değişmez. Eşinde, yıllar önce kaybettiği annesini bulmaya çalışır. En ufak bir ayrıntı bile Zeno'ya annesini hatırlatmak için yeterli olacaktır.

Gözlerimi aralayıp anneme baktım. İşine dönmüştü, ama hala gülümsüyordu. Babamın korkularına böyle gülümsüyordu, kuşkusuz onun delirmek üzere olduğunu

¹⁰² Cebeci, **a.g.e.**, s. 225.

¹⁰³ Italo Svevo, **a.g.e.**, s. 89.

görmüyordu. O gülümseme belleğimde öylesine yer etmiş ki, günü birinde karımın dudaklarında görünce hemen tanıyıverdim.¹⁰⁴

Alıntıda annesinin babasından korktuğunu düşünmekte ve babasının da delirmek üzere olduğunu iddia etmektedir. Tüm bunlar aslında Freud'un babayı kendine rakip olarak görme savıyla ilintilendirilebilir. Ama bu noktada Svevo'nun ironik yazın dili devreye girer ve Zeno'nun psikanaliz çalışmalarını nasıl yadsıdığını okura gösterir.

Romanın son bölümünde Zeno psikanaliz tedavisini neden bıraktığını açıklar. Zeno, sigara tiryakiliğini bırakabilme uğruna başladığı psikanaliz tedavisine altı ay boyunca devam eder. Fakat durumunda iyi yönde bir gelişme olmadığını aksine kötüye gittiğini düşünür. Ve bu yüzden kesin olarak psikanaliz tedavisini sonlandırmaya karar verir. Uzun zamandan beri yazmadığı günlüğünü alarak altı aylık sürecin kendisinde ne gibi tesirler bıraktığını ve hayatındaki değişiklikleri yazmaya koyulur. Günlüğü alır almaz yazdığı ilk cümle şu olur: "Psikanalizle işim bitti." Daha ilk cümleden artık Zeno'nun tedaviye devam etmediğini öğreniriz. Okur, ilerleyen sayfalarda ise tedaviyi neden bıraktığını öğrenir ve tedavi sonrasında Zeno'nun yaşantısında olan değişikliklere tanık olur ve Zeno'nun yaşama, sağlığa dair düşüncelerinin ne yönde değiştiğini görür.

Tedaviyi bırakmasının en büyük nedenlerinden birisi Doktor S.'nin Zeno'ya iyileştiğini söylemesidir. Zeno iyileştiğine inanarak ilk başta sevinir fakat ağrılarının devam etmesi üzerine sağlığına hâlâ kavuşamadığını ve bu tedavinin de ona olumlu sonuç vermediğine kanaat getirir.

Kendimi doktorun ellerine öylesine güvenle bırakmışım ki, iyileştin dediğinde ona yürekten inandım da, yakamı bırakmayan ağrılarıma inanmadım. "Siz değilsinizdir, canım!" diyordum ağrılarıma. Ama artık kuşum kalmadı, ağrılarım eski ağrılarım, ta kendisi! Bacaklarımın kemikleri etlerini ve kaslarını parçalayan birer titretilmiş kılığa dönüştü.¹⁰⁵

¹⁰⁴ A.e., s. 21.

¹⁰⁵ A.e., s. 395.

Zeno psikanaliz tedavisine olan inancını sorgulamaya işte bu noktadan sonra başlar.

[...] bir hile, ipe sapa gelmez bir aldanmadan başka bir şey değil psikanaliz! O garip, gülünç adamın yanında nasıl kalabilirdim, o insanın yüreğinin dibini okumaya kalkışan gözlere, bu dünyanın tüm olaylarını kendi yepyeni, parlak kuramına sığdırma iddiasına nasıl katlanabilirdim?¹⁰⁶

Doktor S.'nin Zeno'nun tedavisinin sonuna yaklaştığını söyleyerek ona hastalığının ne olduğunu da açıklar. Hastalığının ne olduğunu öğrenmek Zeno için tam bir hayal kırıklığı olur. Çünkü doktorun kendisine söylediği teşhise hiçbir şekilde inancı yoktur. Günlüğüne yazarken de doktorun teşhisiyle dalga geçer bir tavır takınır. Oidipus kompleksinin doktor tarafından Zeno'ya konulan teşhis olduğunu şu cümlelerle öğreniriz:

Tedavim sona eriyormuş, çünkü hastalığımın ne olduğu ortaya çıkmışmış. Vakti zamanında, toprağı bol olsun, merhum Sofokles'in zavallı Oidipus'a koyduğu tanının aynısını koymuştu: efendim bendeniz anneme aşıkmişim da babamı öldürmek istemişim.¹⁰⁷

Ciddiye almadığı bu tanıya öfkelenmediğini de belirtir zira bu teşhisi şu şekilde tanımlar: “Hiç değilse beni soyluluğun en üst düzeyine eriştiren bir hastalıktı.”¹⁰⁸ Kendisine bu tanıyı koyduğundan dolayı doktora suçlamada bulunur.

Tanrı bilir, o isterik herif kendisi de bir zamanlar annesine sahip olmayı istemiş de olamamıştır. İyi de, acısını neden benden çıkarmaya kalkışıyor, o işte benim suçum yok ki!¹⁰⁹

Tedavi süresi boyunca sıkıldığı bütün o incelemeler, araştırmalar, zorla rüyaya dalma çabaları ve doktorun onu iyileştirmek adına yeniden eğitmesi geride kalmıştı. Zeno'ya göre asıl tedaviyi bıraktıktan sonra yeniden eğitilmesi gerekir.

¹⁰⁶ A.e., s. 395.

¹⁰⁷ A.e., s. 395.

¹⁰⁸ A.e., s. 395.

¹⁰⁹ A.e., s. 406.

Doktor S.'ye göre Zeno'nun sigara tiryakiliği de babasından kaynaklanan bir sorundur. Annesi karşısında onu bir rakip olarak gördüğü için tıpkı babası gibi aşırı şekilde sigara içmeye başlar.

[...] sigara alışkanlığına babamdan aşağı kalmamak için tutulduğumu anlayabilirmişim; bir de gizli ahlaksal içgüdüm varmış, babamla rekabete girdiğimden ötürü cezalandırılmam gerektiğinden, tütüne bir zehirli etki yakıştıyormuşum.¹¹⁰

Guido'nun cenazesine katılmayışının sebebini ise Guido'yu her zaman kıskandığı, onu da kendisine rakip gördüğü ve kendisinden üstün olduğuna tahammül edemediği şeklinde açıklar. Doktor'a göre nefret Zeno'nun hayatında çok büyük yer kaplayan bir duygudur. Bu yüzden de Zeno kendisini ne sağlıklı ne de mutlu hissedebilmektedir. Doktor ayrıca Zeno'ya sigarayı tamamen yasaklamaz çünkü eğer yasaklarsa onu daha çekici hale getireceğini söyler. Ama bu yasak koymama Zeno için pek de iyi olmaz. Dilediği anda sigaraya sarılma özgürlüğü ona iyi gelmez. Bu yüzden sigaradan uzak kalamaz.

Zeno yaşamı boyunca hissettiği kararsızlık duygularının, çektiği sancıların, sürekli olarak kendisine bir rakip aramanın ve kendisini çoğu zaman güçsüz hissetmesinin nedenini bu bölümde açıklar. Ona göre tüm bu yaşadıkları Oidipus kompleksinin aksine hayatın ta kendisidir. Tüm bu olanları hastalık olarak görmek bir hastalıktır. Çevresinde olup biteni olduğu gibi kabullenmeli ve kaçınılmaz sona yani ölüme giderken hayattan olabildiğince zevk almaya çalışılmalıdır. Çünkü ölüm geldiği zaman hiçbir şey karar verilmiş değildir.¹¹¹ Yoksa onun bugüne değin yaptığı gibi insan sürekli olarak kendisini hastalıklı hissetmekten başka bir şey yapamaz.

Kendini biraz daha iyi ve sağlıklı hissettiğini düşündüğümüz Zeno bir anda yine karamsar ve kötümser bir havaya bürünür ve hayatın olumsuzluklarından bahsetmeye başlar. Ona göre kendisini bekleyen gelecek iyi yönde umut vaat etmemektedir.

¹¹⁰ A.e., s. 404.

¹¹¹ Eduardo Saccone, a.g.e., p. 120.

Günümüzde yaşam kökünden yozlaşmış insanoğlu ağaçların, hayvanların yerini almış, havayı kirletmiş, özgür boşluğa sınırlar koymuş. Yarın daha da beteri olabilir. Bu dur durak bilmeyen uğursuz havyan başka güçler bulup kendi hizmetine sokabilir. Havada böyle bir tehdidin kokusu dolaşıyor. Büyük bir bolluk doğacak bundan... insan sayısında bolluk. Metrekareye bir kişi düşecek. Ama havasızlık ve yersizlik illetine kim çare bulacak? Yalnız düşüncesi bile boğuyor insanı.¹¹²

Sağlık konusundaki son fikirlerini yazmaya geldiği zaman da yine pek olumlu değildir. Savaşın ilk yıllarının etkisiyle birlikte maddi anlamda güçlü olan kişilerin bütün düzeni bozacağından yakını. Darwin'in "doğadaki güçlü olan kazanır, zayıf olan ezilmeye ve yok olmaya mahkûmdur" felsefesine göndermede bulunarak bu görüşün artık modernist güçlerin elinde düzen bozukluğuna uğradığını ifade eder.

Öykü fazlasıyla kişiye özel, dolaylı, fazlasıyla ayrıntılı başlar, yavaş yavaş Zeno'nun kişiliğini, ruh yapısının gelişmesi, olaylarla etkileşimi izlenir. Anlatım yer yer beklenmedik genellemelerle özel koşulların sonucu olan öznel düzlemden, insanoğlunun varoluş koşullarını içeren evrensel düzleme kaydırılır. Bu koşullar sağlıklı mıdır, değil midir? Sorun budur. Yaşam düpedüz bir hastalık mıdır ya da hastalık sanılan şey yaşamın kendisi midir? Nedir Zeno'nun çözümsüz hastalığı? "Yaşama illeti" mi? Zeno geçmişine eğilir, ömrü boyunca illetinden kurtulmaya çabalarken başvurduğu birbirinden zavallica bin bir çareyi incecik, zehir gibi bir alayla sıralar. Ve sonunda iyileşir... mi acaba?¹¹³

Doktoru iyileştirdiğini düşünür. Zeno da bu görüşe katılır. Ama okur, onu iyileştiren şeyin ne olduğuna romanın sonunda bile tam olarak karar veremez. Zeno'nun iyileştirdiğini düşünmesini sağlayan şey psikanaliz midir? Yoksa savaşın etkileri mi Zeno'yu yeni bir insana dönüştürür? Zeno, anlatı boyunca alışık olmadığımız farklı bir bilince sahip bir şekilde aktarır düşüncelerini. Ama bu farklı bilincin neden ortaya çıktığını ve nereden kaynaklandığını anlamakta güçlük çekeriz. Bu bilincin sahibinin kim olduğunu sorgulamaya başlarız. "Kendi derdine kapanmış bir hastanın mı, geleceği, bizim yaşadığımız bugünü çarpıcı bir berraklıkla gören yazarın mı?"¹¹⁴ Ve Zeno'nun öyküsü sona erdiğinde bile bu bilincin psikanalizden

¹¹² Italo Svevo, **Zeno'nun Bilinci**, s. 426.

¹¹³ **A.e.**, s. 13.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 13.

mi yoksa onu yadsıyıp ironik bir şekilde dalga geçmesinden mi kaynaklandığı gün yüzüne çıkmaz.

SONUÇ

Çağdaş İtalyan edebiyatının önemli isimlerinden olan Italo Svevo'nun **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı metnini konu alan bu çalışmanın amacı romanın başkişisi Zeno Cosini karakterini psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında çözümlemektir.

Çalışmanın birinci bölümünde bilinçaltı duvarlarının ötesine geçen bir yaklaşım olarak tanımladığımız psikanaliz yöntemi detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlk alt bölümümüzde, psikanaliz kavramının ne anlama geldiğini, nasıl, ne zaman, nerede, neden ve kim tarafından ortaya çıkarıldığını araştırdık. En sade haliyle ruh bilimi olarak açıklanan psikanalizin hastanın kendine uzaktan bakabilmesini, farklı bakış açılarıyla içinde bulunduğu buhranlı durumdan uzaklaşmasını sağladığını belirttik. Psikanaliz yönteminin kişinin kendini gerçekleştirmesini engelleyen içsel çatışmalarını, korkularını, saplantılarını, kaygılarını ve yaşam uyumsuzluklarını ortadan kaldırmayı hedeflediğini belirledik. Psikanaliz yöntemini daha iyi anlamak için psikoterapi kelimesine de çalışmamızda yer verdik. Psikoterapinin; kişinin içinde bulunduğu buhran dolayısıyla çektiği ruhsal bunalımlardan kurtarılması amacıyla uygulanan yöntem ve teknikleri kapsayan bir tedavi yöntemi olduğunu saptadık.

İkinci alt bölümümüzü Freud'un psikanaliz yöntemine dair düşünce ve öğretilerine ayırdık. Freud'a göre; psikanaliz yöntemi kişinin yolundan sapmış dürtülerinin düğümlerini çözmekle ilgileniyordu. Freud'un öğretilerinin yapı taşlarından olan kişilik gelişim kuramını Topoğrafik, Yapısal ve Psikoseksüel kişilik kuramı olarak üç alt başlıkta inceledik. Topoğrafik gelişim kuramında bilinç, önbilinç ve bilinçaltı kavramlarının ne anlama geldiğini inceledik. Freud bu kuramını oluştururken insan zihninin üç sistemden oluştuğunu söylüyordu. Yapısal kişilik kuramında ise; id, ego ve süperegoyu yapılarından bahsettik. Bilinçaltı dürtülerimizin kaynağını id oluşturmaktaydı. Anında tatmin olmak isteyen dürtüler ve yaşadığımız çevreye karşı sorumluluk duygusu arasında ise egonun bulunduğunu belirttik. Ego; kişiliğimizin mantıklı ve uyumlu yanıydı. İdin, egoyu çok zorladığı durumlarda vicdanımızın sesi olarak ortaya çıkan yapı ise süperegoydu. Son olarak Psikososyal

gelişim kuramında erken çocukluk döneminden yetişkinliğe kadar olan dönemde çocuğun hangi evrelerden geçtiğini ve o evrelerin çocuk üzerinde nasıl etkiler bıraktığını inceledik.

La coscienza di Zeno'nun (Zeno'nun Bilinci) başkışısı Zeno'nun da sıklıkla başvurduğu savunma mekanizmalarından bir diğer alt başlığımızda söz ettik. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi idin, egoyu çok zorladığı zamanlarda kişi kendini koruma altına almak için bazı yöntemler deniyordu. Bu mekanizmalardan bastırma, baskılama ve bahane bulma Zeno'nun egosunun da çevreyle uyum sürecinde kullandığı mekanizmalardı.

Freud'dan sonra psikanaliz alanında öncü isimlerden olan Carl Gustav Jung'un psikanalitik kuram hakkındaki görüşlerine yer verdik. Jung'un incelediğimiz metinle örtüşen öğretisinin arketipler kavramı olduğunu belirttik. **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) romanını içinde gizlenmiş bir dizi arketip saklayan bir bulmaca olarak gördüğümüz için, bu bulmacayı çözebilmek adına Jung'un ortaya koyduğu arketiplerden yararlandık. “Anne”, “gölge” ve “anima” arketipleri çalışmamızın anlatı kişisinin çözümlenmesinde kendine yer edindi. Zeno'nun babası “gölge” arketipini, sevdiği kadın Ada “anima” arketipini, son olarak Zeno'nun annesi ise “anne” arketipini ise temsil ediyordu. Böylelikle, yer verdiğimiz üç arketipin de Zeno üzerindeki olumsuz yansımalarından bahsettik.

Bir diğer alt başlığımızda Melanie Klein ve öğretilerine yer verdik. Bu bölümümüzde “haset” ve “şükran” duyguları ve Zeno'nun karakterinde nasıl karşılık bulduğu detaylı bir şekilde incelendi. Zeno'nun narsisist kişilik yapısının özelliklerini taşıyor olduğunu varsaymamızdan dolayı bu kişilik yapılanmasına dair detaylı bilgiler vererek savımızı doğrulamaya çalıştık.

Birinci bölümün son iki alt başlığında ise psikanalitik kuram ve edebiyat arasındaki ilişkiyi açıkladık. Yazın dünyasında kurgulanan anlatı kişilerinin iç dünyalarına derinlemesine yapılan uzun yolculuk sonrasında varılan noktada kahramanların sevinçleri, üzüntüleri, kaygıları, bilinçaltında yer alan gizli duyguları ortaya çıkarmak için psikanalitik kuramın öğretilerinden yararlanıldığını söyledik. Örnek olarak René Girard'ın üçgen arzu modelini Zeno-Ada-Guido ekseninde

inceledik. Arzulayan öznenin Zeno, arzulanan nesnenin Ada ve arzunun dolayımlayıcısının Guido olduğunu belirttik. Böylelikle, Zeno'nun haset duygusunu besleyen kişinin arzunun dolayımlayıcısı konumunda olan Guido olduğunu ispatladık.

İkinci bölümümüzü yirminci yüzyıl İtalyan edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Italo Svevo'nun yazarlık serüvenine, oluşum evrelerine ayırdık. Svevo için yazın hayatında uzun zaman beklediği başarı çalışmamızın da konusunu oluşturan **La coscienza di Zeno** (Zeno'nun Bilinci) adlı romanından sonra gelecekti. İkinci bölümün ilk alt başlığında Svevo'nun yazın hayatına ve düşüncelerine yön veren kişilerle olan ilişkisinden bahsettik. Arthur Schopenhauer ve Charles Darwin ideolojilerinin yazarın son romanını nasıl etkilediğini gösterdik. Doğada güçlü olanın kazandığı ve iradesiz kişilerin acıya ve mutsuzluğa mahkûm olduğunu söyledik. Bu ideolojiden Zeno'nun o çok bilinen *beceriksiz adam* izleği doğacaktı.

Bu bölümde aynı zamanda Svevo ve Freud ilişkisine de yer verdik. Ve Svevo'nun psikanaliz yöntemine mesafeli durduğunu belirttik. Svevo, psikanalizin tedavi yönüne pek inanmıyordu. Hastalardan ziyade yazarlar için gerekli bir şey olduğundan bahsediyordu. Ancak üretim sürecinde anlatı kişilerini oluştururken yöntemin tüm özelliklerini kahramanlarının iç dünyalarında kullandığını belirledik.

Italo Svevo İtalya'sının artsüremli incelemesini gerçekleştirmemizin sebebi ise Svevo'nun çalışma konumuz olan **La coscienza di Zeno**'yu (Zeno'nun Bilinci) hangi sosyo-kültürel ortamda yazdığını ve bu ortamın Svevo üzerinde nasıl etkiler yarattığını anlamaktı. O dönemde Svevo'nun etkilendiği edebiyat akımları da bu bölümde kendilerine yer buldu. Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği yıllarda yazarın içinde bulunduğu duygusal durum da göz önüne alındığında yazın hayatında kullandığı izleklerin pek de olumlu olmadığını söyledik. Hastalık, sağlık, ölüm, beceriksizlik, ihtiyarlık, karamsarlık ve kararsızlığın Svevo'nun romanlarında karşımıza sıklıkla çıkan izlekler olduğunu belirttik.

Son olarak üçüncü bölümümüzde ise; ilk iki bölümde verdiğimiz bilgiler doğrultusunda **La coscienza di Zeno**'nun (Zeno'nun Bilinci) başkişisi Zeno Cosini'ye psikanalitik bir okuma uyguladık.

Modern dünyaya ait bir anlatı kişisi olan Zeno'nun, içinde bulunduğu kalabalıkta neden yalnız ve mutsuz bir karakter olduğunu araştırdık. İçinde bulunduğu çevreye uyum sağlayamayan Zeno'nun adım adım patolojik bir karaktere dönüşmesine tanıklık ettik. İlk olarak mazoşist kişilik yapılanmasından kaynaklı acının onu neden mutlu ettiğinin altında yatan sebepleri araştırdık. Bu alt başlıkta Zeno'da haset duygusunun nasıl sonuçlar doğurduğunu inceledik. Acı çekmeyi seven bir anlatı kişisi olan Zeno'nun sigara tiryakiliğini bırakamama gibi gündelik sorunlardan varoluşsal sorunlara nasıl evrildiğine ve bu kötümser düşünce yapısının Zeno'nun kendini nasıl daha umutsuz ve güçsüz hissettirdiğine tanık olduk. Bir diğer alt başlığımızda ilk bölümde kuram olarak bilgisini verdiğimiz Jung'un arketiplerinden “anne”, “gölge” ve “anima” arketiplerinin Zeno'ya ve karakterine olan etkileri üzerinde çözümleme yapmaya çalıştık.

Zeno'nun kendisini sürekli hasta hissetmesinin narsisist ego yapılanmasının bir sonucu olduğunu varsaydık. Bu varsayımımız Freud ve Kernberg'in bu konuyla ilintili düşünceleriyle desteklendi.

Bir diğer alt başlığımızda Zeno'nun hayatında büyük travmalara yol açan babasının ölümü üzerine detaylı yorumlamalar yaptık. Bu ölümden sonra hissedeceği utanç duygusunun anlatı kişimizi nasıl etkilediğini inceledik. Zeno'nun sigarayı bırakmak için gittiği psikoterapi seansları sonrası doktorun koyduğu teşhis olan Oidipus Kompleksi üzerine Zeno'nun anne ve babasıyla olan ilişkilerini çözümledik.

Çalışmamızın son bölümünü Zeno'nun varoluşsal sorunlarına ve içinde bulunduğu ortamı nasıl yorumladığına ayırdık. Anlatının başından beri kendini güçsüz, beceriksiz, kararsız, mutsuz ve hasta bir kişilik olarak nitelendiren Zeno'nun iyileşmek arzusunu bir kenara bıraktığını saptadık.

Çalışmamızda ortaya çıkan en önemli sonuç şudur: Svevo kurguladığı Zeno Cosini karakteriyle modern zamanların buhran dolu günlerinde yaşamını sürdüren bir anlatı kişisi yaratmıştır. Ve her ne kadar tüm yaşamı ve üretim süreci boyunca psikanalizin sağaltıcı yollarını metinlerinde yol gösterici olarak kullansa da Svevo, dolayısıyla anlatı kişisi Zeno, dünyanın geldiği noktada artık iyileşmek diye bir şeyin olmadığına kanaat getirir. Çünkü zaten yaşam denilen şey hastalığın ta kendisidir.

Hem de kurtuluğu olmayan bir hastalık. Kurtulma çabası gereksizdir, yapılması gereken tek şey hiçbir ümidin kalmadığını kabullenip hayata o şekilde devam etmektir.

İncelememizin sonunda görüldüğü gibi, anlatı kişisini derinlemesine çözümlediğimizde ortaya çıkan ve romanı saran duygu örüntülerinin satır aralarında yirminci yüzyıl insanını etkileyen varoluşsal sorunlar bulgulanmıştır. Anlatı metinlerinde yer alan günlük hayattaki sorunlardan ziyade arka perdedeki varoluşsal sancıları gün yüzüne çıkarmakta psikanalitik kuramın edebiyat yapıtının okumasındaki katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ara, Angelo, Magris, Claudio: **Trieste: Un'identità di frontiera**, Torino, Einaudi, 1987.
- Atayman, Veysel: **Varolmanın Acısı Schopenhauer Felsefesine Giriş**, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2005.
- Aytaç, Gürsel: **Genel Edebiyat Bilimi**, 2. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2009.
- Ayaydın Cebe, Günil: “Aşk Acısından Varoluşa: Nâbizâde Nazım’ın Zehra Romanı Üzerine Psikanalitik Bir Çözümleme”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 68-77.
- Balboni, Paolo Ernesto, Santipolo, Matteo: **Storia italiana per stranieri**, Perugia, Guerra Edizioni, Gennaio 2006.
- Baldi, Guido, Giusso, Silvia, Razetti, MArio, Zaccaria Giuseppe: **Dal testo alla storia. Dalla storia al testo, vol. III**, Torino, Paravia Editore, 1994.
- Binni, Walter: **La rassegna delle letteratura italiana**, Serie VIII, N.1-2, Firenze, Sansoni, 1993.
- Bloom, Harold: **Etkilenme Endişesi, Bir Şiir Teorisi**, Yay. Haz. Tuncay Birkan, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2008.
- Buican, Renato: **La linea Svevo Pirandello**, Milano, Mursia, 1977.
- Cebeci, Oğuz: **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, Yay. Haz. Ahmet Öz, 2. bsk., İstanbul, İthaki Yayınları, Mart 2009.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül, Güvenç, Gülden: “Utanç Eğilimi, Suçluluk Eğilimi ve Psikopatoloji” **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, Yıl: 2011, s. 248.
- Civelek, Murat: **Gelişim Psikolojisi**, (Çevrimiçi), <http://dushunce.az/files/documents/gelisim.psikolojisi.ozet.07.03.2014.pdf>, 12.07.2019.

- Claar, Micaela Pretolani: **Guida alla lettura di Svevo**, Milano, Arnaldo Mondadori Editore, Aprile 1986.
- Contini. Gianfranco: **La letteratura italiana Otto-Novecento**, Milano, Rizzoli Libri, 1992.
- Contini. Gianfranco: **Letteratura dell'Italia unita 1861-1968**, Firenze, Sansoni Editore, 1968.
- Craib, Ian: **Psikanaliz Nedir?**, Çev. Ali Kılıçoğlu, 3. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2011.
- Çelik, Sinan Kadir: “Psikanalizin 90’lar Türkiye’sinin “Edebiyat Alanı”ndaki Serüveni Üzerine Bir Deneme” **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 35.
- Darwin, Charles: **On The Origin of Species**, New York, Oxford World’s Classics, 1996.
- Del Missier, Stefano: **Italo Svevo**, Firenze, Le Monnier, 1976.
- Di Sacco, Paolo: **Moduli di scritture**, Milano, Paravia Bruno Mondadori Editori, 2002.
- Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı**, Çev. Esen Tarım, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1990.
- Forti, Marco: **Prosatori e narratori nel Novecento italiano**, Milano, Mursia, 1984.
- Freud, Sigmund: “Psikanalizin Yararı” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 33.
- Freud, Sigmund: **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın – Ayşe Tekşen, 2. bsk., İstanbul, Payel Yayınevi, Şubat 2013.
- Freud, Sigmund: **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd**, Çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.
- Freud, Sigmund: **Narsisizm Üzerine**, Çev. Elif Yıldırım, 3. bsk., İstanbul, Oda Yayınları, Temmuz 2019.
- Girard, René: **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat**, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2007.

- Güleç, Cengiz: **Psikiyatrinin ABC'si**, 4. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2014.
- Güleç, Cengiz: **Freud**, Yay. Haz. Cengiz Güleç, Murat Batmankaya, 2. bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2009.
- Işık, Gül: **İtalyan Edebiyatı Öykü Antolojisi**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, Şubat 2009.
- İkiz, Tefika-Habib, Bella: "Türkiye'de Psikanalizin Konumu Üzerine Bir Söyleşi" **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 212-213.
- Joyce, James: **Giacomo Joyce**, London, Faber and Faber, 1968.
- Jung, Carl Gustav: **4 Arketip**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, 6. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Mayıs 2019.
- Jung, Carl Gustav: **Analitik Psikoloji Sözlüğü**, Çev. Nur Nirven, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, Mayıs 2016.
- Karabulut, Mustafa: "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım" **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3, Yaz 2011, (Çevrimiçi), http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/mustafa_karabulut_cahit_sitki_taranci_psikanalitik_yaklasi m.pdf s. 98, 7 Haziran 2019.
- Karahan, Burcu: "Aynadaki Kadın Hep Aynı Kadın", **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 197-199.
- Kernberg, Otto: **Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm**, Çev. Mustafa Atakay, 3. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Haziran 2012.
- Klein, Melanie: **Haset ve Şükran**, Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten, 3. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Ağustos 2011.
- Koçak, Orhan: "Kaptırılmış ideal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme", **Toplum ve Bilim**, Özel Sayı Psikanalizle Bakmak, Sayı: 70, İstanbul, Birikim Yayıncılık, Güz 1996, s. 120.

- Kohut, Heinz: **Kendiliğin Çözümlemesi**, Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İşcan, 2. bsk., İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2004.
- Kuzu, Fettah: “Réne Girard’ın “Üçgen Arzu Modeli” Perspektifinde Fuzûlî’nin “Leylâ ve Mecnûn” Adlı Eserinin İncelenmesi” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 22, Aralık 2009, s. 261-263.
- Köker, Saniye, Ateş, Ömer Faruk: “Edebiyat – Sinema İlişkisi Bağlamında Köfte Yağmuru İsimli Animasyon Filmine Arketipçi Bir Yaklaşım” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 41, s. 83. (Çevrimiçi)
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/1dil_edebiyat/ates_omerfaruk_saniyekoker.pdf 08 Temmuz 2019.
- Kuray, Gülbende **İtalyan Edebiyatı Üzerine**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Lunetta, Mario: **Tutti i romanzi e i racconti**, Quarta Edizione, Roma, Newton Compton Editori, Agosto 2011.
- Lunetta, Mario: **Invito alla lettura di Italo Svevo**, Mursia, Milano, 1976.
- Maxia, Sandro: **Svevo e la prosa del Novecento**, Roma, La terza, 1981.
- Minghelli, Giuliana: “In the Shadows of the Mammoth: Narratives of Symbiosis in La coscienza di Zeno”, **MLN Italian Issue**, Volume 109/N.1, Baltimore, Maryland , Johns Hopkins University Press, January 1998, p. 120.
- Moran, Berna: **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, 7. bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Nanni, Luciano: **Leggere Svevo: Antologia della critica sveviana**, Bologna, Zanichelli, 1974.
- Nasio, Juan David: **Psikanalizin Yedi Temel Kavramı**, Ed. Ülkü Doğanay, Çev. Özge Erşen, Murat Erşen, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Örs Gevrekci, Aslıhan, Çirakoğlu, Okan Cem: “Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme”, **Türk Psikoloji Yazıları**, Aralık 2017, s. 90-91.

- Parman, Talat: “Psikanalist Kimdir?” **Cogito**, Ed. Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 179.
- Phillips, Adam: **Hep Vaat Hep Vaat**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 2007.
- Procacci, Giuliano: **Storia degli italiani**, Bari, Laterza, 1991.
- Roncoroni, Federico: **Lingua, storia e società dall’inizio dell’Ottocento ai giorni nostri**, Milano, Arnaldo Mondadori Editore, 1989.
- Rosa, Alberto Asor: **Letteratura italiana del Novecento. Bilancio di un secolo**, Torino, Piccola Biblioteca Einaudi, 2000.
- Rosa, Alberto Asor: **Storia europea della lettura italiana**, III. La Lettura della Nazione, Torino Piccola Biblioteca Einaudi.
- Saccone, Eduardo: “Il giorno e la notte. Riflessioni sulla novella di Svevo”, **MLN Italian Issue**, Volume 113/N.1, Baltimore, Maryland , Johns Hopkins University Press, January 1998, p. 120.
- Schopenhauer, Arthur: **İstencin Özgürlüğü Üzerine**, Çev. Mehtap Söyler, 2. bsk, Ankara, Öteki Yayınevi, Ocak 2000.
- Somay, Bülent: “Psikanalizi Edebiyatla Anlamak” **Pasaj**, Ed.: Ali Serdar – Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 14-19.
- Storr, Anthony: **C.G. Jung Seçme Yazılar**, Çev: Levent Özşar, 1. bsk., İstanbul, Alfa Araştırma, Kasım 2018.
- Svevo, Italo: **Zeno’nun Bilinci**, Çev. Gül Işık, Dizerkonca Matbaası, 2. bsk., İstanbul, Ada Yayınları, Mart 1985.
- Svevo, Italo: **Opera omnia, vol. III, saggi e pagine sparse**, Milano, Dall’Oglio, 1968.
- Svevo, Italo: **Carteggio**, Milano, Dall’Oglio, 1964.
- Şenocak, Ahmet Erdem: “Girard’ın Roman Kuramı Işığında Bir oğuz Atay Uyarlaması: Tehlikeli Oyunlar” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010, s. 18.
- Tezgör, Hilmi: “Oğuz Atay’ın “Babam’a Mektup”una Psikanalitik Bir Yaklaşım”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 241.

- Tezgör, Hilmi: “Oğuz Atay’ın “Babam’a Mektup”una Psikanalitik Bir Yaklaşım”, **Pasaj**, Ed. Ali Serdar, Reyhan Tutumlu, Şefik Matbaası, Sayı 4 – 5, Ankara, Alef Yayınevi, Ağustos 2006 – Kasım 2007, s. 250.
- Tögel, Christfried: **Şipşak Freud**, Çev.: Gül Görtunca, İstanbul , Doğan Kitap, 2013.
- Tura, Saffet Murat: **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, Yay. Haz. Ceyhan Usanmaz, 4. bsk., İstanbul, Kanat Kitap, Kasım 2010.
- Turan, Güven: “Yüz Yıldır Psikanalizle Bir Divanda” **Cogito**, Ed.: Işık Şimşek, 5. bsk., Sayı: 9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2009, s. 5.
- Voghera, Giorgio: **Gli anni della psicanalisi**, Pordenone, Collezione Biblioteca.
- Yavuz, Yasin: “İki Farklı Karakter Üzerinden Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Yusuf Atılgan’dan “Zebercet” ve Reşit Hanadan’dan “Hasan Ağa” Örneği” **Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi**, Ed. Özcan Bayrak, Yıl: 5, Sayı: 53, Elazığ, Asos Yayınları, Eylül 2017, s. 634.
- Yesilyaprak, Binnur: **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2003.
- Yücel, Tahsin: **Eleştiri Kuramları**, 11. bsk., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2009.